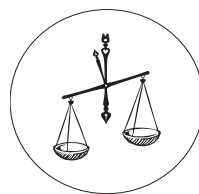

TARTALOM

- 3 Kurcz Ádám István: Szerkesztői bevezető az Ámuldozó szemek című irodalmi forgatókönyvhöz
- 5 Gion Nándor – András Ferenc: Ámuldozó szemek
(Irodalmi forgatókönyv)
- 42 Vári Fábián László: Mítoszaimból
- 45 Németh István Péter: Három angyal
- 46 Bene Zoltán: Isten, ítélet
– részlet a regényből, melyben Szórád Lőrinc Páduában tudós disputákkal és tanulással tölti napjait –
- 53 Léka Géza: Adóbevallás – 1990; Magyar századok; Halottak napján
- 56 Molnár Vilmos: Kőrösi Csoma Sándor és a nagy fa
- 59 Nagy Gábor: Gyűjtés; Televízió; Kovász; Sárgarépa
- 61 „Sikerült odatenni lábam a csukódó ajtó nyílásába...”
(S. Király Béla interjúja Barna Terézszel, Molnár Tamás filozófus asszisztensével)
- 74 Döbrentei Kornél: A hagyaték; Balassi-keserves
- 78 Papp Endre: Egy örök romantikus
(Részletek egy Döbrentei Kornél-kismonográfiából)
- 93 Madácsy Piroska: „Én az emberiség fájának vagyok egy levele, mely véle le sorvad...”
(Gondolatok Madách könyvtárában)
- 108 Ablonczy László: Isten áldását nem óhajtották
(A színházi élet újrakezdete 1945-ben)
- 119 Király Ibolya: A száműzetés, ez a vég nélküli álmatlan éjszaka...
(Tahar Ben Jelloun és Tamás Menyhért „együtt” a száműzetésben)
- 127 Kovács István: Rendtartó fények
(Török László [1948–2020] emlékezete)

Borító: Jánosi Nikolett. E lapszámunk képeivel Török László fotóművészt búcsúztatjuk.

HITEL irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat. MAGYAR ÖRÖKSÉG. Örökös tiszteletbeli főszerkesztő: [Csoóri Sándor]; **Főszerkesztő:** Papp Endre; **Főmunkatárs:** Ágh István; **Szerkesztők:** Léka Géza, Nagy Gábor, Tevelő Arató György; **Képszerkesztő:** Isó M. Emese; **Nyelvi lektor:** Rátkay Ildikó; **A szerkesztőség titkára:** Kovács Nóra; **Tördelőszerkesztő:** Bagu László. **Felelős kiadó:** A Nemzeti Kulturális és Irodalomért Alapítvány elnöke. **Kiadó és szerkesztőség:** 1078 Budapest, Hernád utca 56/B, Tel.: (06-1) 237-0294; Fax: (06-1) 237-0293; E-mail: hitel@hitelfolyoirat.hu, honlap: www.hitelfolyoirat.hu; **Levelezési cím:** 1381 Budapest, Pf. 1324. Lapunk az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alap és a Bethlen Gábor Alapítvány támogatásával jelenik meg. A Hitel folyóirat és Könyvkiadás szakmai program megvalósítását 2019. évben a Magyar Művészeti Akadémia támogatta. Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu; fax: (06-1) 303-3440. Előfizetési díj: egy évre 6840 Ft, fél évre 3420 Ft. Nyomta és kötötte: Coradix Kft. HU ISSN 0238–9908. **E-mail:** Tevelő Arató György (esszé, tanulmány), arato@hitelfolyoirat.hu; Isó M. Emese (képszerkesztő), iso@hitelfolyoirat.hu; Kovács Nóra (szerkesztőségi titkár), szerk@hitelfolyoirat.hu; Léka Géza (vers), leka@hitelfolyoirat.hu; Nagy Gábor (kritika, próza), nagy@hitelfolyoirat.hu; Papp Endre (főszerkesztő), papp@hitelfolyoirat.hu.

Török László: Salföldi ablak I., 1996

Szerkesztői bevezető az *Ámuldozó szemek* című irodalmi forgatókönyvhöz

Az *Ámuldozó szemek* címmel most első alkalommal közreadott irodalmi forgatókönyv Gion Nándor életművében különleges helyet foglal el. Az író többi hasonló művével szemben nem egyetlen regényből vagy elbeszélésből, hanem Gion Budapesten írott novelláinak füzéréből: számos műből és motívumból építkezik, legfőképpen pedig a délszláv háború elől Magyarországra menekült vajdasági festőművészről, illetve a novellákban a Fehérhajú Szabadkőműves „néven” szereplő öreg vegyész-mérnök ismerőséről szól; az ő történeteiket sűríti drámai erővel. A darabban többek között a *Maradjon a galamb*, a *Margitka gondja*, az *Amarilla*, a *feledékeny kuvasz*, a *Svédkályha* és a *Fényjelek nélkül* című elbeszélések izgalmas részei is felbukkannak.

A forgatókönyv alapanyagául szolgáló novellák az 1990-es évek budapesti valóságára, a kapitalizmus kezdeti éveinek számos visszasságára reflektálnak. A mű témája elsősorban a cselekmény idejéhez képest legközelebbi közelmúltban beköszöntött demokrácia ellentmondásos sokszínűsége. Konkrétan és legközelebbről felismerhetően az Aranykéz utcai robbantásos merénylet lehetett az írás ihletője, amelyben többek között az újonnan lehetővé vált gazdasági visszaélések és ügyeskedések számos fajtájáról: a maffia működéséről, pénzmosásról, emberrablásról, megjátszott nyomoréksággal való visszaélésről, a prostitúció és a szerencsejáték térnyeréséről, valamint gyanús hátterű balkáni bevándorlók és más bizonytalan egzisztenciák egyéb ellenőrizhetetlen ténykedéseiről is olvasunk.

A darabban a Budapesten megélt valóságot éppoly sajátosan görbe tükörben látjuk, mint Gion Nándor korábbi írásaiban a jugoszláviait/vajdaságit, ám az író ideát is olyan élő – és nagyobb részt máig aktuális – témákat emelt az irodalomba, mint rajta kívül talán senki. Ezért is öröndetes lenne, ha minél hamarabb filmvászonon láthatnánk ezeket a sajátosan humoros-ironikus történeteket

KURCZ ÁDÁM ISTVÁN (1982) PhD irodalomtörténész, nyelvész, történész, az Oktatási Hivatal Kommunikációs Osztályának vezetője. Nyelvészként részt vett *A magyar nyelv nagyszótára* III–VII. kötetének szerkesztésében, irodalomtörténészként Gion Nándor munkásságával foglalkozik. Legutóbbi kötete: *Gion Nándor-album* (Horváth Futó Hargitával, 2018).

mindannyiunk közelmúltjáról, még nagyon a helyét kereső szabadabb világunkról: az 1990-es évek Budapestjéről. Reméljük, a forgatókönyv mostani közreadása segíthet ebben.

A mű szövegét dr. Nagy Géza Gehringer Éva segítségével gépiratból rögzítette. Az ő munkájukat, valamint a mű közreadásához való hozzájárulást András Ferenc szerzőtársnak, valamint Gion Eszter jogörökösnek ezúton is köszöni e sorok írója.

Török László: A család, 1972

Ámuldozó szemek

Irodalmi forgatókönyv

1. kép: TV-képernyő

Régi híradófelvételekről látszik a szép ívű fehér mosztári híd szétlövése (akár a címfeliratozás alatt is vetíthető), majd a szétrobbantott kőtömbök későbbi kiemelése a Neretva folyóból, a magyar hidépítésszek szorgoskodása, a képsorok vetítésekor még nem látszanak a szereplők, a harmincéves Festő és az idős Vegyész mérnök, csupán a hangjuk hallatszik.

Vegyész mérnök: Valamiért fölvettem kazettára az egész mosztári baromságot. Talán azért, mert erősen megromlott a látásom, többször megakartam nézni az emberi hülyeség eme bizonyosságát. Szétlőni egy ilyen gyönyörű hidat...

Festő: A derék magyar utászok és hidászok majd ismét összetákolják. A mi embereink szorgalmasan dolgoznak, ha megfizetik őket.

Vegyész mérnök: Sőt akkor is, ha nem fizetik meg őket. Magam is ezt tettem örök életemben.

Festő: Megfizettek. Mindig pénzes embernek ismertelek.

Vegyész mérnök: Az elanítot még időben szabadalmaztattam. Több mint ötven országban megvették. Ma is ebből csorog a pénz.

Festő: Ez az a csodálatos szigetelő kulimász?

Vegyész mérnök: Teherbíró, vakoló és rögzítő-szigetelő habarcs. De van még rengeteg más találmányom is, melyekért aprópénzt fizettek.

Festő: Szigetelőhabarcs... Kár, hogy a mosztári építkezők nem tudtak róla. A lövöldözések idején hónapokig egy nedves pince salétromos falai mellett dekkoltam bugyogós muzulmán aszszonyok és nyivákoló gyerekek között. Egyszer betört oda egy marcona fickó géppisztollyal, és azt ordibálta, hogy le-mészárol minden muzulmán disznót. Nem volt időm megmagyarázni neki, hogy én Vajdaságból eltévelyedett katolikus magyar vagyok, kiragadtam tehát a kezéből a géppisztolyt, és vagy tíz golyót a hasába eresztettem. Ronda látvány volt. Sokat gondoltam rád. A salétromos falak juttattak eszembe. Ti, vegyészek puskaport csináltok a salétromból.

Vegyésmérnök: Kén és faszén hozzákeverésével.

Festő: Szaktársaid a híd környékén kiválóan keverték.

Vegyésmérnök: Én sohasem készítettem robbanóvegyületeket. Mindig az emberiség javát szolgáltam.

Néhány pillanatig még látszanak a híd romjai a képernyőn, azután kifut a kazetta.

2. kép: Műteremben

Kezdetben csak a mosztári hídról készült festmények és egy mutogató kéz látszik. A képek a fal mellé támasztva állnak, az elsőkön még az épséges fehér híd látszik színes háttérrel, a további festményeken fogyatkoznak a színek, a két utolsó képen már csak vörössel megfestett romok vannak. A Festő magyaráz. Az első képre mutogat, a hídról egy félmeztelen férfi ugrik a folyóba.

Festő: Ekkor még állt a híd. Nyaranként barnára pácolódott fiúk ugráltak a hideg folyóba, és szigorú zsűri értékelt az ugrások szépségét. Az idő tájt egy kosovói albán gyerek volt a legjobb. Kétszer nyert bajnokságot. Harmadszor is ugrott, ezt festettem meg. Hibátlanul homorított a fiú, azaz majdnem hibátlanul. Rosszul csapódott be a vízbe, eltörött a gerince, holtan húzták ki egy gumicsónakkal. Ez már jelezte, hogy hamarosan bajok lesznek a gyönyörű kőhíddal.

Vegyésmérnök: Mi a fenét csináltál te Mosztárban? Amikor megismertelek, még Topolyán vagy Zentán voltál a művésztelepen, és fűzfákat pináltál.

Láthatóvá válik az egész műterem. A Festő és a szemüveges Vegyész a mosztári képeket szemléli. Valamivel távolabb tőlük a fiatal lány festeget egy képet, amelyen galambok, bárányok, gyermekét szoptató anya látszik, a kép fölé nagybetűvel az van írva, hogy: BÉKE. A lány kedvetlenül dolgozik, feláll, a két férfi mögé megy, ő is a mosztári képeket nézi.

Festő: Csontváry nyomdokába akartam lépni. Ő is lefestette a hidat. Igaz, hogy belehalt, de halála után elismerték a tehetségét. Én viszont életben maradtam. Ha jól emlékszem, valami festékrögzítőt kínálgattál nekünk a művésztáborban.

Vegyésmérnök: Kevés sikerrel. A festők általában szegények és igénytelenek.

Festő: Én legalább megpróbálkoztam a híres híddal.

A Vegyésmérnök közelelről szemléli a képek aláírásait.

Vegyésmérnök: Itt az áll, hogy Udvaros Péter. A Csontváry valahogy hangzatosabb.

Festő: Az Udvaros is hangzatos lesz.

Vegyésmérnök: Mikor?

Festő: Az Elanit mikor lett világmárka?

Vegyésmérnök: Harmincéves koromban.

Festő: Elég ostoba név.

Vegyésmérnök: Elek Antal nevét ismerik a szakmában. Az Elanitot becsülik.

Festő: Én most vagyok harmincéves.

Vegyésmérnök: Talán még viszed valamire.

A híd romjait ábrázoló festményekre mutat.

Vegyésmérnök: Ezek a romok miért ilyen egyszínű vörösök?

Festő: Ezeket már a salétromos pincében festettem. Csak vörös festékem maradt. Az élmény azonban sokszínű volt.

A lány ecsetet tart a kezében, félénken megszólal mögöttük.

Ildikó: Nekem nagyon tetszenek a képek... Én sohasem fogok tudni ilyeneket festeni.

A Festő Vegyésmérnök barátjához fordul.

Festő: A hölgyben kit tisztelhetek?

Vegyésmérnök: Egy nagyon tehetséges festőnővendéket. Székely Ildikónak hívják.

Ildikó: Nem vettek fel a főiskolára.

A Vegyésmérnök folytatja a bemutatást. A Festő felé int.

Vegyésmérnök: Az urat Udvaros Péternek hívják, bizonytalan egzisztenciájú délvidéki festőféle, aki most valahonnan a nagyvilágból jött ide. Valamikor a Tisza partján ismerkedtünk össze a fűzfák alatt. A későbbi éveket elkódorogta.

A Festő a lánynak magyarázkodik.

Festő: Ebből csak a Délvidék és a bizonytalan egzisztencia igaz. Nagyon céltudatosan mentem Mosztárba. Csontváry nyomán, de ott kitört a háború, erre céltudatosan elszöktem Olaszországba, és a régi magyar értelmiségiek útját követve megnéztem a képtárakat, azután elmentem Svájcba, Németországba, és befolyásos barátokra tettem szert. Kiállításaim voltak, elismerték a tehetségemet.

Innen még inkább ironikussá válik a két férfi beszélgetése, bár érződik, hogy régi barátokként kedvelik egymást.

Vegyésmérnök: Nevez meg egy szponzort!

Festő: Kraszulyák Károly Frankfurtban.

Vegyésmérnök: A nevéből ítélve délvidéki magyar. Feltehetően striciként ügködik Frankfurtban.

Festő: Komoly üzletember. Közvetítéssel foglalkozik egy fényes irodából. Amikor legutóbb találkoztam vele, éppen két repülőgépet adott el valahonnan Dél-Amerikából valahová az Arabiai-félszigetre. És festményeket is vásárolt tőlem.

Vegyésmérnök: A mosztári hidak megmaradtak.

Festő: Ezek nem eladók. Legfeljebb majd elajándékozom egyiket-másikat. A legjobb barátaimnak.

Vegyésmérnök: Tehát nálam fogsz lakni.

Festő: Ha van elég hely...

Továbbra is a festményeket szemlélik.

Vegyésméternök: Egy zseniális festőnek mindig van hely nálam. Egyedül érzem magam mostanában. A fiam Amerikában tart előadásokat a korrózióról, a lányom három gyereket pátyolgat, ritkán látogatnak meg. Néha félek, hogy gonosz emberek betörnek hozzám megélhetési bűnözéstől vezérelve.

Festő: Itt? A belváros legbelsejében?

Ildikó: Tíz nappal ezelőtt a szomszéd utcában agyonverték egy öregasszonyt. A nyakláncáért és a karikagyűrűért.

Festő: Én majd védelmet nyújtok.

Vegyésméternök: Egyszer szükségem lehet rá. Ildikó ritkán látogat hozzám, és igazából nem testőrtípus. És még kiforratlan festő. Sokat bajlódik a Békével.

Festő: A Békével?

Ildikó karon fogja a Festőt, készülő képéhez vezeti.

Ildikó: Így próbálom megfesteni.

A Festő nézegeti a készülő képet, rosszallóan csóválja a fejét.

Festő: Túlzsúfolt.

Ildikó: Elek doktor úr azt kívánta, hogy fessek bele galamboktól kezdve a szoptatós anyáig mindent.

A Vegyésméternök kissé röstelkedve magyarázkodik a Festőnek.

Vegyésméternök: Ifjú koromban festő szerettem volna lenni. De apám letiltott.

Festő: Igaza volt.

Vegyésméternök: Így hát elvegyéskedtem az életemet. Ma már lenne időm festeni, de nem képeztem ki magam, és a látásom is megromlott. Ezért hívtam ide Ildikót, és feldobtam néhány fogalmat. Meggyőződése, hogy a fénykép és a film feltalálása óta a festőművészet már képtelen tárgyi valóságot tükrözni. Szabadkéz-zel csak fogalmakat szabad megformálni. Úgy gondoltam, a „Békével” kellene kezdenünk. De vannak egyéb ötleteim is.

A Festő körülnéz a műteremben a vegyes minőségű, félig kész és elkészült festmények között, udvariasan szól a lányhoz.

Festő: Ildikó, adna nekem fehér festéket, palettát és ecsetet?!

A lány készségesen átnyújt mindent, a Festő saját képeihez sétál, az egyik kép fölé, amely a vörös hídrókokat ábrázolja, nagy betűvel felírja, hogy: BÉKE. A romok alá egy fehér galambot fest.

Festő: Tessék! Itt a Béke. Ha kívánjátok, odamázolok még egy cédrust Csontváry stílusában, esetleg egy fehér bárányt. Az is békés állat. De szerintem ennyi elegendő.

Mindhárman hosszasan nézegetik a kiegészített képet.

Vegyésméternök: Azt hiszem, tökéletes. Maradjon csak a galamb. Nekem adod a festményt?

Festő: Természetesen. Legközelebb a Barátságot is megfesthetem. Kosztért, kvártélyért.

Vegyésmérnök: Én a Demokráciára gondoltam.
 Festő: Ahhoz sok szín kell. A Demokrácia sokszínű.
 Vegyésmérnök: Van itt egy festékesbolt a közelben.
 Festő: Majd bevásárolok. Aztán megvédelek, és szép képeket festek.
 Ildikó: Eljöhetek néha megnézni, hogy hogyan dolgozik? Sokat tanulhatnak a következő felvételire.
 Festő: Jöjjön, kedves. Segíthet is. A színrögzítők mázolásával. Az is Doktor Elek úr találmánya.
A Vegyésmérnökhöz fordul.
 Festő: Mostanság éppen mit találsz fel?

3. kép: Laboratóriumban

A műteremből mindhárman átsétálnak a vegyészeti laboratóriumba. A kísérletező asztalon a szokásos üvegedények, lombikok és műszerek láthatók. Elég nagy a rendetlenség.
 Festő: Itt sohasem szokott semmi felrobbanni?
 Vegyésmérnök: Néha egy-egy túlhevített üvegcső.
 Festő: Mindegy. Megszoktam, hogy robbanások közepette alkotok. Puskaporszagban.
 Vegyésmérnök: Én sohasem csinállok puskaport.
A Festő az egyik öblös üvegedényben sötétzöld folyadékot vizsgál.
 Festő: Ez a rondaság micsoda?
 Vegyésmérnök: Gyorsan ható rozsdátlanítószer lesz belőle. Most éppen ezen dolgozom.
 Festő: Meg kellene szelídíteni a színét.
 Vegyésmérnök: Még csak a kezdeti kísérleteknél tartok. Tudom, hogy mit akarok, de kissé nehézkesen haladok a gyöngé látásom miatt. Szükségem lenne egy jó szemű asszisztensre.
 Festő: Majd szerzek valahonnan. A délvidéki honfitársaim közül.
 Vegyésmérnök: De ne legyen panaszkodós fajta. Kissé unom már a határon túli nyafogásokat.
 Festő: Én még sohasem nyafogtam. És az ifjú vegyész sem lesz panaszkodós fajta. Bár itt elég bűdös van. Erre bárki panaszkozhatna.
 Ildikó: Kinyitom az ablakot.
A lány kitárja az egyik ablakot, kihajol az utca fölé.

4. kép: Belvárosi utca felülről

Emberektől nyüzsgő sétálóutca, a fal mellett egy féllábú koldus sántikál, az utcán átvág egy elegáns öltözkű férfi fiatal lánnyal a karján, háta mögött egy zömök testőrrel. Egy pillanatra Ildikó feje látszik alulról az egyik régi bérház emeleti ablakából.
 Ildikó: Képes Kálmán ismét a szokott időben megyn ebédelni, jó dolog, ha az embernek saját éttermei vannak. Válogathat az ételekben.

Ildikó mellett az ablakban megjelenik a Festő és a Vegyész-mérnök feje is. Majd ismét az utca látszik.

Festő: Az a parádés férfiú a Képes Kálmán?

Vegyész-mérnök: Korsós Kálmán a polgári neve. Valamikor olajügyletekben utazott, de mostanában áttért a vendéglátásra. Gyönyörű irodája van itt a közelben, és az egyik étterme sincs messze. Mindennap ott ebédel önköltségen.

Festő: A Korsós épp olyan jó, mint a Képes.

Ildikó: Kedveli a műalkotásokat. Főleg a klasszikus darabokat, de időnként élő festőtől is vásárol képeket. Tárlatokat rendez a vendéglőjében.

Vegyész-mérnök: Majd bemutatlak neki egyszer. Hátha tehetséget szimatol benned.

Rövid időre a Festő töprengő arca látszik.

Festő: Kicsi ez a magyar üzleti világ. Kraszulyák Károly módos üzletember barátom mesélt nekem Frankfurtban egy művészetpártoló gazdag pesti ismerőséről. Cégéres gazembernek nevezte az illetőt.

Vegyész-mérnök: Ez lehetne éppen Képes Kálmán kocsmakirály, de lehet akárki más.

Festő: Majd megkérdezem tőle. Hamarosan ellátogat ide, vannak magyarországi érdekeltségei.

Vegyész-mérnök: Repülőgépeket közvetít?

Festő: Azt hiszem, gőzkazánokat.

Vegyész-mérnök: Az is robbanhat.

Az utcáról eltűnik Képes Kálmán, a féllábú koldus kerül közelképbe.

Festő: Az a nyomorék fickó valahogy nem illik ebbe a környezetbe.

Vegyész-mérnök: Véletlenül tévedhetett ide. Általában a mellékutcákban kéréget.

Rövid csönd a nyüzsgő utca felett. Azután a Festő meditálása az ablakból.

Festő: A Békét tehát megfestettük, jöhet a sokszínű Demokrácia. Hol van az a festékesbolt?

A Vegyész-mérnök kinyújtja a karját.

Vegyész-mérnök: Arra feljebb megtalálod.

5. kép: Festékboltban

A tágas boltban a pult mögött középkorú, kedves asszony, Zsuzsa áll, festékes dobozokat rak a Festő elé, aki gondosan vizsgálgatja a színeket. A sarokban egy régi fotelben hátradőlve fiatal lány alszik, rövid szoknyája majdnem a derekáig felcsúszik.

A Festő főleg a dobozokat nézi, időnként az alvó lányra pillant. A fejével arra felé biccent, és megkérdezi a boltosnőt.

Festő: Otthonosan érzi magát. Bizonyára állandó vásárló.

Zsuzsa: Amarilla? Éjszaka dolgozik, és néha nagyon elfárad. Ilyenkor reggelenként hazafelé menet betér hozzám megpihenni.

Festő: Gyönyörű neve van. Szűzies, ősi magyar név.
 Zsuzsa: Felvett név. Egy faluból származunk. Ott még Ancsának hívták.
 Festő: Hol strichel éjszakánként?
 Zsuzsa: Bárban dolgozik a Váci utcában. Egy fényes acélrúd körül forgolódik kihívó mozdulatokkal. Apró alsóneműben. Az utcáról is lehet látni, amúgy sejtelmesen. Amarilla tulajdonképpen vendégcsalogató. Később persze fogyaszt is a vendégekkel.
 Festő: Nem csodálom, ha elfárad időnként.
 Zsuzsa: Rendes lány. Szerencsés természete van. Mindent gyorsan elfelejt.
 Festő: A nevét is?
 Zsuzsa *az alvó lány felé fordul, a Festőnek magyaráz, majd rákiált a lányra.*
 Zsuzsa: A nevét nem. Amarilla! Hány éves vagy?
A lány kinyitja a szemét, kábán válaszol.
 Amarilla: Talán húsz... Nem emlékszem.
 Zsuzsa: Mit csináltál az éjszaka?
 Amarilla: Nem tudom... Nem is akarom tudni.
 Zsuzsa *a Festőhöz fordul, Amarilla behunyja szemét, alszik tovább.*
 Zsuzsa: Hát ilyen szerencsés természetű. Mindent elfelejt.
 Festő: Boldog ember. Egyszer majd ráfestem egy képre. Kérem, rakja valami szatyorba ezeket a dobozokat.
A tulajdonosnő szatyorba rakja a festékesdobozokat, átadja, a Festő fizet.
 Zsuzsa: Köszönöm szépen. Jöjjön máskor is!
 Festő: Eljövök. Szükségem van színes festékekre. Egyszer talán Amarillával is eltársalgok.
A Festő kimegy a boltból.

6. kép: Utcán

A Festő szűk belvárosi utcán lépked a dobozokkal teli szatyorral. Az egyik kapualjban a már korábban látott féllábú koldus nyújtogatja a kezét. Szakállas, középkorú férfi, a viszonylag néptelen mellékutcában eléggé reménytelenül kéreget.

Koldus: Szánjon meg, uram!
 Festő: Én is kegyelemkenyéren élek, uram.
Elmegy a koldus előtt, aki gorombán ráförmed.
 Koldus: Megtanulhatnál viselkedni, te hülye tahó! Adhatnál valamit a szegény embernek.
A Festő megáll, megfordul, visszamegy a koldushoz, fenyegetően kezd beszélni.
 Festő: Idefigyeljen, uram! Én az utóbbi években igen csúnya helyeken jártam, ahol csúfos dolgok történtek. Ebből kifolyólag utálok az erőszakot. Ezért tehát adok magának...
Kotorászni kezd a szatyorban, elővesz egy festékes dobozt.
 Festő: Halvány-rózsaszín festék. Fesse be vele a haját és a szakállát. Színesen sikeresebben koldulhat.

A dobozzal orrba vágja a koldust, azután kezébe nyomja a festékdobozt, sarkon fordul, kényelmesen lépeget tovább.

A Koldus lecsatolja álcázott fél lábát, a festékesdobozt a Festő hátához vágja, majd felemelt mankóval utána rohan.

Koldus: Szétcsapom a fejedet, te rohadt strici.

A Festő megfordul.

Festő: Nicsak, kinőtt a másik lába?

A Koldus lecsap a mankóval, a Festő egyik kezével elkapja a mankót, a másik kezével előbb gyomron, azután állon vágja a Koldust. A Koldus elterül a járdán, a Festő föléje hajol, a hasára dobja a mankót.

Festő: Mondtam, hogy csúnya helyeken jártam, és utálok az erőszakot. A jövőben ne kötözködjön velem, uram! Megértette, amit mondtam?

Koldus: Megértettem.

A Festő felveszi a járdáról a rózsaszín dobozt, visszat teszi szatyorba.

Festő: A halvány-rózsaszín festéket elviszem. Szükségem lesz rá a Demokráciához.

7. kép: Műteremben

Előbb csak a készülő sokszínű festmény látszik, azután a dolgozó Festő, a mögötte álló Vegyész-mérnök és Ildikó, akik az utolsó ecsetvonásokat figyelik, majd az egész műterem. Ismét a kép, amely sok színben szavazó meg ökölbe szorított kezeket ábrázol, háttérben ugyancsak sokszínű réttel. (A filmben más variáció is lehetséges.) A Festő a Vegyész-mérnökhöz fordul.

Festő: Megfelel?

Vegyész-mérnök: Azt hiszem... igen.

Ildikó: Szerintem tökéletes.

A Festő akkurátusan, fehér betűkkel ráírja a festményre, hogy DEMOKRÁCIA. Közben magyaráz.

Festő: A demokráciába az égvilágon minden belefér. Az Ég is meg a Világ is. Ezen belül a Szabadság, a Munka, a Művészet, a Szendergő Ribanc, a Féllábú Koldus, aki mankójával szét akarja csapni a fejemet, és a Szép Lányok. A legszebb most rákenheti a rögzítőt a Demokráciára, maradjon meg nekünk tartósan.

A Festő Ildikóra néz, a lány kissé zavarba jön.

Ildikó: Azonnal... Szeretem nézni magát munka közben. Sokat tanulok.

A Vegyész-mérnök közlről vizsgálgatja a képet.

Vegyész-mérnök: Esetleg elhiszem, hogy tehetséges festő vagy. Már amennyire vastag szemüvegem mögül megítélhetem.

Festő: Szemüveged az igazságot láttatja veled. Mellesleg a demokráciába a jó ebéd is beletartozik.

Vegyésszmérnök: Meghívlak ebédre a Képes-tanyába, ha szignálod a festményt.
A Festő aláírja a képet.

Festő: Miért Képes és miért tanya?

Vegyésszmérnök: Mert Képes Kálmán tulajdona. Többnyire ő is ott ebédel. Lehet, hogy bemutatlak neki.

Festő: Ildikót is magunkkal visszük.

Ildikó végignéz kopottas ruháján, szabadkozik.

Ildikó: A Képes-tanya előkelő étterem. Ebben a ruhában nem mehetek oda.

Festő: Ebben a ruhában fog odajönni, és én majd módjával udvarolni kezdek. Előtte pertut iszunk. Megpróbálok szerelmes lenni magába. Minden valamirevaló rajztanár ezt csinálja a tanítványaival.

A lány egyre zavartabban viselkedik, értetlenül néz a festőre.

Ildikó: Ezt nem mondja komolyan.

Festő: Komolyan mondtam, és komolyan gondolom. Ebéd előtt azonban rögzítse a Demokráciát.

Ismét látszik az egész műterem, a Festő kezét mos, Ildikó a színrögzítőt keni a festményre. Mellette egy megterített kávéházi asztalt ábrázoló festmény látható.

8. kép: Képes-tanyában

Jól öltözött vendégek ebédelnek, beszélgetnek egy elegáns étteremben, az egyik asztalnál Képes Kálmán társalog a már az utcán látott fiatal lánnyal, a mellettük levő asztalnál két tagbaszakadt testőr ül. Az egyik sarokban, szerényebb öltözékben magányosan üldögél egy férfi, Palotás Gábor rendőrtiszt, aki a későbbi eseményekbe kapcsolódik be. A Festőék már túl vannak az ebéden, a Festő elégedetten emeli poharát a Vegyésszmérnök és Ildikó felé.

Festő: Kitűnő ez a hely, kitűnő konyhával. Képes Kálmán ért a szakácsművészethez. Meg a nőkhöz.

Vegyésszmérnök: Főleg a számlázáshoz.

Festő: Kibírja ezt a szigetelőhabarcsod?

Vegyésszmérnök: Egy-egy nagy mű születésekor.

Festő: Legközelebbi festményem címének azt javasolnám...

Hirtelen elhallgat, Képes Kálmán asztalánál kisebb tumultus keletkezik, egy férfi hevesen gesztikulálva magyarul az üzletembernek.

Festő: Nagyszámlás úrnál mintha bajok lennének.

Vegyésszmérnök: Az emberei majd elintézik a konfliktust.

A két testőr feláll, közrefogják és kituszkolják az étteremből a heveskedő embert. Képes Kálmán folytatja kedélyes beszélgetését.

A Festő rosszállóan csóválja a fejét.

Festő: Szóval a következő képem címe az lehetne, hogy „Az erőszak ellen”.

Vegyésszmérnök: Én a Barátságra gondoltam. A barátság olyan fogalom...

Festő: Előbb gyűrjük le az erőszakot. Azután jöhet a barátság.

A Vegyész-mérműnök Képes Kálmán asztalát figyeli, a testőrök visszatérnek a helyükre.

Vegyész-mérműnök: Majd megbeszéljük. Most átmegyek egy pillanatra Kálmánhoz. Hátha megvigasztalhatom a kellemetlenség után.

A Festő is figyeli a mosolygón enyeltető üzletembert.

Festő: Ráfér. Nagyon szenved szegény.

A Vegyész-mérműnök feláll, átmegy Képes Kálmán asztalához, kezét fognak, a Vegyész-mérműnök leül, beszélgetnek.

A Festő bort tölt Ildikónak és magának, megfogja a poharát.

Festő: Akkor hát tegeződjünk.

Ildikó kissé félszegen emeli poharát, koccintanak, isznak, megcsókolják egymást.

Ildikó: Én csak...

Festő: Innentől kezdve szerelmes vagyok beléd. Ajánlom, hogy te is igyekezz!

Ildikó: Én csak azt szeretném, hogy továbbra is engedje meg...

Festő: Megengedem, amennyiben visszategezel. Sőt holnap este eljöhetsz velem a szenvedő délvidéki magyarok közé. Nem ilyen előkelő hely, mint ez, a társaság összetételét sem ismerem pontosan, de biztosan jól érezzük majd magunkat.

A Vegyész-mérműnök visszatér az asztalhoz, fanyarul azt mondja:

Vegyész-mérműnök: Kálmán szeretne megismerkedni veled. Olyasmit motyogtam neki, hogy európai hírű festő vagy.

Festő: Miért szerénykedsz? Nyugodtan mondhattál volna világ-hírűt is.

Vegyész-mérműnök: Hasznod lehet ebből az ismeretségből.

Festő: Illedelmesen fogok viselkedni.

A Festő Képes Kálmán asztalához megy, kezét fognak, leül. A civilbe öltözött rendőrtiszt figyeli őket. A testőrök is.

Képes Kálmán: Én nagyra becsülöm doktor Elek Antalt.

Festő: Én is.

Képes Kálmán: Magát tehetséges festőnek tartja.

Festő: Igaza van.

Képes Kálmán körbemutat az étteremben.

Képes Kálmán: Időnként tárlatokat rendezek itt. Fontos emberek szoktak eljönni a megnyitóra. Szeretem és támogatom az igazi művészetet.

Festő: Mikor lesz a legközelebbi tárlat?

Képes Kálmán: Három hét múlva. Szederkényi Gyula legújabb sorozatát mutatjuk be. Bizonyára hallott már Szederkényiről.

Festő: Nagy tisztelője vagyok.

Képes Kálmán: Remek ötlete támadt. Festett egy sorozatot „Sapkák” címmel. Mindenféle nemzet és egyének sapkáit megfestette. Az én kertészkalapomat is.

Festő: Kár, hogy ez nekem nem jutott eszembe.
 Képes Kálmán: Jöjjön el a kiállításra.
 Festő: Ha meghívnak...
 Képes Kálmán: Kap meghívót. A szakértőim pedig megnézik a maga festményeit. Esetleg a következő tárlatra.
Képes Kálmán érezteti, hogy befejezte a beszélgetést, a Festő feláll, búcsúzkodnak.
 Festő: Örültem a szerencsének.
 Képes Kálmán: Magam is.
A Festő elindul, azután megtorpan.
 Festő: Nem ismer véletlenül egy Kraszulyák nevű üzletembert? Nemrégén Frankfurtban találkoztam vele. Vásárolt tőlem néhány képet, megígérte, hogy egyszer elvisz egy játékkaszinóba. Közben megemlítette, hogy van egy kedves budapesti üzlettársa, aki támogatja a művészetet.
 Képes Kálmán: Mióta ismeri ezt a ...Kraszulyákot?
 Festő: Elég régi barátom.
 Képes Kálmán: Valamikor nekem is a barátom volt. Meghívom a tárlatra. Aztán majd kiderül...
 Festő: A sapkák alatt?
 Képes Kálmán: A sapkák alatt.
A Festő visszaballag az asztalához, ahol a Vegyész-mérnök a számlát rendezi.

9. kép: Műteremben

Az „Erőszak ellen” című kép: egy kettétört fehér mankó telemázolva virágokkal. A Vegyész-mérnök kissé kedvetlenül áll a kép előtt.

Vegyész-mérnök: Hát... hogy is mondjam... Kicsit mintha morbid lenne.

A Festő kissé távolabb tüsténkedik, képkereteket illeszt össze.

Festő: Nevezzük inkább áttételesnek. Néha a legegyszerűbb motívumok hordozzák a legösszetettebb mondatot.

Vegyész-mérnök: A túl egyszerűek is?

Festő: Az igazi műalkotások sohasem túl egyszerűek. Csak egyszerűek és hatásosak. Mint a puska. Egyszer megmutathatnád, hogy hogyan készül a puska.

Vegyész-mérnök: Miért érdekel?

Festő: Szeretem nézni a nagy művek születését.

A Vegyész-mérnök még mindig a festményt szemléli, nem egészen érthető, hogy mire vonatkozóan válaszol.

Vegyész-mérnök: Rendben van. De a következő kép a Barátság legyen. Majd adok néhány ötletet.

Festő: Ma este én is begyűjtök néhányat. Elmegyek régi barátaim közé némi honvágyat meríteni.

Vegyész-mérnök: Pazaver sörözőjébe?

Festő: Igen.

Vegyésmérnök: Szenvelgő honfitársaid még mindig ott gyülekeznek?
 Festő: Bizonyára. Egy évvel ezelőtt még ott voltak.
 Vegyésmérnök: Ildikó azt mondta, őt is magaddal akarod vinni.
 Festő: Szerelmes vagyok belé. És ő sem idegenkedik tőlem.
 Vegyésmérnök: Vigyázz rá! Rendes lány.
 Festő: Tudom.

10. kép: Söröző

Tágas, átlagos söröző fapadokkal és asztalokkal. Elég sok vendéggel, egymáshoz közel összetolt asztaloknál két nagyobb csoport ül, vajdasági magyarok, illetve koszovói albánok, a magyarok asztalánál nők is vannak, az albánoknál csak férfiak.

A magyarok közül többen fölugranak, felkiáltanak. A sörözőbe Ildikóval belépő Festőt üdvözlik, Pazaver, a tulajdonos a Festőhöz siet, kezét ráznak.

Pazaver: Hallottuk, hogy végleg Pestre költöztél. Nagyon örülök...

A Festő körül néz a sörözőben, a fejét forgatva mondja.

Festő: Majd kiderül, hogy meddig tart ez a végleg... Úgy látom, jól megy a bolt.

Pazaver: Nem panaszkodhatom.

A vajdasági asztaltársaságból kiabálnak feléjük. Leghangosabb Halász Géza újságíró.

Halász: Gyertek már ide! Hagyjátok a fenébe azt a vérszopó Pazavert.

A Festő még a tulajdonossal beszélget.

Festő: Megint emelted az árakat? Odaát is folyton ezt csináltad.

Pazaver: Itt is van infláció.

Festő: Nekünk a sör mellé burekot küldjél, kerül, amibe kerül. Képzeld, a menyasszonyom azt sem tudja, hogy mi az a burek. Elképesztő, hogy a Balkánon túl mennyire műveletlenek az emberek.

Ildikóval a vajdaságiakhoz mennek, a Festőt lármásan üdvözlik, ölelgetések, kézrázások. A hangzavar lassan elül. Bemutató.

Festő: Ez itt Ildikó, a menyasszonyom. Ez pedig Géza, Gyuri, Lajos, Mari... No, mindegy, majd összeismerkedtek. Újságírók, fotóművészek, tanárok, költők és egyéb lecsúszott értelmiségiek. Nekünk való társaság.

Leülnek az asztalhoz, Ildikó kissé félszegen viselkedik, de az egyik nő mindjárt szóba elegyedik vele. Szófoszlányok hallatszanak:

Te is a festészetet... Mindjárt gondoltam, amikor...

A Festő a férfiakkal beszélget.

Halász: A legjobbkor érkeztél. Fogytán a vagyonunk. Legfeljebb még egy körre futja.

Festő: Ez kevés lesz a honvágy felélesztéséhez.

Halász: Én is attól tartok.

Lajos: Biztosan megint gazdagon jöttél Németországból.

Festő: Persze. Felmérhetetlen értékű képekkel. Én magam festettem őket.

Halász: Erre Pazaver bajosan fog hitelezni.
 Festő: Burekra még telik.
Megjelenik Pazaver két korsó sörrel és két tányérral, melyeken egy-egy burekszelet van. A Festő és Ildikó elé csúsztatja a korsókat és tányérokat. A Festő Ildikónak magyaráz.
 Festő: Ez a túrós burek. Kóstold meg.
Ildikó eszik a burekból, elismerően felnéz a mögöttük álló Pazaverre.
 Ildikó: Finom.
A Festő is enni kezd és tovább beszél.
 Festő: Meghiszem azt. Legközelebb majd kipróbálok a húsos változatot is.
 Pazaver: Azt már nem csináljuk.
A Festő csodálkozva néz rá.
 Festő: Miért?
 Pazaver: Nincs iránta kereslet. A nyugati turisták nehéznek és egészségtelennek tartják.
 Festő: Sohasem voltam jó véleménnyel a fejlett Nyugat ízlésvilágáról.
 Pazaver: A káposztás és főleg a spenótos burekot vásárolják.
A Festő elképedve néz a tulajra, majdnem a torkán akad a falat.
 Festő: Spenótos?
 Pazaver: Igen.
 Festő: Úristen! Micsoda dekadencia!
Pazaver széttárja karjait.
 Pazaver: Nekem is ez a véleményem, de hát a kereslet... Bocsánat.
A sörözőbe belép a már a Képes-tanyában látott civil ruhás rendőrtiszt, Pazaver hozzá-siet, leülteti az egyik asztalhoz.
 Gyuri: Már megint itt van ez a nyomozó. Remélem, nem miattunk látogat ide.
 Halász: Talán a te rossz verseid miatt. De azt hiszem, inkább az albánok miatt.
Halász a másik nagyobb társaság felé int.
 Festő: Koszovóiak?
 Halász: És macedóniaiak.
 Festő: Biztosan a függetlenségüket vívják ki.
 Halász: Rendes fiúk. Nemigen közösködnek másokkal, velünk azonban nagyon összebarátkoztak. Néha összetoljuk az asztalainkat. Nekik persze sokkal több pénzük van, mint nekünk.
 Festő: Honnan?
 Halász: Ha tudnám, talán megírnám valamelyik újságba. De nem biztos. Tulajdonképpen jó helyre küldik a pénzt. Oda, ahol nemcsak beszélnek a függetlenségről.
A Festő alaposan szemrevételezi az albánokat (kettő közülük majd később is fölűnik, más körülmények között). Az albánok asztalánál észreveszi Zavarkó Sándort.

Festő: Hiszen az ott Zavarkó Sanyi.
Halász: Mostanában az albánokkal dolgozik. Ne kérdezd, hogy mit!

Zavarkó a vajdaságiak felé néz, a Festő int neki, Zavarkó feláll, elindul az asztalukhoz. Közben látszik, hogy Pazaver leül a rendőrtiszt asztalához.

Zavarkó kezét fog a Festővel, leül mellé.

Festő: Azt hittem, még börtönben penészedsz.

Zavarkó nevetve legyint.

Zavarkó: Az csak egy kis botlás volt az autókölcsönzéssel.

Festő: Lopással.

Zavarkó: Gyorsan lerendeztük.

Festő: Ha jól tudom, te vegyész vagy.

Zavarkó: Vegyésztechnikumot végeztem. De csináltam már sok mindent életemben. Kutyákat idomítottam, nyakkendőket árultam, kéményeket pucoltam...

Festő: Én vegyési állást ajánlok. Az egyik öreg vegyész barátomnak kellene segítened, kikavarni valami rozsdátlanító vagy korróziót megelőző kulimászt. Világhírű találmány lesz.

Zavarkó elgondolkodik, a többiek gúnyosan néznek rá, ő az albánok felé mutat.

Zavarkó: Azemnek még el kell végezniem egy munkát...

Halász: Kokain? Géppisztoly?

Zavarkó: Tisztességes üzleti munka. Amint elintézem, jelentkezem az öreg vegyésznel.

Festő: Igyekezz! Megpróbálom fenntartani a helyet. De ha csak egyetlen vizespohár hiányozni fog vagy egyetlen lombik összetörik, saját kezűleg töröm le a derekadat.

A tulajdonos lép a Festő mögé, halkán szól hozzá.

Pazaver: Palotás nyomozó úr szeretne pár szót váltani veled.

Festő: Velem? Miért nem Zavarkóval?

Pazaver: Veled szeretne beszélni.

Festő: Unom már, hogy itt Pesten fontoskodó emberek minduntalan az asztalukhoz citálnak.

Halász jóindulatúan közbeszól.

Halász: Úgy hallottam, komoly befolyása van az idegenrendészetnél. Ajánlatos jóban lenni vele.

A Festő kelletlenül átmegy a rendőrtiszt asztalához, a nyomozó feláll, udvariasan bemutatkozik.

Palotás: Palotás Gábor vagyok.

Festő: Tudom. Nyomozótiszt.

Leülnek, a Festő rosszkedvűen várja a rendőr kérdéseit.

Palotás: Ismerem az öreg vegyészt, rendes ember. Maga felől is érdeklődtem. Láttam, hogy a Képes-tanyában beszélgetett Kálmán királlyal.

Festő: A festőművészet mélységeit elemeztük.

Palotás: Magát kedvelik a gazdag emberek. Németországban Kraszulák úr karolta fel...

Festő: Gyermekkori ismerősöm. Frankfurtban tényleg segített rajtam.

Palotás: Beszélgettek néha Képes Kálmán királyról?

Festő: Vele is a festészetről fecsegetem. Egyszer említett egy budapesti vállalkozót, akit sötét gazembernek nevezett, de az nem biztos, hogy Képes Kálmán.

Palotás keservesen felsóhajt, hátradől, közben bejön egy jól öltözött idősebb ember egy kuvasszal, a vajdaságiak melletti asztalhoz ül, a kutya a lábához heveredik, a társaság a háttérben a kuvasz szépségét és szelídségét dicséri, csak szófoszlányok hallatszanak. Palotás elkeseredetten morfondírozik.

Palotás: Sok bajunk van ezekkel az újgazdagokkal. Civakodnak, fenyegetik egymást. Képes Kálmán egyre több fenyegető levelet kap. És nemsokára még ez a Kraszulák is Pestre jön.

Festő: Ő biztosan nem küld senkinek fenyegető leveleket. Örülök, hogy eljön Pestre. Legalább megnézi újabb remekműveimet.

Palotás: Hát... köszönöm, hogy megpróbált segíteni.

A rendőrtiszt kezet nyújt, a Festő feláll, a nyomozó hangosan elmélázik. A háttérben a vajdaságiak egyre lármásabbak a kuvasz körül.

Palotás: Valamikor a belváros békés, nyugodt hely volt. Ma már ott sincs béke. Nemrégén agyonverték egy öregasszonyt, tegnap meg gázzal lefújtak egy bélyegárust. Persze szemtanú sehol. Ilyenkor még az a féllábú koldus is eltűnik, aki egyébként folyton arra kéreget.

Festő: Ismerem az illetőt. Időnként kinő a másik lába is.

A rendőrtiszt őszinte elképéssel néz rá.

Palotás: Micsoda? Nekem erről nem szóltak az embereim.

A Festő visszamegy a társaságához, ahol Zavarkó vitatkozik a kutyas öregúrral.

Zavarkó: Higgyen nekem, uram. Én értek az ebekhez. A kuvasz gyönyörű és okos állat. Gyorsan tanul, de gyorsan is felejt. Éppen ezért a kuvasz a legboldogabb kutya a világon. Mert elfelejti az idomítás gyötrelmeit.

Öregúr: Az én Alexem nem feledékeny. Például... például két évvel ezelőtt ráparancsoltam, hogy ne ugasson. Hogy ne zavarja a szomszédokat. Azóta el sem vakkantotta magát.

Zavarkó: Engem egyből megugatna.

Öregúr: Nem igaz!

Zavarkó: Fogadjunk!

Öregúr: Miben?

Zavarkó: Ha Alex megugat, a következő kört maga fizeti az egész asztalnak.

Öregúr: Rendben. Ellenkező esetben viszont maga tisztelettel bocsánatot kér tőlem és Alextől.

Zavarkó: Természetesen.

Zavarkó a fekvő kuvaszhoz megy, leguggol a kutyaához, morog valamit. A kuvasz az arcába ugat. Nagy derűlttség az asztalnál, Pazaver is hangosan nevet.

Pazaver: Ugyanazt?

Többen visszakiabálnak:

Ugyanazt!

Az öregember szemrehányóan korholja a kutyát.

Öregúr: Szégyellj magad, Alex. Költségekbe vertél. Ezentúl még legalább három évig nem ugathatsz. Érted?

Zavarkó: Engem ismét meg fog ugatni.

Öregúr: Nem!

Zavarkó: Még egy kör?

Öregúr: Lehet.

A tulaj és a pincérek hozzák az italokat.

Pazaver: Íme az első kör.

Az öregúr továbbra is a kutyát okítja.

Öregúr: Idefigyelj, Alex! Ha megint ugatni merészselsz, holnap ivartalanítalak, és női nevet kapsz. Amál, Ancsa vagy ilyesmi.

Festő: Amarilla.

Öregúr: Amarilla? Ilyen hülye nevet soha sem hallottam.

Festő: Így hívják a legfeledékenyebb magyar táncosnőt.

Zavarkó: Akkor hát lássunk hozzá.

Ismét leguggol a kutya elé, motyorász, a kuvasz felugrik, dühösebben ráugat, mint az imént.

Az asztalnál óriási derűlttség, bravózás, dicsérik Zavarkót.

Az öregúr dühösen mered a kutyaájára.

Öregúr: Holnaptól Amarilla a neved.

11. kép: Váci utca (éjszaka)

A Festő és Ildikó átölelkezve sétál haza, időnként a kirakatokra pillantanak.

Ildikó: Kellemesen éreztem magam. Jókedélyű földijeid vannak.

Festő: Amarilla feldobta őket.

Ildikó: Az Öregembert sajnálom. Sokba kerültünk neki.

Festő: Van miből fizetnie. Azt mesélik róla, hogy többszörös miliomos.

Ildikó: Tényleg ivartalanítja a kuvaszt?

Festő: Gazdag emberek sok mindent megtehetnek.

Ildikó megáll az egyik kirakatnál, lehalkítja hangját, kissé zavartan beszél.

Ildikó: Kétszer is úgy mutattál be, mint a menyasszonyodat.

Festő: A menyasszonyom vagy. A formalitásokat majd később elintézzük.

Tovább sétálnak. Az utcán viszonylag kevés a járókelő, német, angol beszéd hallatszik.

Ildikó: Mihez kezdesz egy szerény tehetségű lánnyal?

Festő: Indulásnak elég lesz kettőnknek is az én határtalan tehetségem. Aztán majd te is felfejlődsz.

Ildikó: Igyekszem tanulni tőled.

Egy bár előtt megtorpannak, a vastag matt üveg mögött egy csábosan vonagló nő sziluettje látszik.

Festő: Ő az igazi Amarilla. A híres feledékeny táncosnő.

Ildikó: Ismered?

Festő: Régóta. És egészen közelről. Igaz, mindig alszik, amikor találkozunk.

Ildikó: Nem értem.

Festő: Egy fotelben alszik a festékboltban, én meg gyönyörködöm benne, miközben vásárolok.

Ildikó: Azt hittem...

Festő: Senkivel sem csálnám meg a menyasszonyomat. Kizárólag vele bújok ágyba. Ma éjszaka is.

Ildikó riadtan néz a Festőre, az üveg mögött továbbra is látszanak a csábos női mozdulatok.

Ildikó: Nem jöhetsz fel hozzám. A szüleim...

Festő: Te jössz fel én hozzám.

Ildikó: Ez lehetetlen!

A Festő hosszasan figyeli a sejtelmes erotikus táncot.

Festő: Kár. Ez esetben kénytelen leszek bemenni ebbe a csehóba, és beleszeretni Amarillába.

Ildikó: Antal bácsi, vagyis Elek doktor apám régi barátja.

Festő: Nekem is régi barátom.

A lány is hosszasan figyeli az üveg mögötti jelenetet, a járókelők közömbösen mennek el mögöttük, a bár ajtajában egyenruhás őr áll, biztatóan mosolyog rájuk.

Ildikó: Évek óta kódorogsz a világban. Meddig akarsz Budapesten maradni?

Festő: Még rengeteg magasztos fogalmat és gondolatot kell vászonra pingálnom. Eltarthat akár száz évig is.

12. kép: Szobában

A Festő és Ildikó meztelenül ágyba bújnak. Ildikó eloltja a villanyt.

Festő: Előbb-utóbb a Szerelmet is meg fogom festeni.

13. kép: Képes-tanyában

Közvetlenül tárlatmegnyitó után. Az étterem falain képek, mindegyik festmény sapkát ábrázol nevekkal megjelölve, hogy kié a sapka, milyen eredetű, a svájci sapkától kezdve az orosz usankán keresztül a finn kucsmáig. Jól öltözött férfiak és nők sétálgatnak a képek előtt, halkan beszélgetnek, a pincérek tálcákon italokat kínálnak. A látogatók között

Képes Kálmán mosolyogva sétál, sokakat üdvözöl, egy pillanatra felbukkan Palotás Gábor nyomozó is.

A Festő mindennapi öltözkéiben kirí a vasalt társaságból, hozzá hasonló anyag szelvényben csupán még egy fiatalember ódöng a teremben. Mint később kiderül, ő a Karikaturista. A Festő Kraszulyák Károllyal beszélget.

Festő: Meddig maradsz?

Kraszulyák: Egy-két hétig. Attól függ. Ma délelőtt érkeztem Frankfurtból. Utána kell néznem a dolgaimnak.

Pohárral a kezükben sétálgatnak, szemlélgetik a képeket.

Festő: Jó helyen kezded. Sapkák alatt.

Kraszulyák: A sapkák nem érdekelnek. Ezzel a tetűvel kell elintéznem valamit. Gyors munka lesz.

Festő: Ha Képes Kálmánra célozol, ajánlom, hogy válogasd meg a szavaidat. Lehet, hogy ő lesz a budapesti mecénásom.

Kraszulyák: Frankfurtban én támogattalak. Úgy látszik, azóta meredeken sülyedsz lefelé. Gyere inkább vissza!

Festő: Idejöttem vissza. Vagy legalábbis majdnem vissza. Remekműveket festek, szerelmes vagyok, eddig csak egyszer próbálták szétszarni a fejemet. Koldus, mankóval.

Kraszulyák: Remek helyre kerültél. De azért a jövő héten majd megnézem legújabb remekműveidet. Azután elviszlek valamelyik játékaszinóba. Régóta ígérettem. Most tényleg elviszlek.

Kraszulyák forgolódik, Képes Kálmánt keresi, aki a terem közepén cseveg ismerőseivel.

Kraszulyák: Ha dühös vagyok, mindig elmegyek rulettezni. Kis tételekben játszom, néha nyerek, néha veszítek.

Festő: Én még sohasem jártam ilyen bűnös helyeken.

Kraszulyák: Itt az ideje, hogy elkezdj bűnözni. Ehhez persze fel kell öltöznöd. És most elmegyek feldühödni.

Kraszulyák Képes Kálmánhoz sétál, a Festő fél szemmel állandóan figyel, bár úgy tesz, mintha a képeket nézegetné. Mellé sodródik a hanyag öltözetű fiatalember. Megszólítja.

Karikaturista: Nekem itt sohasem lesz kiállításom.

A Festő végignézi rajta.

Festő: Te is festő vagy?

Karikaturista: Meg alighanem te is. Mindketten kilógunk ebből a feszesen öltözött társaságból.

Festő: A meghívón nem írta, hogy kötelező a fehér ing, nyakkendő és a sötét öltöny.

Az egyik pincér tálcát nyújt feléjük. Talpas poharakba töltött különböző színű koktélokkal. A Festő egy sötétzöld koktélt emel le, a Karikaturista követi példáját.

Karikaturista: Ez vajon micsoda?

Festő: Szerintem rozsdátlanító folyadék. Nemrég láttam ilyesmit egy lombikban.

Belekóstolnak az italba, a Festő közben tovább figyeli Kraszulyák Károlyt, aki egyre hevesebben vitatkozik Képes Kálmánnal. Palotás Gábor is figyeli az üzletemberek veszekedését.

Karikaturista: Alapjában véve nem rossz ez a rozsdátlanító, de azért örülök, hogy nem lesz itt sohasem kiállításom. Miféle tárlat az, ahová csak meghívóval lehet belépni, és ahol ilyen gyanús színű lötytyöket szolgálnak fel.

Festő: Jófajta ital. Még ha tényleg rozsdátlanít is...

Karikaturista: Én az egyértelmű italokat szeretem. Sört, bort, pálinkát... Egy sörözőben például szívesen kiállítanék, de mostanában nem kapkodnak értem.

Festő: Miket festesz?

Karikaturista: Rajzolok. Szellemes, vicces karikatúrákat. A vezérmotívum mindegyiken az ámuldozó szemek.

Festő: Ez valóban nagyon vicces lehet.

Karikaturista: A világ vicces, amire rácsodálkoznak.

A Festő még mindig Kraszulyák Károlyékat figyeli, szórakozottan mondja.

Festő: Van itt a közelben egy szolid söröző. Tulajdonosa Pazaver Sándor, régi barátom.

Karikaturista: Jártam egyszer a Pazaver-sörözőben. Nem rossz hely, csak kissé hangos. Valami balkáni tahók óbégattak akkor.

Festő: Mostanában albán hazafiak és sírva vigadó vajdasági magyarok járnak oda. Persze nyugati turisták is. Én általában szombaton este vagyok ott. Ha nincs okosabb dolgod, nézzél be, hozzá a karikatúráidból. Hátha szót tudunk érteni Pazaver Sanyival.

Karikaturista: Ott leszek szombaton. Egyébként Mracskó Árpád a nevem. Ha érdekel.

Festő: Érdekel. Engem Udvaros Péternek hívnak.

Karikaturista: Okvetlenül elviszem az ámuldozó szemeket.

A terem közepén Kraszulyák Károly vérvörös arccal sarkon fordul, sietve jön a Festő felé, mögötte Képes Kálmán egyik testőre lépked. Kraszulyák megáll a Festő előtt.

Festő: Úgy látom, bejött a kaszinó.

Kraszulyák: Be. Előtte majd megnézem legújabb remekeidet.

Hátrafordul a testőrhöz.

Kraszulyák: Menj vissza a gazdádhoz, és biztosítsd, hogy többé nem fog látni a szemétdombjain. Utálom a szemét bűzét.

Kraszulyák Károly kisiet az étteremből, a testőr már csak a szemével követi. Amikor becsukódik az ajtó, a Festőhöz fordul.

Testőr: Alkalomadtán Szakértőink majd megnézik a festményeit. Jó volna azonban, ha megválogatná a barátait.

Festő: Én csak szelíd széplelkekkel barátkozom, és kizárólag a művészetekről társalgok velük.

A testőr elmegy mellőlük, a Karikaturista hüledezve néz utána.

Karikaturista: Ez a vállas fiú énám célzott talán?

Festő: Nem hiszem. Inkább elegánsabb öltözkű urakra.

Ismét a pincér jön a tálcával.

Karikaturista: Megnyugodtam. Rozsdátlanítsuk még egy kicsit magunkat, eme süvegek alatt.

Üres poharaikat visszateszik a tálcára, újabb adag zöld koktélt vesznek le.

14. kép: Laboratóriumban

*A munkaasztalon csipetnyi puskaapor látható, kis láng közeledik hozzá, a puskaapor sís-
teregve felrobban. A Festő és a Vegyész-mérnök a robbantás helyét nézik.*

Vegyész-mérnök: Nos, megmutattam, hogy hogyan készül a puskaapor, és miket művelhet kis mennyiségben is.

Festő: Én láttam, hogy miket művel nagy mennyiségben. Ezért érdekel az elkészítési módja. Zseniálisan egyszerű alkotás. Bár sohse találták volna fel.

Vegyész-mérnök: Most már visszatérhetsz a saját zseniális alkotásodhoz. A „Barátságra” ferd meg rá a kézfogást.

A Festő a nyitott ablakhoz megy, az utca fölé hajol. Az utcán ismét átsétál Képes Kálmán a fiatal lánnyal és a testőrével. Ildikó jön velük szembe, a Vegyész-mérnök lakása felé siet.

Festő: Közhelyszerű. Szerintem untig elég a két egymás felé hajló emberi fej. Egy vidám és egy szomorú.

Vegyész-mérnök: Ragaszkodom a kézfogáshoz.

A Festő eljön az ablaktól, elmélázva mondja.

Festő: A következő kép a Gazdagságot fogja ábrázolni.

Vegyész-mérnök: Miért éppen a gazdagságot?

Festő: Az is szép lehet olykor.

Vegyész-mérnök: Előbb a kézfogást akarom látni.

A Festő átmegy a műterembe, menet közben sóhajtozik.

Festő: Legyen. A kézfogáshoz még van nyersanyagom. De azután újabb színes festékeket kell vennem.

Vegyész-mérnök: Ez belefér a saját gazdagságomba.

15. kép: Műteremben

A Festő kézbe veszi az ecsetet és a palettát, a Barátság című képhez megy, hogy ráfesse a kézfogást. Ildikó belép a másik ajtón, mosolyog, látszik rajta, boldog, hogy találkozhat a Festővel.

Ildikó: Ismét találkoztam Képes Kálmánnal.

Festő: Említetted neki, hogy sorra gyártom a szebbnél szebb festményeket?

Ildikó: Még köszönni sem merek neki.

A festő keveri a festékeket, Ildikó figyeli.

Festő: A festészet mellett a bátorságot is meg kell tanulni.

Ildikó: Miben segíthetek?

Festő: Először fogjál kezét Antal bácsival.

Ildikó egy pillanatra értetlenül néz, azután elneveti magát. A Festő megkezdte a Barátság kiegészítését.

16. kép: Utcán

A Festő a festékesbolt felé lépked, megáll a kirakat előtt. Az utcán a megszokott forgalom zajlik, a boltból furcsa hangok hallatszanak. Mintha sírna valaki. A Festő felfigyel, azután hirtelen benyit a boltba.

17. kép: Festékesboltban

Zsuzsa, a boltosnő hangosan zokog, Amarilla fehér zsebkendővel az arcát törölgeti. A Festő hozzájuk rohan.

Festő: Mi történik itt? Felrobbant valamelyik festékdoboz?

Amarilla: Zsuzsikának az arcába lőttek.

Amarilla borogatja a boltosnő megperzselődött arcát.

Zsuzsa: Gázpisztollyal lőtt... Egy csuklyás, szakállas férfi.

Festő: Ilyenkor oda kell adni a pénzt. Ezt mondják az okosok.

Zsuzsa: Nem kért pénzt. Csak annyit mondott, költözzek innen nyugalmasabb helyre. És az arcomba lőtt.

A Festő tanácstalanul forgolódik, azután a telefonhoz megy.

Festő: Hívom a rendőrséget.

A boltosnő még mindig zokog.

Zsuzsa: Semmit sem fognak csinálni. A múltkor Vali nénire lőttek a bélyegboltban. A rendőrség akkor sem csinált semmit.

A Festő tárcsáz, beszélni kezd, de közelről a két nő beszélgetése hallatszik.

Amarilla: Nyugodj meg, Zsuzsikám! Minden rendben lesz. Gyorsan elfelejted...

Zsuzsa: Félek.

Amarilla: Hozzám költözzöl néhány napra. Amíg Feri visszajön.

Zsuzsa: Egész életemben rettegni fogok.

Amarilla: Elfelejtetd.

A Festő leteszi a kagylót.

Festő: Mindjárt itt lesz a rendőrség.

Zsuzsa: Kár kihívni őket. Ha itt lenne a férjem... De éppen most utazott el.

A boltosnő valamelyest megnyugszik. Amarilla még mindig borogatja az arcát.

Amarilla: Hozzám költözzöl...

Egy pillanatra látszik a fotel, amelyben Amarilla szokott aludni.

Festő: Ide a fotelbe?

Amarilla: Kétszobás lakást bérlek. De munka után szeretek betérni Zsuzsikához beszélgetni.

Festő: Elég csöndesen szokott beszélgetni.

Amarilla: Néha elszenderedem...
 Festő: Most is aludt?
 Amarilla: Igen. Zsuzsika sikoltozására ébredtem.
 Festő: Ez a szerencséje. Ha korábban ébren van, maga is kapott volna az arcába.
 Amarilla: A magamfajta lányok... kikerülnek a bajt.
 Festő: A táncosnők?
 Amarilla: Persze... A táncosnők. Mi sokáig élünk.
 Festő: És szeretettel ápolják felebarátaikat.
Zsuzsa már nem sír, a szemét törölgeti.
 Zsuzsa: Nemrégén járt itt két férfi, azt kérték, hogy adjam el a bolt-helyiség bérletét. A férjem elzavarta őket. Biztosan visszajönnek.

Rendőrökcski áll meg a bolt előtt, két egyenruhás és két civil ruhás rendőr jön be a boltba. Az egyik Palotás Gábor. Három rendőr a két nőhöz siet, Palotás Gábor fáradtan a Festőhöz sétál.

Palotás: Maga gyanúsított vagy segítőkész polgár?
 Festő: Színes festékek vásárlója vagyok.

A rendőrtiszt unottan néz körül a boltban.

Palotás: Nyugtalan lett ez a békés kerület is. Nem elég, hogy a nyakamba szakadtak a civakodó milliomosok, most még a letámadott boltosnőkkel is bajmolódnom kell.

Festő: Értesüléseim szerint nem sok sikerrel.

A rendőrtiszt szomorúan néz a Festőre.

Palotás: Ne menjen még el. Magát is jegyzőkönyvezzük.

A nyomozó csatlakozik a rendőrtársaihoz, a Festő a polcokon sorakozó festékesdobozokat szemlélgeti.

18. kép: Lakásban

A Festő benyit a lakásba, a műterembe megy, ott nincs senki, de ő már beszélni kezd, tudja, hogy a Vegyész-mérnök valahol a közelben lehet.

Festő: Nem sikerült festéket szereznem. Rendőrökkel jegyzőkönyveztem. Megmagyarázták, hogy ez a békés környék egyre jobban elvadul, és én el is hittem nekik. Közben tanúja voltam egy könnyű erkölcsű lány szeretetének.

Belép a laboratóriumba, lehajtott fejjel tovább magyaráz.

Festő: A „Szeretet” című képemre egy ledér hölgyet festek, aki vigasztalja...

Felemeli a fejét, az ablaknál, szemben vele Ildikó és a Vegyész-mérnök áll rémült tekintettel. A Festő megtorpan.

Festő: Miért ezek az ámuldozó szemek?

Az ajtó mögül a féllábú koldus lép mellé, ezúttal két lábon és tisztos polgári ruhában, pisztolyt tart a kezében.

Koldus: Téged vártalak, te szemét strici.
A Festő kérdően néz a Vegyész-mérnökre, az széttárja a karját.
 Vegyész-mérnök: Bejött, és azt mondta, beszéde van veled.
A Festő végigméri a koldust.
 Festő: Polgárosodunk? Nekem így sem tetszik, uram. Egyszer már figyelmeztettem, hogy ne kötozködjön velem. Emlékszik?
 Koldus: Most pisztoly van nálam.
 Festő: Gázpisztolynak látszik.
 Koldus: Igazi pisztoly. Menjen oda az ablakhoz.
A Festő hátrál néhány lépést, megáll az asztalnál.
 Festő: Én ellenzek minden erőszakot. Festettem is egy képet...
 Koldus: Fogd be a pofád! Feljelentettél a rendőrségen, te rohadt tróger!
 Festő: Ilyen gyorsan kiengedték?
 Koldus: Vannak kapcsolataim. Semmit sem tudnak rám bizonyítani. És kicsit majd kilyuggatlak, mint a teaszűrőt.
 Festő: Egyszer lefegyvereztem egy géppisztolyos martalócot. Aztán én lyuggattam ki.
 Koldus: Próbálj meg engem lefegyverezni?
A Festő az asztalra mutat.
 Festő: Ha az a valami a kezében tényleg igazi pisztoly, jó lesz vigyázni vele. Ezekben az üvegedényekben veszélyes robbanószer-
 e-
 k-
 van-
 nak. Egy rossz lövés vagy koccanás, és mindannyian az égbe repülünk.
A Koldus elbizonytalanodik.
 Koldus: Miféle robbanószer-
 e-
 k-
 van-
 nak?
 Festő: Puskapor, dinamit, nitroglicerin...
Kezébe veszi a zöld rozsda-mentesítőt tartalmazó lombikot.
 Koldus: Az mi?
A festő előrelép, maga előtt tartja az üvegedényt.
 Festő: Elanit. Világmárka. A fél utcát lerombolná. Magának adom, ha akarja.
 Koldus: Azonnal tegye vissza a helyére.
 Festő: Nicsak, folytatódik a polgárosodás. Már magázódni is megtanultunk.
Hirtelen mozdulattal a Koldus arcába loccsantja a zöld folyadékot. A Koldus felkiált, az arcára szorítja kezét, a lombik a földre esik, darabokra törik. Illdikó felsikolt. A Festő elkapja a Koldus csuklóját, nagyot ránt a karján, a pisztoly elrepül, a Koldus ordítva letérdel. Jobb karja kitekeredve, bénán lóg az oldalán, bal kezével az arcát törölgeti, és a jobb karját tapogatja. Nyüszítve beszél.
 Koldus: Eltörte a karomat...
 Festő: Mindjárt bepanaszolhat súlyos testi sértésért. A rendőrök itt vannak a közelben egy festékboltban.
 Koldus: Én csak azért jöttem, hogy figyelmeztessem...

A Festő fölveszi a földről a pisztolyt, vizsgálgatja, hátat fordít a koldusnak.

Festő: Jól saccoltam. Ez csak gázpisztoly. Most aztán valóban elmegyünk a rendőrökhöz.

A Koldus hirtelen felugrik, zöld fejfel, béna karral kiszalad a lakásból. A Festő utána indul.

Festő: Elkapom a gazembert.

Vegyésmérnök: Hagyd a fenébe!

Festő: Lehet, hogy ő volt...

Vegyésmérnök: Végül még tényleg megvádolnának súlyos testi sértésért. Azt mondta, vannak kapcsolatai.

Festő: Miféle kapcsolatai lehetnek egy ilyen senkiházinak?

Vegyésmérnök: Azt hallottam, hogy Képes Kálmán embere. Vagy egy másik nagykutyáé, ami sokkal rosszabb.

A Festő hitetlenkedve felsóhajt.

Festő: Hát elvadult ez a békés környék.

Vegyésmérnök: Elvadult.

Az összetört lombik darabjait és a szétömlött folyadékot nézi.

Festő: A rozsdátlanító kotyvalékok mindenestre jól sikerült.

Vegyésmérnök: Még nem tökéletes.

Ildikó könnyes szemmel a Festőhöz megy, átöleli.

Festő: Miért sírsz?

Ildikó: Azt hittem, hogy le fog lőni.

Festő: A rosszfajta lányok és a rosszfajta festők mindent túlélnek.

Ildikó: Halálra rémültem...

A Festő simogatja a lány haját.

Festő: A „Gazdagság” után megfestem a „Szeretetet”. A sérülteket ápoló rossz lánnyal és az aggódó jó lánnyal.

Vegyésmérnök: El kellene takarítani ezt a rendetlenséget.

Ildikó kibontakozik a Festő karjaiból, egy vödör vizet és felmosórongyot hoz.

19. kép: Duna-parton (este)

A laboratórium padlójára öntött víz után a Duna hullámai látszanak, és a Budai Vár.

A Festő és Ildikó a pesti parton ülnek, kezdetben csak a hangjuk hallatszik, később kerülnek be a képbe.

Festő: A Duna már csak sötétben szép. Ilyenkor nem látszik, hogy mennyire bemocskolták.

Ildikó: A Vár is ilyenkor a legszebb.

Festő: Sötét. Több fény kellene a falai közé.

Rövid csönd következik, már Ildikóék is a képben vannak, és a pesti sétálók, akik szintén a várat nézik.

Ildikó: Itt maradsz végleg? Azok után, hogy le akartak lőni?

Festő: Csak egy gázpisztoly volt. A fickó azt mondta, hogy figyelmeztetni akartak. Ha tudnám, hogy mire és miért...

Ildikó: Tehát maradsz?
 Festő: Természetesen. Szerelmes vagyok.
 Ildikó: Kislány koromban sokat sétáltam apámmal a Várban, a Szent-háromság téren.
 Festő: Egyszer majd velem is eljössz oda.
 Ildikó: Antal bácsi mindent tud rólunk.
 Festő: Helyesli tiszta, gyöngéd érzelmeinket. Csupán arra figyelmeztetett, hogy vigyázzak rád. Főleg, amikor a Pazaver-sörözőbe vislek.
 Ildikó: Ma is elmegyünk?
 Festő: Persze. Lehet, hogy ámuldozni fogunk.
Ismét az idillikus kép a Dunáról és a Várról.

20. kép: Sörözőben

Az ámuldozó szemű karikatúrák kézről kézre járnak a vajdasági asztaltársaságban. Az asztalnál ül a Karikaturista és Ildikó is, aki már teljesen beilleszkedett. Nézegetés közepette röpködnek a megjegyzések.

Ez igazán szellemes!
 Nézd meg ezt!
 Nem egészen értem...!
 Itt mire csodálkozik?!

A Festő és Pazaver állva nézik a röpködő karikatúrákat. A szomszéd asztalnál a kutyás öregúr beszélget Zavarkóval, a kuvasz a lábánál hever. A sörözőben a megszokott törzsközség. A Festő állhatatosan duruzsol a tulaj fülébe.

Festő: Alig ismerem. Semmi érdekem sem fűződik hozzá, de hidd el, tehetséges fickó.
 Pazaver: Ez a sok tágranyílt szem...
 Festő: Telitalálat.
 Pazaver: A falaim nem alkalmasak...
 Festő: Dehogynem. Reklámot csinálna a kocsmádnak.
 Pazaver: Géza cikket írna a tárlatról. Valamelyik újság esetleg leközölné. Így van, Géza?
 Halász: Természetesen. És biztosan leközli valamelyik országos napilap.
 Festő: Habenyák Gyuri írna végre egy jó verset. Az ámuldozó szemekről.
 Gyuri: Egy négysorost mindenképpen. De lehet, hogy nyolcsorosat.
 Pazaver: Túláságosan drága lenne.
 Festő: Ugyanmár! Csak a keretezés meg egy-egy pofa ingyen sör a megnyitón.
 Pazaver: A keretezés is?
Ekkor már mögöttük áll a kutyás öregúr, ő is a karikatúrákat szemléli.
 Öregúr: Fedezem a költségeket.

Hirtelen csönd lesz, mindenki az öregemberre mered.

Karikaturista: Komolyan mondja?

Öregúr: A jó rajzokat érdemes bekereteztetni. És az ingyen sört is állom.

Ismét csönd, majd a Festő szólal meg.

Festő: Boldog az az ország, ahol a gazdagok jóságosak is. Nemrégen Képes Kálmán rendezett egy pazar kiállítást.

Öregúr: Képes Kálmán túlságosan pazarol.

Festő: Támogatja a művészetet.

Öregúr: Sok haragost szerzett magának.

Festő: A művészetek miatt?

Öregúr: A mohósága miatt.

Karikaturista: Én az egyértelmű italokat szeretem. Ki nem állhatom a színes koktélféléket. A sör nagyon jó lesz.

Pazaver: Rendben van. Megcsináljuk a kiállítást.

Taps, az öregúr visszaül asztalához Zavarkóval szemben, a vajdaságiak elcsendesülnek. Néhány mondat, szófoszlány hallatszik át a szomszéd asztaltól.

Öregúr: Tehát jóformán a boltokban meg lehet venni?

Zavarkó: Tulajdonképpen igen. Egy kis ügyeskedéssel. Toluol, kénsav, salétrom... Barnás-lila kristályok... Megfelelő hevítéssel...

A Festő leül az asztaltársaságba, a Karikaturista kezét nyújt neki.

Karikaturista: Ámuldozó szemekkel nézek rád, barátom. Köszönöm.

Gyuri: Még ma éjjel elkezdem megszerkeszteni a verset. Vagy legkésőbb a jövő héten.

A pincérek italt hoznak, folyik a szokásos társalgás, az egyik megterített asztalhoz előre bejelentett vendégek érkeznek. (Érzékeltetni az idő múlását.)

Később Ildikó és a Festő felkel az asztaltól, a Festő odaszól Zavarkónak.

Festő: Zavarkó, hétfőn reggel kilenckor munkára jelentkezel!

Zavarkó: Igenis, főnök.

A festő megszimogatja a békésen heverő kuvaszt és megkérdezi a gazdájától:

Festő: Mostanság mi a neve e derék jószágnak? Alex vagy Amarilla?

Öregúr: Amarilla.

Nevetés. A Festő felsegíti Ildikóra a kabátját.

21. kép: Műteremben

Ildikó a Festő nyakkendőjét köti, a falak mellett Kraszulyák Károly és a Vegyész-mérnök sétál, a falnak támasztott képeket nézegetik. A műteremből a nyitott ajtón belátni a laboratóriumba, ahol Zavarkó tüsténkedik.

Ildikó: Mikor volt utoljára nyakkendő rajtad?

Festő: Régen. Évekkel ezelőtt. Egy temetésen.

Ildikó: Sírtál a temetésen?

Festő: Nem.

Ildikó: Ezért szeretlek. Férfiak ne sírjanak, még temetésen sem.

A Vegyész-mérnök a festmények között Kraszulyáknak magyaráz.

Vegyész-mérnök: Időnként képeket vásárolok. Főleg kezdőktől. Nem biztos, hogy mindig jól választok.

Kraszulyák: Tényleg nem biztos.

Ildikó már a sötét ruhába öltözött festő körül forgolódik, tisztogatja a zakóját.

Ildikó: Alig ismerek rád.

A párbeszéd párhuzamosan folyik a Vegyész-mérnök és Kraszulyák, illetve a Festő és Ildikó között. Néha átszólnak egymáshoz.

Kraszulyák: Nézzük meg ismét házi zsenink műveit.

A Vegyész-mérnökkel a Festő képeihez mennek. Kraszulyák hosszasan vizsgálgatja a Gazdagságot, amelyen egy fekete kalap (Képes Kálmán kalapja) alatt cikornyás betűk, kibontakozó rajzok, hangjegyek láthatók.

Ildikó: Nyerni fogsz?

Festő: Életemben először megyek kaszinóba. Szűz kéz, nyerő kéz.

Kraszulyák: Hülye babona!

Ildikó: És ha veszítesz?

Festő: Nagydohány úr állja a számlát.

Kraszulyák: Az is hülye babona, hogy a gazdagság alatt a művészetek burjánzanak.

Festő: A képet még nem fejeztem be. Az utolsó vonások a kaszinó után következnek.

Ildikó: Sietnem kell haza. Apám már többször rám szólt...

Festő: Micsoda ósdi család! Ha aranygyűrűt húznék az ujjadra, megnyugodnának?

Vegyész-mérnök: Székely Lajos barátom ad a tisztességre.

Festő: Megnyugodnának?

Ildikó: Nyugodtabbak lennének...

Festő: Akkor nyerek a ruletten, és megveszem az aranygyűrűt.

A szomszédos laboratóriumából kijön Zavarkó, mosolyogva köszön, a kijárat felé megy.

22. kép: Kaszinóban

Forog a rulettkerék, a Festő kissé bambán nézi, zsetonok vannak a kezében, Kraszulyák Károly tapasztalt szerencsejátékosként rakosgatja a maga zsetonjait. Látszik az egész kaszinó a játékasztalokkal, a nyüzsgő vendégekkel.

Festő: Én mit csináljak?

Kraszulyák a saját tétjeire összpontosít, majdnem ingerülten utasít.

Kraszulyák: Tegyel a pirosra vagy a feketére.

Festő: És akkor mi lesz?

Kraszulyák: Vagy nyersz, vagy nem.

A Festő tétován rakosgatja zsetonjait, a krupié mondja a szövegét, tologatja a zsetonokat. Az asztal túlsó oldaláról egy szőke férfi figyeli a két barátot.

Festő: Nyertem?

Kraszulyák: Nyertél. Úgy látszik, bejön a szűz kéz.

Tovább játszanak, a kaszinóban a szokásos nyüzsgés és zsivalygas. A szőke férfi továbbra is figyel.

Festő: Mennyi pénzem van?

Kraszulyák: Majdnem ötszáz márka. HAGYD ABBA!

Festő: Most lenne igazán érdekes.

Kraszulyák: Hagyd abba! Ennyi elég egy estére. Ezután már csak veszítenél.

Festő: Te hogy állsz?

Kraszulyák: Nagyjából a nullán vagyok.

Festő: Ötszáz márka. Ebből vehetek egy aranygyűrűt. De előtte meghívlak egy italra valami flancos helyre. Mi van itt a közelben?

Elindulnak kifelé a kaszinóból, a szőke hajú férfi követi őket.

23. kép: Bárban

A Festő és Kraszulyák csendes, hangulatos bárba lépnek be (lehetne a Hyatt Szálló bárja), leülnek egy asztalhoz, az ablakon keresztül a Budai Várra látnak. A Festő először jár itt, Kraszulyákat azonban jól ismeri a személyzet, a pincér mosolyogva üdvözlí.

Pincér: Hogy van, Kraszulyák úr?

Kraszulyák: Köszönöm, jól. A barátom nyert a ruletten, így hát a legdrágább konyakból hozzon.

Pincér: Igenis.

Az egyik távolabbi asztalhoz leül a kaszinóban látott szőke férfi. A Festő a Várat nézi, rámutat.

Festő: Több fény kellene oda.

Kraszulyák: Az apám is ezt mondta.

A Festő ámuldozik.

Festő: Marci bácsit is elhoztad ide?

Kraszulyák: Már többször. Budapesten szoktunk találkozni. Frankfurt túl messze van neki, de Pestig még hajlandó felvonatozni Szabadkáról. Ma éjjel is jön.

A Festő az órájára néz.

Festő: Menjünk ki eléje a pályaudvarra! Régen láttam, szeretnék vele találkozni.

Kraszulyák leinti.

Kraszulyák: Ismeri a járást. Taxiba ül, a szállodába hozatja magát, megnézi a lakosztályt, amit béreltem, és három napig egyfolytában dohog, amiért számolatlanul szóróm a pénzt. Közben azonban élvezi a csillogást. Három nap után persze ráun az egészre, és visszamegy a homokra szőlőt permetezni és bort pancsolni.

A pincér kihozza az italokat, felemelik a poharukat, isznak.

Festő: Ez a legdrágább konyak?

Kraszulyák: Bizony.

Festő: Megéri az árát. Még karikaturista barátomnak is ízlene.

Kraszulyák: Ha kedveli a finomságokat.

Festő: Az egyértelmű italokat kedveli. Drága konyakra sajnos nem telik neki.

Kraszulyák: Menjen el rulettezni.
A Festő ismét hosszasan szemléli a Budai Várat.

Festő: Jó dolog gazdagnak lenni?

Kraszulyák: Elviselhető állapot.

Festő: Hogyan lehet sok pénzt keresni?

Kraszulyák: Ezt százszor megkérdezted tőlem, Frankfurtban is, hiába mondanám el. Te nem vagy pénzkereső fajta.
A Festő kortyint a poharából, nézi a Várat, és tovább erősködik.

Festő: Rendben van. Repülőgépeket nem tudnék kiköszvetíteni. De bizonyára léteznek egyéb trükkök is. Itt, Magyarországon például mivel lehet leggyorsabban sok pénzt keresni?

Kraszulyák: Hát... azt hiszem, pénzmosással.
A Festő csalódottan legyint.

Festő: Tőke hiányában arra is alkalmatlan vagyok. Meg aztán törvénytelen dolog.

Kraszulyák: Persze. Én sem foglalkozom ilyesmivel.

Festő: Mivel foglalkozol itt, Pesten?

Kraszulyák Károly zsebében csipogni kezd a mobiltelefon. Előveszi, füléhez emeli, elsápad, amikor belehallgat. Pattogó parancsoló hang hallatszik, Kraszulyák hosszabb szünetek után csak ritkán szólal meg, először szerbül, végül magyarul.

Kraszulyák: Sta...?
 Tri dana...?
 Koliko...?
 Jól vagy?

A szőke férfi éberén figyel, Kraszulyák lassan visszateszi zsebébe a telefont, halálra váltan néz maga elé.

Festő: Fuccsba ment egy üzlet?

Kraszulyák: Elrabolták az apámat.
A Festő hitetlenkedve nézi a barátját, aztán lassan rájön, hogy tényleg komoly baj van.

Festő: Az úristenit! Kicsodák?

Kraszulyák: Nem tudom. Szerbül beszéltek. Biztosan megrendelésre dolgoznak.

Festő: Mit mondtak?

Kraszulyák: Három napon belül jelentkeznek, ötvenezer márkát kérnek.

Festő: Menjünk a rendőrségre!

Kraszulyák kezd magához térni, int a pincérnek, hogy hozzon újabb italokat.

Kraszulyák: Ez nem rendőrségi ügy. Kifizetem az ötvenezer márkát. Aztán majd visszafizetek mindent. Amint megkaptam az apámat.

Festő: Mégis szólni kellene a rendőrségnek.

Kraszulyák: Nem. Magam intézem a dolgot. Segítened kell!

A pincér kihozza a konyakokat, ők elhallgatnak, a Festő megint a Várra mutat.

Festő: Marci bácsi is megmondta, hogy oda több fény kellene.

24. kép: Műteremben

Ildikó festékes edényeket mosogat, belép a Festő, leveti kabátját, a lányhoz megy. Megcsókolják egymást.

Festő: Mosd meg a kezed!

A lány engedelmeskedik, megmossa, megtörli a kezét. A Festő a zsebébe nyúl, egy gyűrűt vesz elő, Ildikó tenyerébe teszi.

Ildikó: Ez...

Festő: Aranygyűrű. Megígérttem.

A lány meghatottan nézi a gyűrűt, könnybe lábad a szeme.

Ildikó: De hát...

Festő: Húzd az ujjadra.

Ildikó az ujjára húzza a gyűrűt.

Ildikó: Tényleg nekem vetted?

Festő: Tényleg.

Ildikó a Festő nyakába ugrik. Bejön a műterembe a Vegyész-mérnök, az ölelkező pár láttán megáll.

Vegyész-mérnök: Már fényes nappal is paráználkodtok?

Ildikó a Vegyész-mérnökhöz fut, mutatja a gyűrűt.

Ildikó: Jegygyűrűt kaptam.

A Vegyész-mérnök vizsgálgatja a gyűrűt.

Vegyész-mérnök: Drága holmi.

Festő: Igaz, hogy bűnös helyen, ruletten nyertem, de az érzelmeim őszinték.

Vegyész-mérnök: Hol van a te gyűrűd?

A Festő széttárja karjait.

Festő: Arra már nem tellett. Elkonyakoztam.

A laboratóriumból kijön Zavarkó.

Zavarkó: Ünnepelünk valamit?

Festő: Eljegyzést.

Vegyész-mérnök: Féloldalas eljegyzést. Csináld a munkádat, fiam!

Zavarkó visszamegy a laboratóriumba.

Festő: Hogy dolgozik a fiú?

Vegyész-mérnök: Szorgalmasan. Ahhoz képest, hogy délvidéki. Mellesleg telefonod van. Egy ideges férfihang keres.

A Festő kisiet a műteremből.

25. kép: Telefonnál

A Festő a telefont tartja a fülénél, a telefonból távolabbra csak recsegő zajok hallatszanak.

Festő: Értettem. Tehát a mosdóban, akár az amerikai filmekben. De előtte fényjeleket kérek. Tudom, hogy van telefon a világon, de kérem a fényjeleket is. Azért, mert romantikus vagyok. És kell a sok fény.

Leteszi a telefont, töprengve indul vissza a műterembe, ahol Ildikó és a Vegyészmérnök még mindig a gyűrről beszélgetnek. A Festő átmegy a laboratóriumba.

26. kép: Laboratóriumban

Zavarkó a lombikok fölé hajol, folyadékokat kever, az egyik edényben, tűzön sötétzöld folyadék fortyog. Az asztal közepén lilásbarna kristálykupac. A Festő a kristályokat morzsolgatja.

Festő: Öreg barátom érdekes módon elégedett veled.

Zavarkó: Igyekszem.

Festő: Kristálycukor is kell a rozsdához?

Zavarkó idegesen megperdül.

Zavarkó: Ahhoz ne nyúlj!

Festő: Robban talán?

Zavarkó: Ügyetlen kezekben robbanhat.

Festő: Ilyen összetétellel biztosan világtalálmány lesz ez a ronda kotyvalék.

A Festő az asztalra támaszkodik, üres szemekkel néz maga elé. Zavarkó munka közben fél szemmel figyeli.

Zavarkó: Gondterheltnek látszol.

A Festő leül az egyik székre, kicsit nehézkesen fogalmaz.

Festő: Sohasem gondoltam volna..., hogy egyszer tőled kérek segítséget.

Zavarkó: Miről van szó?

Festő: Valamelyik éjszaka igen sok pénzzel fogok flangálni a veszélyes pesti utcákon. Szeretném, ha valaki tisztos távolból észrevétlenül követne, és vigyázna az épségemre.

Zavarkó: Énrám gondoltál?

Festő: Sajnos nincs jobb ötletem.

Zavarkó leül a másik székre.

Zavarkó: Nekem talán van. Mesélj!

27. kép: Bárban

Ismét a Budai Vár látszik a hangulatos bár ablakán keresztül. A Festő a Várat figyeli, előtte a konyakospohár. Az egyik távolabbi asztalnál a szőke férfi ül. Egy másik asztalnál a Pazaver-sörözőben látott Azem ül, csakhamar bejön mellé egy másik albán is.

A bárpult mellett megcsörren a telefon, a pincér fölveszi. Azután a pincér a Festőhöz megy, a fülébe súg valamit. A Festő a telefonhoz siet, fölemeli.

Festő: Értem. Marci bácsi jól van? Nagyszerű! Kérem a fényjeleket... Ragaszkodom hozzá.

Lecsapja a kagylót, visszamegy az asztalához, a Budai Várat figyeli. Kisvártatva három fényjelzés villan a várfalakról. A Festő elmosolyodik, feláll, kísétál a bárból. Feláll a szőke férfi is, utánamegy. A két albán egymásra néz.

28. kép: Mosdóban

A Festő megengedi a vizet az egyik csapból, kezét mos. Bejön a szőke férfi, a Festő mellé áll, ő is megengedi a vizet. A Festő megtörli kezét, zsebéből előhúzza egy vastag borítékot, átadja a szőke férfinak, aki felbontja, megszámlálja a márkákat.

Festő: Megvan?

A szőke férfi bólint, elteszi a borítékot. A Festő elindul kifelé.

Festő: Dögölj meg!

A szőke férfi nem reagál, a Festő erre szerbül mondja.

Festő: Crkni da bog da!

A szőke férfi szemrehányóan néz a mosdóból kisető Festő után.

29. kép: Bárban

A Festő mosolyogva fizet a pincérnek, szívélyesen elbúcsúznak egymástól.

30. kép: Mosdóban

A szőke férfi megmossa, gondosan megtörli a kezét, indul kifelé. Az ajtóban a bárban látott két albán áll, az egyik kést tart a kezében.

31. kép: Laboratóriumban

Zavarkó papírba csomagol egy lilásbarna téglát, a Festő szinte nesztelenül lép be.

Festő: Pakolsz? Elköltözől?

Zavarkó ideges lesz.

Zavarkó: Dehogy, csak becsomagolom...

Festő: Figyelmeztettelek, hogy innen ne lopj el semmit.

Zavarkó: Ez az enyém.

A Festő körbejár a laboratóriumban, figyeli Zavarkó ténykedését.

Festő: Az éjszakai biztosításért hálás vagyok, de ha innen ellopsz valamit, letöröm a derekadat.

Zavarkó: Mondom, hogy ez a... ez a massa az enyém.

Zavarkó a zsebébe nyúl, egy borítékot vesz elő, az asztalra dobja.

Zavarkó: Ez pedig a tiéd.

A Festő felbontja borítékot, ezer német márka van benne. Megrökönyödve bámul a pénzre.

Festő: Ezer márka...

Zavarkó: Azem küldi.

Festő: Miért küld nekem Azem pénzt?

Zavarkó: Meghálálja a tegnap éjjeli munkát.

A Festő továbbra is értetlenül bámul a pénzre.

Festő: De hát én nem fizettem semmit, ő tett nekem szívességet az-
zal, hogy...

Zavarkó: Megtalálta a számítását.

Festő: Hogyhogy?

Zavarkó: Tedd el a pénzt, és ne kérdezősködj!

A Festő az üres lombikok közül felszedi a pénzt, a borítékba rakja. Halkan motyog.

Festő: Nem vagyok pénzkereső fajta. Illik megbecsülni, amit ingyen kapok.

Átkiabál a műterembe.

Festő: Ildikó! Kapd össze magad. Ma a Képes-tanyában ebédelünk. Azután veszünk neked is egy aranygyűrűt.

32. kép: Képes-tanyában

A falakon még a sapkás képek függnék, az asztaloknál azonban a szokásos éttermi nyüzsgés látszik. Képes Kálmán a helyén ül, ezúttal egy másik fiatal lánnyal. A Festő és Ildikó az étlapot böngészi, előttük üres tányérok és poharak, pincér nem jön feléjük.

A testőr áll meg az asztaluknál.

Testőr: Ma nincs kiszolgálás.

A Festő elképedve néz fel a nagydarab emberre, körülnéz, az ebédelő vendégekre mutat.

Festő: A vendégek jóízűen fogyasztanak. És elégedettek.

Testőr: Nem szolgálunk ki mindenkit.

Ildikó riadtan megfogja a Festő karját, ő meg Képes Kálmán felé néz.

Festő: A gazdája szívbeli jóbarátom.

Testőr: Már nem.

Ildikó: Menjünk innen.

Testőr: Az lenne a legjobb.

Palotás Gábor tűnik fel a testőr mögött.

Palotás: Menjél innen, Furkó.

A Testőr kelletlenül eloldalog, Palotás Gábor leül az asztalhoz.

Festő: Mi baja van ennek a pribéknek?

A nyomozó a körmét vizsgálgatja, kissé körülményesen magyaráz.

Palotás: Tudja, engem mostanában azzal bíztak meg, hogy tartsak szemmel néhány gazdag embert. Főleg azokat, akik fenyegető leveleket kapnak. E fáradságos munka közben sok minden megüti a fületem. Legutóbb például azt hallottam, hogy maga igen-igen csúnyán viselkedett az elmúlt éjszakán. Úgy is mondhatnánk: inkorrektül.

A Festő még jobban hüledezik, mint amikor a testőr legorombította. Ildikó egyre rémültebb lesz.

Festő: Néha az az érzésem, hogy megbolondult körülöttem a világ. Az elmúlt éjszakán szépen viselkedtem. Úgy is mondhatnánk: maximálisan korrektül.

Palotás: Át kellett volna adni valamit valakinek.

Festő: Átadtam.

Palotás: Nézze, engem nem érdekel, hogy mi volt az a küldemény, úgysem árulná el. Lehet, hogy átadta, de azután vissza is vette.

A Festő tekintget maga köré, mintha tényleg megbolondult volna körülötte a világ.

Festő: Én?! Nem vettem el senkitől semmit.

Palotás: Talán az emberei.
Festő: Nekem nincsenek embereim. Nem vagyok én Képes Kálmán.
És nem vettem el senkitől semmit. Sőt még a számlámat is
kifizettem. Borraivalóval.

A rendőrtiszt merően néz a Festő szemébe.

Palotás: Talán igazat mond.
Festő: Persze, hogy igazat mondok.

Palotás felsóhajt, akárcsak első beszélgetésükkor a Pazaver-sörözőben, és majdnem ugyanazt mondja.

Palotás: Istenem, mennyi bajom van ezekkel a milliomosokkal.
Feláll.

Ildikó: Menjünk innen.

Palotás: Maradjanak csak.

A rendőrtiszt elindul Képes Kálmán asztala felé, a Festő félhangosan dünnyögi maga elé.

Festő: Azem tényleg megtalálta a számítását.

Ildikó: Mit mondasz?

Festő: Semmit. Eszembe jutott valaki, aki felszabadítási célokra
gyűjti a pénzt. Ezúttal... jó helyről.

Ildikó: Menjünk már! Úgysem szolgálnak ki bennünket.

A Festő Képes Kálmánék asztalát figyeli, ahol Palotás Gábor magyaráz.

Festő: Várok még. Érdekel, hogy mekkora tekintélye van a magyar
rendőrségnek.

A pincér az asztalukhoz jön, meghajol.

33. kép: Lakásban

*A Festő Ildikóval belép a lakásba, a Vegyész mérnök a bekapcsolt televízió előtt bóbiskol.
A képernyőn valamilyen régi film pereg, egy síró férfi arcát látjuk.*

Ildikó: Nem kedvelem a síró férfiakat.

A Vegyész mérnök felnyitja szemét, álmos hangon beszél.

Vegyész mérnök: Azt hiszem, meghalt a felesége. Vagy valaki, akit szeretett.

A Vegyész mérnök kikapcsolja a televíziót, Ildikó lelkendezve átöleli a nyakát.

Ildikó: Péternek is vettünk jeggyűrűt.

A Festő előrenyújtja a kezét, az öregember elégedetten bólogat.

Vegyész mérnök: Így már egészen szépek vagytok.

Festő: Csapunk egy kis ünnepséget. Hol van Zavarkó?

Vegyész mérnök: Ma korábban elment.

Festő: Elvitte a tégláját?

Vegyész mérnök: Miféle téglát?

Festő: Egy lilásbarna téglát. Ragacsos kristálycukorból tákolta
össze.

Az öregember korát meghazudtoló fürgeséggel ugrik fel a fotelból.

Vegyész mérnök: A bűdös francba!

Festő: Mi a baj?

Vegyésmérnök: Hol láttad te azokat a... kristályokat?

Festő: A laboratóriumban. Az üvegeid meg a kotyvalékaid között.
A Vegyésmérnök elindul a laboratórium felé, a Festő és Ildikó utánamennek.

34. kép: Laboratóriumban

A Festő az asztalra mutat.

Festő: Itt volt a lila kristálycukor. Azt hittem, hogy a te rozsdátlanító lötytyödhöz kell.

Vegyésmérnök: Dehogy!...

Festő: Ezek szerint Zavarkó különmunkát is végzett. Mit?
A Vegyésmérnök gondterhelten leül, a továbbiakban egyre szórakozottabban beszél.

Vegyésmérnök: Remélem, nem azt, amire gondolkodok.

Festő: Semmi sem hiányzik a laborból?

Vegyésmérnök: Nem... nem...

Festő: Kellemesen csalódtam Zavarkóban. Nem lop már másoktól.
Tényleg a saját tégláját vitte el.

Vegyésmérnök: Szorgalmas fiú... Rendet csinált itt.

A Festő és Ildikó nem veszik komolyan a Vegyésmérnök aggodalmait, vidáman átölelik egymást.

Ildikó: Hárman is ünnepelhetünk. Hoztunk egy üveg pezsgőt.

Festő: Ma ünnepelünk, holnap pedig elkezdjük a rendcsinálást a műteremben is. A napokban eljön Képes Kálmán szakértője.

35. kép: Műteremben

A fal mellett példás rendben sorakoznak a Festő képei, a mosztári festmények, majd a Béke, a Demokrácia, Az Erőszak ellen, a Barátság, a Szeretet, a Gazdagság. A képeket figyelmesen szemlélgeti egy szemüveges ember, Képes Kálmán műértője. Sétálgat a festmények között, a Festő és Ildikó távolabbról figyelik.

Műértő: Maga tehetséges festő... A képeket két sorba kell felfüggeszteni. Külön a mosztáriakat, ezek a jobbak. És külön a hm... a demokratikusakat. Ezek valamivel gyöngébbek.

Festő: Külső hatás miatt.

Műértő: Folytatni kívánja ezt a hm... magasztos sorozatot?

Festő: Hamarosan megfestem a Szerelmet és a Boldogságot.

Műértő: Hogyan képzeled el a Boldogságot?

Festő: Egy ugató kuvasz formájában.

A tudálékos, szemüveges ember hallgat egy ideig, továbbra is kritikus szemmel nézegeti a festményeket.

Műértő: Érdekes elképzelés. Csinálja meg!

A Festőhöz megy, kezét fog vele.

Műértő: Megrendezzük a tárlatot. Sikere lesz.

Kimegy a műteremből, a Festő és Ildikó összeölelkeznek.

Ildikó: Nagyon örülök!

Festő: A Szerelem megfestéséhez szükségem lesz modellre. Szép meztelen lányra egy heverőn.

Ildikó elutasítás közben is jókedvű marad.

Ildikó: Én csak neked vetkőzöm le meztelenre. A Képes-tanya falára nem fogok leheveredni.

Festő: Ez esetben kénytelen leszek Amarillát megkörnyékezni.

Ildikó: Nem bánom. De tisztes távolságról mázold le. Mindennap ellenőrizni foglak.

Festő: Beszélgetünk is majd olykor. Amarilla nagyon élénk és fecsegő természetű.

Szorosan átöleli a lányt.

36. kép: Festékesbolt előtt

A festékesbolt kirakatüvegén nagy betűkkel írva: KIÁRUSÍTÁS. A Festő tűnődve szemlélgeti a kissé ügyetlen betűket, ujjával megtapogatja, mennyire friss a felirat, azután bemegy a boltba.

37. kép: Festékesboltban

Zsuzsa a pult mögött áll, Amarilla a fotelben alszik. A Festő a pulthoz megy.

Festő: Mégis feladja?

Zsuzsa a szemét törölgeti.

Zsuzsa: Azt mondták, hogy legközelebb igazi pisztollyal jönnek.

A Festő körülnéz az üzletben.

Festő: Frekventált kocsmát lehet itt csinálni. Esetleg ékszerboltot.

Zsuzsa: Frekventált helyen van. Ezért fenyegetnek.

Festő: Én meg majd kereshetem távolabb a színes festékeket.

Zsuzsa: Sajnálom...

A Festő az alvó lányt nézi, sajnálkozva csóválja a fejét.

Festő: Amarillának nem lesz hol megpihennie a fárasztó éjszakai műszaki után.

Zsuzsa: Hát... majd egyenesen hazamegy.

Festő: Nálam megpihenhetne néhány délelőttön egy kényelmes heverőn. Én meg közben festenék. Mit gondol, hajlandó lenne modellt aludni nekem?

Zsuzsa: Biztosan.

Festő: Segítsen rábeszélni. De előbb nézzük a címeket. Minél többet. Ha már kiárulás van.

Zsuzsa szipogva elkezd a Festő elé rakni a dobozokat.

38. kép: Műteremben

Amarilla meztelenül alszik egy heverőn, a Festő a kifeszített vásznon dolgozik, a Szerelmet festi. Kicsit kedvetlenül formálgatja Amarilla bájait, majd leteszi az ecsetet, megtörli a kezét, lassan az ablakhoz megy, kihajol az utca fölé.

39. kép: Utcán

Felülről a sétáló vagy siető járókelők látszanak. A Festő észreveszi a féllábú koldust, aki merően figyel valakire, azután behúzódik az egyik kapualjba.

40. kép: Műteremben

A festő visszamegy az ablaktól, megnézi közelről az alvó lányt, azután a képeit, a Békét, a Demokráciát, és a többi szemléletit. Majd a felrobbant mosztári hidat.

Hatalmas robbanás hallatszik az utcáról. Az ablaküvegek betörnek. Amarilla sikoltva felugrik a heverőről.

Amarilla: Mi volt ez?!

Festő: Lehet, hogy felrobbantottak még egy hidat.

A kitört ablakokhoz sietnek, a Festő ingben, Amarilla meztelenül hajol az utca fölé.

Az ablak alatt sötét füst gomolyog, letről kiabálás, jajgatás, sikoltozás hallatszik.

Festő: Utoljára Mosztárban láttam ekkora robbantást.

Amarilla: Az meg hol van?

Festő: Messze innen... Tulajdonképpen nem is túlságosan messze.

Amarilla: Ezt a ronda bűdös füstöt gyorsan el kell felejtenem.

A füst lassan oszladozik, az utca közepén, az aszfalton feltűnik egy elgurult kalap.

Festő: Az ott Képes Kálmán kalapja. Őt robbantották volna fel?

Amarilla: Sohasem ismertem az illetőt.

A füst mögül előtűnik egy járdán heverő nő. A Festő felordít.

Festő: Ildikó!!!

Elszalad az ablaktól.

41. kép: Utcán

Mentős és rendőrségi szirénák vijjognak. A mentősök a sebesülteket támogatják be a kocsikba, köztük Képes Kálmán testvérét és barátnőjét is. A rendőrök a kíváncsi tömeget próbálják hátrább szorítani. Az utca közepén Képes Kálmán és Ildikó fekszik holtan.

A Festő Ildikó mellett áll könnybe lábadt szemekkel, őt is megpróbálják eltaszítani, de nem mozdul. Palotás Gábor lép hozzá.

Palotás: Nagyon sajnálom, uram. El kell mennie innen.

Festő: Nem kedvelte a síró férfiakat.

Palotás: Legyen szíves, menjen hátrább!

A Festő lassan visszahátrál, mögötte a hangzavarból, kivehetően hallatszanak a megjegyzések.

Képes Kálmánt robbantották fel...

Felrobbantották Képes Kálmánt...

A hangzavar fokozatosan örömmujjongásba csap át.

42. kép: Sörözőben

Felemelt, habos söröskorsók, ünnepi hangulat. A falakon az ámuldozó szemű karikatúrák függnék bekeretezve. A közönség a tárlatmegnyitót ünnepli.

Az öregúr a szokott helyén ül, kedélyesen mosolyog. A kuvasz felkel a lába mellől, és hangosan megugatja az ünneplő társaságot.

Vári Fábián László

Mítoszaimból

Angyalok

Mögöttem két szárny összezárul,
egy kezet érzek a vállamon.
Tarkómat jóleső meleg éri –
elborzadni még nincs okom.

A következő léghuzattal
megérkezik a másik angyal,
s már négy tüdőből dől az ózon,
a bizonyosság-erejű égi jel.

Megfürdöm benne, nem irtózom.
Az írás szerint, ha menni kell,
csak makulátlan tisztaságban
szédülhetek az égbe fel.

Arcom elvesztése

Itt hagyni semmit nem sajnálok.
Csak földet, folyót, fuvallatot,
s mi ezek fölött úrnak látszik,
a kelő és lenyugvó napot,

mit éltem során megismertem –
bort, szoknyát, dalt –, mind áthatott –
a nemek közt dúló szerelmet
és cselédjét, a csúf bánatot,

akivel olykor ágyba esve
hinni kezdtem, hogy hozzám szépül.
S egy kakasszóra alakot váltva
itt hagyott pőrén, arcom nélkül.

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ (1951) Mezőváriban (Ukrajna) élő író, műfordító, néprajzkutató.

Váltott gyerek

Az éjszakát rossz lelkek járják,
hidegleléssel, vírussal vernek.
A kertek alatt is sivalkodik
valami csóró, idétlen gyermek.

Megvénült, mondják, ördögfattyá,
befoghatatlan fogatlan szája.
Csúnyán átvert dajkája csecsét
a vén gonosz tövig lerágta.

A férfinép elunta végül,
s a keresztútra tették ki éjjel.
Az övéi hamar köré gyűltek,
testét befűjták borjúvérrel.

Arcom keresése

Emberi arcom összeszedni
indulok – akár állat-alakban.
Az Úrnak színe előtt mégsem
mutatkozhatom halotti maszkban.

Holdanyámat szólítom, kérem,
szemüregem töltse fel fénnel,
halló fülekhez juttasson engem,
mehessek tovább több eséllyel.

Beszédszerveimért iszonyú
s nehéz útra kellene kelnem.
A denevérek ultrahangra
programozhatnák át a nyelvem.

Illés oldalán

Már ikrásodnak a fellegek,
a fény bójái helyükre ülnek.
Ma nem eshet meg már semmi bűn –
megnyugvás a zaklatott fülnek.

Erőm felett való lesz az út?
Szent Illés prófétán jár eszem.
Ha késnék a tüzes szekér,
a követek itt vannak velem.

Az ég alatt villanásokra,
a megnyíló kapukra figyelünk.
Makulátlan vagyok már, tiszta.
Rendben, jó uraim. Mehetünk.

Török László: Esküvő. Nincs időnk várni, 1973

Németh István Péter

Három angyal

Tán engemet is angyalok kísértek. És többen,
akárha ezek a talpig zúzmarás fák innen is –
onnan is, míg átvágok e kórházudvaron a ködben;
mint a nővérek, közrefognak, rajtuk fehérlő köpeny.

Olyan emberi volt a sorsuk, hogy ámulok.

Az egyikük freskón óvta szárnyával a Dedet,
ám alig vigyázott néhány századot,
rávakoltak, földték cement-rétegek;
miket halotti maszkokként róla fejthetek.

A másik szobor volt. Kő válla mezítelen,
és hogy szép fejét ne üsse le török,
véres sár alá, sárga földbe öltözött;
s ha majd újra fényre engedi a verem,
neki dönthessem a hátam, megtámasszon
miként erős, nagyon is földi asszony.

Szószerk közelében moccsanatlan állt
a harmadik, mígnem aranyra festett mosolyát
és törzsét falánk szű járta, járta át.
Sötétben rejtette sokáig a sekrestye.
Most boldog legbelül üreges teste,
mert méhcsalád lakik ott, s szája
ki-bejárat lett a szorgosok számára;
úgy röppen onnan mind, mint a szó,
akár a mézédés GLORIA IN EXCELSIS DEO!

NÉMETH ISTVÁN PÉTER (1960) az ELTE magyar-könyvtár szakán végzett. Tapolcán él. Utóbbi kötete: *21 hurok* (2018).

Isten, ítélet

– részlet a regényből, melyben Szórád Lőrinc Páduában tudós disputákkal és tanulással tölti napjait –

Többször is megesett a történelem folyamán, hogy a híres-nevezetes bolognai univerzitás néhány diákja és professzora úgy vélte, nem az elvárásainak megfelelően alakul a sorsa az ősi egyetem falai között. Ezek a zúgolódó tanulók és tanárok aztán néhány alkalommal egyenesen odáig jutottak, hogy elhagyták Bolognát, és máshol telepedtek le, valamely másik nemes városban, ahol szívesen fogadták őket, és kedvező kiváltságokat nyertek el a helyi tanács uraitól. Az egyik ilyen elégedetlenkedő csoport számára 1222-ben Pádua vált a „másik nemes város”-sá. Az új egyetemen szinte a kezdetektől fogva megfordultak magyarok, ezért a páduaiak tisztában voltak azzal, kik is ők, és tisztelettel viselkedtek irántuk.

Érkezésekor azonban Lőrinc minderről mit sem tudott. Nápolyi tapasztalatai és Hertul mester szavai alapján arra készült, hogy idegennek, mi több, barbár idegennek nézik majd ebben a módos, kevély városban – mégsem aggódott különösebben. Nem várta el, hogy varázsütésre, egyik pillanatról a másikra megnyíljanak előtte az ajtók, amint azt sem gondolta, hogy a gőgös itáliaiaknak tisztában kellene lenniük azzal, pontosan honnan, miféle földről jött közéjük. Biztosra vette, hogy Pádua polgárainak fogalmuk sincs arról, hogy ahonnan érkezett, az a föld is a kereszténység erős bástyája. Végezetül egyáltalán nem számított arra, hogy könnyű lesz beilleszkednie. Tudta, hogy az ajtók záraiba illeszkedő kulcsokat egyedül, legfőlőbb tanárai igazságosságában és magas tudományában bízva kell föl kutatnia, a származása kiváltotta idegenkedést önnön magának kell rokonszenvvé változtatnia, a szövetségeseit, amint esetleges földijeit is, egymaga kell, hogy megtalálja, mert senki nem fog a segítségére sietni. Mindezek ellenére egy percig sem tartott az előtte álló napoktól, hetektől, esztendőktől. Elhatározása erős volt, szorgalma és érdeklődő esze sosem hagyta még cserben, átalvetőjében ott lapultak a domonkos rendi atyák igazoló- és ajánlólevelei, övébe varrva hígítatlan ezüstdarabokat hordozott, erszényében pedig jó körmöci aranyak csörögtek. Az út fáradalmai ellillantak már belőle, az

BENE ZOLTÁN (1973) író. Szegeden él, doktorjelölt (SZTE Málnási Bartók György Filozófiai Doktori Iskola).

ég szikrázóan kék volt a feje fölött, a napsugarak jólesően melengették a hátát – bizakodva tekinthetett a jövőre.

Jó hangulata, erős reménysége nem is bizonyult csalásnak: könnyedén, mindenfajta bonyodalom nélkül iratkozott be az egyetemre, ahol, amint várta, súlyos fejbőlintások és elismerő hümmentések közepette méltányolták a budai atyák írásait. Az utcákon járva-keelve nem tapasztalt ellenséges érzületet, a vendéglőkben, ha meghallották, honnan érkezett, a vállát veregették, egy marcona tekintetű, félkarú hadfi egyenesen a bajtársának nevezte. Ezek a kellemes meglepetések csak tovább fokozták jó kedélyét.

Szerencsés véletlen folytán csakhamar kényelmes szállásra is lett.

Az egyetem épülete előtt, csaknem elragadva lovasát, megbokrosodott egy sárga kanca. A hátán gubbasztó, ijedt arcú, nagyobbacska gyermek vélhetően súlyosan megsérül, ha Lőrinc nem lép közbe időben, és gyakorlottan le nem csillapítja az állatot. A gyerek hálát rebegett megmentőjének, aki szerényen egy kurta fejbőlintással viszonzta szavait. Mielőtt meg is szólalhatott volna, jobbról-balról meg- és elragadták, vadul ölelgetni kezdték égő szemű férfiak. Egy magyar nemes ifjú, Kendeffi Kálmán és barátja, egy dalmáciai fiatalember, Siskovics Silvio voltak tanúi Lőrinc tettének, és önkéntelen magyar nyelvű kiabálását hallva megörültek, hogy friss hírekhez jutnak hazulról. Örömeikben jól megszorongatták az újonnan érkezőt, majd rövidesen – az egyik közeli csapadék asztalánál ülve – egészen odáig jutottak az örvendezésben, hogy harmadik személynek szállásukra fogadták. Egy több emeletes bérházban béreltek meg lehetős szobákat az ifjak, jutott benne hely Lőrincnek is bőven.

Kendeffi a királyhoz közel álló nemzetségből származott, harmadszülött fiú volt a családjában. Atyja a trónharcokban tüntette ki magát, és jutott jelentős birtokokhoz. Siskovicsék ugyancsak az uralkodóhoz való hűségükről voltak nevezetesek, amit mi sem bizonyított jobban, mint hogy a család száműzetésben élt Visegrádon, ugyanis a dalmát városok azokban az időkben nagyrészt éppen elhagyták a magyar királyt, és többségükben Velencéhez csatlakoztak, számos dalmát főúr pedig függetlenségre tört, a magyarokhoz lojális famíliák ezért menekülni kényszerültek otthonaikból.

Új ismerőseinek tanácsai, útbaigazításai és a közös séták folytán Lőrinc hamar kiismerte Pádvia utcáit, tereit, palotáit és templomait, vendéglőit és egyéb érdemes helyeit. Miután mesélt a *pictor domini* regisztról, Siskovics Silvio elcipelte a Madonna dell’Arena kápolnába, amelynek falait egy firenzei mester, bizonyos Giotto di Bondone harmincnyolc pazar freskója díszíti. Silvio szerint ezeknél az alig harmincesztendő festményeknél nem találni különbet sehol a világon, még talán Firenzében sem, holott annak művészetéről ódákat zenének a műértő polgárok és nemesemberek egyaránt.

– Giotto mester ma is él, ha jól tudom – lelkenézett Siskovics. – De csak nagyon gazdag uralkodók tudják megfizetni. Azt is beszélük, nem hajlandó elhagyni Itáliát... Pedig, tudod, a városomban, Traquariumban is akadna eleget és megfelelő templomfal a számára...

- Úgy tudom, most Nápolyban van - vetette közbe Lőrinc. - Felséges urunk kíséretében, noha csak egyszerű lovászként, jártam ott a közelmúltban, s ahogy hallottam, a Castel dell'Nuovo kápolnájának díszítését reá bízta Róbert király. Nem tudtam ugyan, hogy efféle remekművekre képes, de a nevét valamiért mégis megjegyeztem.

- Nápolyi Róbert művelt uralkodó - bólintott komolyan Siskovics Silvio, ám ahogy kiejtette a szavakat, azon nyomban el is felejtette, amit mondott, annyira lekötötték a kápolna falainak a csodái. A képek részleteit kezdte muto-gatni és elemezni társainak, lelkesen gesztikulált, önfeledten örvendezett, egész lénye átalakult. Lelkesedése magával ragadta Lőrincet, és kissé talán még a mű-vészetekre távolról sem fogékony Kendeffit is, aki azoban leginkább arra figyelt föl, hogy Lőrinc a király kíséretéhez tartozott. Kérdezni nem kérdezett semmit, de az ábrázata sértett kifejezést öltött.

Lőrincet nem zavarta ez a sértettség. Ideje sem lett volna rá. Serényen járta az univerzitást, kiváló előadásokat hallgatott, okos, lényegre törő jegyzeteit so-kan másolták. A domonkos atyák szellemi útravalója bőségesnek bizonyult, amelynek birtokában nem esett nehezére megérteni és befogadni az új ismere-teket. Egyik magistere kisegítő írno ki állást ajánlott föl számára az Ágoston-rendi atyák kolostorában, amit boldogan fogadott el. A magister ugyan a Ferenc-rendhez tartozott, ajánlása mégis értékes volt az Ágoston-rend priorjának szemében, így Lőrinc heti három alkalommal állhatott pulpitus mögé az Eremitani szomszédságában emelkedő klastromban, de másolnivalót ritkán kapott. Többnyire valamelyik tudós szerzetes diktált neki; olyan szent életű és nagy bölcsességű atyák, akiknek ujjait a csúz olyannyira meggömböcsítette már, hogy nem bírták tartani a tollat. Leginkább Herbert páter, egy gyér hajú északi származású férfiú vette igénybe Lőrinc szolgálatait.

Herbert páter remegő hangon, hunyt szemmel diktált, és Lőrinc tolla sebesen szántotta az árkust:

- Írjad, amint diktálom, gyermekem. Az ég egyik ajtaján keresztül lép be a Nap reggelenként a Földet körülölelő láthatatlan levegőbe, majd a másik ajta-ján át távozik este. A Hold is ezeket az ajtókat használja, csak, mint láthatja, akinek szeme van, ő a szürkületbe hajló délután érkezik, és reggel int búcsút, midőn már világosság borul a földre. Az ég ajtói azonban mégsem tartoznak a Földhöz, ám az Éghez sem tartoznak úgy, amint a Nap és a Hold a Földhöz tartozik, s mégis az Égben jár. Az ég ajtóit különállóak és ronthatatlanok. A Na-pon és a Holdon, a Földet körülvevő láthatatlan levegőn túl kilenc égburok, amolyan héj öleli körül mindenségünket, azokon túl csobognak az égi vizek, melyek nem hasonlatosak a Föld vizeihez; az égi vizeket elhagyván érkezünk el a szellemi éghez, amely a Föld ikerpárja. Akkor teremtetett az, mikoron a Föld. Abban laknak az ég angyalai, akik kilenc rendben élnek és örökké élnek; és ott találod a Paradicsomok Paradicsomát is, amely a szentek lelkeinek lakhelye az idők végezetéig. A legmagasabb pontja ez a teremtésnek, ezért hát jegyezze meg jól minden istenfélő ember a nevét: Paradicsomok Paradicsoma! Éppen úgy

lebeg ez a lehető legmagasabban, amiképpen a Pokol a Föld közepében, a lehető legmélyebben fekvő területen terpeszkedik – akkor is, ha, mint egyre többen, s úgy tűnik, igencsak megalapozottan állítják, a Föld olyan kerek, akár a tök. A gömb legmélyebb pontja tudniillik nem más, mint a kellős közepe, ott találhatjuk tehát a Poklot; míg a szellemi ég egybefüggő felleg gyanánt gyűrűzi körül a Földet, és utána már semmi sincsen, ezért hát nincs nála magasabban semmi sem, azaz legfeljebb a semmi van nála magasabban, hehehe...

A barát vékony hangon göcögött, majd hirtelen elhallgatott, nehezen szedte a levegőt, közben fürkészőn vizslatta fiatal tollnoka ábrázatát. Nem lehetett túlságosan elégedett a látottakkal, mert mérgesen legyintett, mielőtt újra szóra nyitotta a száját:

– Ha azt gondolod, fiú, hogy nem teremthette az Úr a szellemi eget a Földdel egyetemben, hiszen Étienne Tempier püspök úr még 1277-ben 219 tétele közt elsőként említi, hogy Isten képtelen több világot teremteni, hát én erre azt mondom, ne gondold ezt, ifjú ember, ne verd béklyóba az ideákat, hanem tápláld és bátorítsd őket Isten nagyobb dicsőségére! Sose feledd, hogy az Úr párokat teremtett: férfit és nőt, fényt és sötétséget, testet és lelket, jót és rosszat...!

Lőrinc már régen nem írt. Túlságosan veszélyes eszmék hordozóinak ítélte Herbert páter szavait ahhoz, hogy megörökítse őket. Keze béna volt, de szájatva csüggött az agg atya bölcsességén. A jó és a rossz egymásba fonódó világa – tudomása szerint ilyesmit tanítottak a bogumilok is, és ez szorongással töltötte el. Mégis vonzódott Herbert testvér nagyon is logikus okfejtéseihez. A barát észrevette Lőrinc tétlenségét, keserűen, beletörődően legyintett hát megint, mégsem tette szóvá a tollat tartó kéz mozdulatlanságát, mert a figyelmet és a jóindulatú, jóllehet szorongó érdeklődést éppúgy érzékelt, mint a penna munkátlanságát.

– Atyám – szólt gyámoltalanul Lőrinc –, Szent Gergely egyik írásában olvastam, hogy az Úr csak rossz kedvében teremtette az embert, miután az angyalok föllázadtak ellene. Ebben az értelemben tehát az ember pusztán egy helyettes, egy hasonmás. Számár a ló helyett... Pótlék...

Herbert páter megcsóválta a fejét.

– Jó, hát ne az isteni világ geográfiájáról beszéljünk – egyezett bele. – Ne merészkedjünk ingoványos talajra, ne fecsegjünk feketéről és fehérről, jóról és rosszról! Megértelek. Beszéljünk arról, amiről kétszáz esztendeje vitatkoztak... Végére ma is tanulságos lehet mindannyiunk számára...

– Szent Gergely valóban véletlennek, szeszélynek gondolta az ember teremtését – sóhajtott mélyet a szerzetes. – Ám ennek ama régi idők óta ellene mondtak már számosan számtalanszor. Az isteni világ, Honorius Augustodunensis szerint egy lant, melynek húrjai harmóniát zengenek. És bár minden tiszteltem a szenteké és köztük Gergelyé, a harmóniában aligha fér meg a véletlen, a szeszély, az öncél. Canterbury Anzelm, az egyik legnagyobb gondolkodó vagy éppen az előbb idézett Honorius vitába szállnak Szent Gergely tézisével. Utóbbi egy helyütt azt írja: „Amit a Szentírás nyilvánvaló tekintélye kihirdet,

azt be is bizonyítja a következtető értelem: még ha minden angyal a mennyben maradt volna, az Úr akkor is megteremtette volna az embert és leszármazottait. Mert ezt a világot az ember számára hozta létre, és ha világot mondok, beleérem a földet, az eget és az egész világegyetemet is; abszurditás lenne tehát azt hinni, hogy ha minden angyal megmaradt volna, akkor nem teremtette volna meg az isten azt, akinek létrehozta a világmindenséget, amint azt olvashatjuk.”

A szerzetes rövid szünetet tartott, mielőtt, mutatoujját a magasba emelve, imígyen folytatta:

– Csakhogy, fiatal barátom, már megint csak a teremtet világ egészéhez, a kozmoszhoz jutottunk! Látni kell, hogy a kozmosz Isten tükröződése, az ember pedig az Isten képeire teremtetett, tehát az ember maga is olyan, akár a kozmosz. Mindaz, ami megvan a világmindenségben, benne van az emberben is! S ahogyan a kozmosz fölött az Úr visel gondot, úgy az ember fölött az angyalok. „Isten minden emberi lelket, amikor egyesül a testtel, egy angyalra bíz, aki őt állandóan a jóra sarkallja, és tetteit, imádságait Isten elé viszi.” Ezt is Honorius Augustodunensis írta. Ha pedig mindez így van, márpedig én úgy vélem, értelmünk hajlik mindezek elfogadására, mert könnyedén belátható az igazságuk, akkor nem lényegtelen, miként épül föl a teremtet világ, hol fekszik a Paradicsom, s merre a Pokol, milyen vizek csobognak, és miféle tüzek lobognak erre és arra. És az sem lényegtelen, hogy párosan, avagy páratlanul gondolta el a világban létezőket az Úr? És bizony úgy gondolom, nehéz nem meglátnunk, hogy nagyon is párosan gondolta és alakította a teremtményeit a Magasságos! Sőt, talán nem csupán párosan, de párhuzamosan is, azaz a létezők egymás mellett, több alakban és más-más formában is létezhetnek egyszerre.

Lőrinc kitágult orrlyukakkal és reszkető szívvel szívta magába a páter szófolyamát. Szinte lélegezni is elfelejtett.

– Hallottam már szent életű atyákat prédikálni a bogumilok ellen – sutogta –, akik leginkább éppen ezt, a kettőséget hányták az eretnekek szemére. A párosság hangsúlyozását... És sokan, bizony nagyon sokan úgy vélik, a bogumilok készítik elő a világvégét, az Antikrisztus eljövételét.

Herbert atya fölnevetett.

– A világ végét? Mi értelme volna annak, gyermekem? És éppen korunkban mi indokolná? Nem, fiam, nem, ebben én nem hiszek – csóválta a fejét. Befogta az orrlyukait és nagyot fújt, hogy megszabaduljon a lerakódott váladéktól a felsőbb üregekben. Nem járhatott sikerrel, mert csak szomorkásan szívogatta az orrát, miközben tovább beszélt.

– Sokkal valószínűbb, hogy a világ vége, vagyis az, amit mi annak gondolunk, még igen-igen messze van. Nekünk pedig, úgy értem, mindannyiunknak, akik Isten szabad ege alatt élünk, az ő levegőjét szívjuk és az ő kegyelmét áldjuk, mindegyikünknek külön-külön és együttesen is sok a munkánk addig, amíg Krisztus urunk visszatérésére megéri az idő. Jelen tudásunk szerint ez lesz az, a Megváltó második eljövetele, amit a mi korunk a világ végének, az ítélet idejének nevez. Holott jobb volna nem lezárásként, sokkal inkább csodálatos

beteljesülésként emlegetni, s akkor máris nem volna rémisztő, hanem ellenkezőleg: nagyszerű és örömteli eseményként élne sivár lelkünkben! Miért kellene félnünk az eljövettől? Hiszen a világ vége néven emlegetett csoda nem egyéb, mint a várva várt, ezer éve áhítozott örök birodalom kezdete!

Az atya megtorpant, elgondolkodott. Ilyen esetekben mindig az állát dörzsölte jobb kezével, míg bal kezét maga elé tartotta, s nagy gonddal figyelte, ahogy nyúlánk, vézna ujjai finoman reszketnek.

– Félnünk, véleményem szerint, mástól kellene – jelentette ki végre. – Hiszen, emlékezz csak, az Úr egyszer már elpusztította az egész emberiséget. Ezt aényt, ha lehetséges, egyetlen percre se feledjük el! Ez sarkalatos pontja kell legyen gondolkodásunknak!

Herbert páter bal kezén kéken futottak az erek, Lőrinc jól láthatta őket a vékony, hófehér, áttetsző bőr alatt. A szerzetes jobb keze újra a borostás állat dörgölte, sercegő hangot csalt elő, olyat, mint a szű percegése a gerendában, éjjel. A fiút elbűvölték a szerzetes mozdulatai, amelyek hétköznapiságuk ellenére valamiféle átlényegülésről tanúskodtak. Hogy ez miként lehetséges, azt nem tudta volna megmagyarázni.

– Egyes egyedül Noé és a családja élték túl a világot elöntő vizet – folytatta az atya elvékonyult, már-már sípoló hangon. – Noé leszármazottai tehát, az Úr kegyelméből, új lehetőséget kaptak. Vagyis hogy pontosabban fogalmazzak: mi, bizony, bizony, mi kaptunk új lehetőséget. De vajon éltünk-e vele kellőképpen? Istennek tetsző módon? Igen? Nem? Mondd, ki tudhatja, nem kell-e készülnie egy újabb megújulásra az emberi fajnak? Nem ismerhetjük Isten szándékait... Azt azonban világosan láthatjuk, hogy a világ istentelen, a harmadik rend ostoba és könnyedén csalható alattomos szélhámosok kelepcéjébe...

A páter leengedte bal kezét a szeme elől, jobbával kulcsolta egybe, és egészen más hangnemben beszélt tovább:

– Ilyen szélhámosok a búcsúárusok, akik szemérmetlenül, a legcsekélyebb tisztelet és mindenfajta kímélet nélkül használják ki az egyszerű nép jóhiszeműségét, hogy az egyház dolgaiba avatkozzanak. Ezek a latrok, miközben a búcsúcédulákat árusítják, a saját zsebükre dolgoznak ahelyett, hogy a szent-egyház hatalmát és befolyását gyarapítanák. Akadnak közöttük, akik nem áallják azt állítani, hogy a búcsúcédula vásárlása maga a bűnbocsánat, holott a búcsúcédulákért pénzt beszédni csupán az adminisztráció költségei miatt szükséges. A bocsánat a kiszabott penitencia által örvendezteti meg a bűnöst, a megbánás, a lélek könnyei révén, ahhoz semmi köze aranynak, ezüstnek. A pénz más célt szolgál, a pénz célja, hangsúlyozom, egyedül az, hogy fedezze az ügyintézés, ügykezelés költségeit. Adminisztrációra pedig magától értetődően szükség van ahhoz, hogy a bűnös lélek megtisztulásáról tudomást szerezzen egyházközsége és a közösség, amelyben él, valamint minden más egyházközség és közösség, hogy alkalomadtán senki ne tagadja meg tőle a szentségeket. Ez méltányos és észszerű eljárás. A Szentatya olykor kénytelen ilyen praktikus szempontokat is figyelembe venni, ám az istentelenek a saját javukat keresik

ebben is! Napjainkban a nemes lovagok szívesebben acsarognak egymás ellen, semmint a Szentföldön tennének újra rendet, magasra emelve a szent keresztet és a Szentatya zászlaját! De még a rendek közt az első, a papi ordo sem büntelen, ne tagadjuk saját vétkeinket sem! Mindezek miatt valós és jogos lehet szívünk reszketése, mely azt súgja, Isten talán újfent büntetni fog: ragállyal, vízzel, tűzzel, egyébbel. Nem jósolhatjuk meg, mi által teszi meg, ha megteszi, azonban előbb-utóbb meg fogja tenni, fiam, ebben bizonyosak lehetünk, mert mindketten tudjuk a választ a pár perccel ezelőtt föltett kérdésekre. A felelet pedig, imígyen hangzik: nem tudtunk élni az új eséllyel. Sajnos, nem... Ez az oka annak, hogy egyszer nekünk, Noé sarjainak is bűnhődnünk kell majd, hogy nyomunkban igazabb emberiség támadhasson. Ivadékaink újrakezdik majd. Valamikor, egyszer... Én úgy hiszem, ez a valószínűbb: a megújulás, a tisztulás, az új esély... S nem a közeli világvége.

Lőrinc bénultan hallgatott. Herbert atya másra terelte a szót:

– Origenész úgy vélte, a Pokol a megtisztulás, a megújulás helye, ám Szent Ágoston vele szemben bebizonyította, hogy a Pokol célja a büntetés, nem a lelki újjászületés. Ágostonnak igaza van. Számos érvel támaszthatjuk alá, hogy a Pokol nem csupán az egyes bűnöket, de magát az eredendő bűnt hivatott büntetni. Számos bizonyítékát citálhatnám ide annak, hogy az Isten sokakat eleve kárhozatra rendel, s a kárhozottak mindenkor többen vannak az üdvözülteknél. Ezzel szemben az is megfontolandó érvelés, mely szerint azok a bűnösök, akik nem főbenjáró vétkeket követtek el, vagy akiknek esetében elgondolkodtató, kérdéseket ébresztő, kételyeket támasztó körülményeket találunk, vagy akár a keresztleletlen csecsemők mind-mind igaztalanul juthatnak örök kárhozatra. Ezért a Szentegyház úgy véli, léteznie kell a tisztítótűznek, amely olyasmi, mint Origenész pokla, és léteznie kell a limbusnak, a Pokol peremének, tornácának, ahol a kárhozat szenvedései enyhébbek. Előbbiből lehetséges a Mennybe jutni, utóbbiból sosem léphet ki a szenvedő, viszont valamelyest azért mégis jobban megy a sora, mint a Pokol valódi bugyraiban.

Az atya pihent egy keveset, kutatott emlékezetében beszéde tulajdonképpeni célja után, s amikor megelégt, így végezte be szavait:

– A mi evilági létezésünk is olyasmi, mintha a tisztítótűz vagy a limbus sajátos formája volna. A jobbak a tökéletességre törekszenek, a gyarlóbbak a szenvedést próbálják elkerülni. Amennyiben az utóbbiak kerülnek túlsúlyba, jöhet a vízözön vagy a förtelmes ragály, ha azonban az előbbieket, van még remény és bizakodhatunk. Manapság, félek, a reményünk és a bizodalunk leginkább a megújulásban, evilági megújulásunkban lehet. Hogy azt vízözön hozza el, vagy járvány, gyilkos háború vagy valami más, nem tudhatom. De abban bizonyos vagyok, hogy a világ áhított vége, az örök birodalom kezdete még nagyon messze van. És ez nem öröm. Ez elkeserítő...

Léka Géza

Adóbevallás – 1990

Dzsó,

őreg Dzsó, ha tudnád, amikor a határidő
lejárta előtt egy órával végre eldöntöttem,
anyósod helyett jobb, ha engem küldesz,
adjam föl én az adóbevallásodat, ne Babi
néni bumlizzon be vele késő este a 72-es
Postára, a Keletihez, és virrasszon érted
hajnalig a vérre menő hosszabbításban,
úrral, elvtárssal, rendszerváltó ribanccal,
a köztársaság fölbátorodó szélkakasaival,
fehérgalléros csőcselékével, és már vert
is a víz a ringó, hömpölygő csődületben,
kések, rozsdás bökök estek a torkomnak,
kalodák, spanyolcsizmák ugattak felém,
a mennyezetről dohos Júdás-ezüst hullott
közel két órán át, aztán kiesett a boríték
a kezemből, de amint lehajoltam érte, és
végre sikerült beadnom az apró ablakon,
a hölgy megszólított: *ön Utassy József,
a költő?*, és fölparázslott arcán a smink,
nos... vakkantottam, megérezvén, hogy
a sorszám sarkában begörcsölt a kunkor,
hát..., mit tagadjam..., rebegtem, amitől
minden elcsendesült, a tömeg szétnyílt,
én pedig kísétáltam az ánizsos tavaszba.

LÉKA GÉZA (1957) Budapesten élő költő, író, a *Hitel* szerkesztője. Utóbbi kötete: *Árva ragyogás* (Hitel Könyvműhely, 2016).

Magyar századok

Dzsó, öreg Dzsó,
ha tudnád,
én föld alá bújnék
szégyenemben ma is,
hiszen kimondtam:
te nyeled, nyakalod
csak a népdalt,
a szerves muzsikát,
de nincs rá szavad,
de nincs rá szíved,
hogy sír, hogy kesereg
Seprődi Borbála,
kerek udvarába,
pilota ágyába...

Nem láttad-hallottad
hatvannyolcban a
*Magyar századokat*¹
az Erkel színpadán,
Balogh Marcit vad,
fagykék sámánként
dobolni csengettyűs
kesztyűjében,
Varga Böskét, Berta Etát,
Bucski Beát fejük fölé
emelt karddal táncolni,
szabadulni mindüket
a török rabszíjról,
sem Pászti Miklós
gregorián Keresztjét,
vetélkedő virágainak
finom ornamentikáját
a napernyős, színes
kosztümökön!...

1 Az Állami Népi Együttes új műsora.

Ma sem tudom,
mi üthetett belém,
hogy ezeket kértem
rajtad számon,
noha dalainkból
csurgott a nádméz,
s lovaink rég az
égen bitangoltak.

Talán a csodavárás,
az ifjú, a tízéves gyerek
könyörtelen emlékezete,
életöszöne ragadott el,
amely soha, de soha sem
tud megvénülni már.

Halottak napján

Dzsó, öreg Dzsó, ha tudnád –
én sose hittem a halottakban.
De veled apám, anyám, még
nagyanyám is feléled gyakran.

A többi csak cinkelt merengés:
összegányolt, másvilági éden.
Akciós, jó szagú gyertyafény –
Made in Poland Tesco 0-24-ben.

Kőrösi Csoma Sándor és a nagy fa

Gyermekkorában Kőrösi Csoma Sándor felmászott egy nagy fára. Olyan tizenkét éves forma lehetett, mikor az apja egy alkalommal magával vitte az erdőre fát vágni. Az öreg kidöntött egy derekas fenyőt, a fiát meg odatette csapnyesőnek, kisbaltájával vagdosza le a törzsből kiálló vékonyabb ágakat. Délben szünetet tartottak, megették a magukkal hozott elemózsiát. Utána az öreg ledőlt aludni egy verset, Kőrösi Csoma Sándor pedig elindult kicsit körülnézni a környéken. Már gyermekkorában is szeretett elkódorogni, hamar ráállt erre a lába.

Ahogy ott bókászott az erdőben, eléje került egy nagy, magas fa. Olyan messze felnyúlt a törzse, hogy odalentől alig látszott a koronája. Az ágai pedig annyira mászásra alkalmasan nőttek, hogy rendszeren hívogatták az arra járókat, kezdjen felkapaszkodni rajtuk.

A gyermek Kőrösi Csoma Sándor nem kérte magát, elkapta az alsó ágat és feltornázta rá magát, aztán a következő ágat, majd az azután következőt, és így tovább. Nem is tudta, minek mászik fel, egyszerűen csak ott volt az a fa, ettől mászhatnékja támadt. Mintha valami hívta volna fel a fa tetejére. Mint mikor valakinek egyszerre hivatása lesz.

Mind csak mászott, mászott, már jól el is fáradt, pedig nem volt gyenge leányke, s még mindig nem látszott a fa teteje. De nem hagyta abba, konok volt már akkor is, juszt csak kapaszkodott felfelé. Addig s addig, hogy egy idő után mégiscsak ritkulni kezdtek az ágak, vékonyabb lett a fa törzse, és egy utolsó nekirugaszkodással kidugta fejét a lombok közül.

A gyermek Kőrösi Csoma Sándor már addig is sok fának mászott fel a hegyibe, de ilyen kilátást, mint amilyen erről nyílt, még egyikről sem látott. Olyan volt, mintha az egész világ mindenestől ott terült volna el alatta. Ahogy szét-nézett, valahogy még azt is látta, amit nem látott. Gyönyörködött is benne sokáig, nehezen lehet betelni a világgal. Fentről nézve a szutykos részek sem olyan szutykosak.

MOLNÁR VILMOS (1962) író, a *Székelýföld* folyóirat szerkesztője. Legutóbbi kötetei: *A legfelső stáció* (2017), *Csodák ideje* (2017).

Hanem egyszer csak észrevette, mégis van egy hely a láthatár peremén, aprócska pont csupán, amire nincs rálátása. Keleti irányba esik, s olyan fényesség jön abból a pontból, hogy nem lehet belesni mögéje. Dél már rég elmúlt, a napfelkelte nem lehetett. Hát akkor mi? Hiába meresztgette a szemét Körösi Csoma Sándor, a vakító fényességtől azon a ponton nem látott semmit.

Körösi Csoma Sándor már gyermekkorában is olyan fajta volt, hogy leginkább azt szerette volna látni, amit nem láthat. Egyszerre akkora vágy fogta el, hogy megtudja, mi lehet a fényes pont mögött, hogy szinte lelépett a fa hegyéről, majdnem nekiindult toronyíránt a fény felé. Aztán összeszedte magát, belátta, nem ez a legjobb út. A fény egyenesen jön, de feléje menni tekervényes.

Nem jó szívvel hát, de lemászott a fáról, s indult vissza az apjához. Úgy gondolta, talán egy szűk órácskát lehetett távol a favágás helyszínétől. Ám kiderült, közben három nap és három éjjel telt el, már mindenki őt kereste. Ami pásztor, vadász, sócsempész és szénégető volt a környéken, az apja mind riasztotta, keressék a fiát. Keresték is elől-hátul, jobbra-balra, mindenfelé, de hiába. Már azt hitték, bolond fejfel bement Moldovába. Arra nem gondoltak, hogy felülről fog aláereszkedni, mint mennyből az angyal.

Az apja erősen dühös lett, készült istenesen ellátni a fia baját, amiért olyan hosszasan elcsámborgott.

- Három nap és három éjjel kotoltál fenn a fán – háborgott az öreg – ahelyett, hogy segítettél volna nekem a favágásban. Ráadásul gondot okoztál egy csomó embernek, akik keresésedre indultak. Azt mondd meg, miért tetted ezt?!

- Kedves édesapám, muszáj volt felmásznom arra a fára – válaszolta a gyermek Körösi Csoma Sándor –, olyan volt, mintha odafentről hívnának. Úgy éreztem, hirtelen hivatásom támadt.

Az öreg nemigen értette, miről beszél a fia, mérgesen csak ennyit mondott:

- Lehet, hogy – amint te mondd – hivatásod támadt, de az biztos, hogy küldetésed nem, én nem küldtelek, s más sem. Hogy ezt máskor ne feledd, kicsit most ez a hajlékony mogyorófavessző veszi át a szót.

Azzal az öreg megsuhogtatta a nevezetes, beszélni tudó pálcát, s azon volt, hogy szónoklásra bírja. De a szénégetők öreg főnöke rászólt, vegyen vissza az indulatból, megeshet, hogy itt nagyobb dolog mutatkozik. Az öreg szénégető meglátta a gyermek Körösi Csoma Sándor szemében a lángot, amely csak a nagy célokra hivatottakéban lobog. Értett hozzá az öreg, nem hiába foglalkozott életében étetéssel, parázssal.

Még arra is megkérte Körösi Csoma Sándor apját, akivel szegről-végről rokonok voltak, hagyja nála pár napra a fiát. Nyár van, nincs iskola, hadd kóstoljon bele a gyermek az erdei életbe. Közben beszélgetne vele erről-arról. Aki három nap és három éjjel kucorog fenn a fán egy hívogató fénysugár miatt, az több figyelmet érdemel.

Az apa végül megenyhült, belement a dologba. Körösi Csoma Sándor emlékezetes napokat töltött az erdőn, a szénégetőknél. Napközben vizet hozott a forrásról a boksák körül tevékenykedőknek, gombát és málnát szedett, hogy

változatosabb legyen az ebédjük. De többnyire szabadon csatangolt a környéken. Sokáig kereste a fát, amelynek tetejéről látszik szinte az egész világ, de többé nem találta. Pedig sok magas fa törzsét tapogatta körbe, nézett fel kutatva a koronájába, de egyik sem az ő fája volt. De az is lehet, hogy rátalált, csak nem ismerte fel. A bűvös fa rejtett képessége egyszeri mutatványként jelentkezik, nem folytonos spektakulummént. Vagy ha mégis, emberi szem nem láthatja mindig.

Estéknént a kunyhó előtt nagy tábortűzet raktak, vacsora után kezdődött a mesélés. Az öreg szénégető beszélt távoli vidékek népeiről, furcsa szokásaikról, fiatal korában sokfelé megfordult. Egy-két szót más nyelveken is kimondott, egyszerre volt mulatságos és csudálatos hallani, hányféleképpen hívják a világban ugyanazt. De az öreg sok történetet tudott a régmúltról is, a magyarok régen viselt dolgairól. Szóba jött a magyarok őshazája, ahonnan eleink egykoron elindultak a mostaniba, s ami valahol keleten található, már senki sem tudja, hol. Meglehet, azóta is ott rostokolnak az ősök, fényességbe burkolózva, hogy illetéktelenek ne láthassák őket, és várják, utódaik közül leljen már rájuk valaki.

A gyermek Kőrösi Csoma Sándor szomjasan itta a szavakat, megbűvölve hallgatta a történeteket. Kicsit olyan volt, mint szétnézni a nagy fa tetejéről. Az éjszakában lobogó tábortűz lángnyelveiben feltünedezni látszott mindaz, amiről az öreg mesélt, s ő újra látni vélte a fa hegyéről megpillantott tájakat. Csak a fényes pont nem jelent meg, amely mögé nem tudott belátni. De már tudta, az rá vár, neki kell megtalálnia, hogy a fényből előléphessenek az ősök.

Amit pedig apja mondott akkor, azt tényleg nem felejtette el. Évekkel később, hosszú keleti útja során, amikor sokszor volt fogytán pénze és élelme, gyakran jutott eszébe, hogy a nagy hivatás mellé nem ártana némi küldetés is.

Nagy Gábor

Gyűjtés

*A Nagyba kertbe készültünk győíteni,
kémlelték a csillagtalan eget
az öregek, meghányták-vetették,
hozhat-e hasznót a halogató,
vagy lezúdul délig az ég,
másnap reggel a dombok duhogta
felhők láttán szaporára fogták,
púpozták a szénaboglát,
a nappal bújócskázva, kölökvellával
ott hadonásztam én is, mintha
fölérném, hogy a déli harangszót
nem imával: verejtékkal
kell betetejezni.*

Televízió

Az esti híradónál még papa is ott
bóbiskolt, Derricket vagy Kojakot
már csak mamával ámultam
végig, de mint a képernyőn ponttá
zsugorodó fénycsík enyészett el
a szemfényvesztő mese, az ablakon
túl sötétlő szilvafa szuszogására
félálomban megrándulok mégis:
San Francisco utcáin kuvik szirénázik,
az éjszaka holdat pislogva,
közönyösen tollázkodik.

Kováász

A konyharuhával betakart kovász
az ablakban púposodott, mintha
egy állat lapulna a vájdlingban,
hallani véltem meg-megdobbanó szívét.
A gyúródeszkáról még csipegethettem,
Öregmama szemet hunyt, a tyúkok
az ujjaimról rugózó nyers tésztáért
egymást taposták, s én,
a kényeztető idomár
számot se vettem azzal, hogy
a ház, az udvar és az ég lakói *mind*
egy kováással élnek.

Sárgarépa

Időről időre tiszteletét tette a portán
a pap, kivált disznóölés után,
meg ha érett a zöldség, vagy fogytán
volt a paplak konyhája tojásból,
főzelékből, mikor miből,
nem restellt maga kihúzni egy-egy
dús levelű sárgarépagyökeret,
reverendájába dörgölte róla a földet,
és nagy sárga fogaival hersegtette,
közben érdeklődött a család hogyléte felől,
de én már túl jártam árkon-bokron, nehogy
barackot nyomjon búcsúzóul a fejemre.

„Sikerült odatenni lábam a csukódó ajtó nyílásába...”

Interjú Barna Terézzel, Molnár Tamás filozófus asszisztensével

– A tíz éve elhunyt filozófus francia nyelvű hagyatékának áttanulmányozása után fedeztem fel Önt. Egy kanadai konzervatív katolikus folyóiratban, az *Égards*-ban olvastam tanulmányát a professzor úrról. Hogyan ismerkedett meg Molnár Tamással?

– Először 1992-ben Liechtensteinben találkoztam vele, de az még nem volt személyes találkozó. Érdekes, friss és magabiztos katolikus hangja ragadott meg, amely az amerikai közéletből jött. Akkortájt Ausztriában éltünk, messze a New York központú szellemi áramlatoktól, de a hangja így is eljutott hozzám. Később, egy amerikai látogatásom alkalmával a University of Washington campusán került kezembe az akkor még új *First Things* magazin néhány száma. Jellemző, hogy a kilencvenes évek elején még kapható volt ilyen katolikus értelmiségi folyóirat az egyetemi könyvesboltokban. Manapság, a „safe space” korában ez elképzelhetetlen.

– Hol dolgozott Ön akkortájt?

– A Münchenben megjelenő *Mérleg* folyóiratnak dolgoztam külsősként. Boór János főszerkesztő és kiadó támogatta a javaslatom, hogy Richard John Neuhaus atyával készítek interjút. A kilencvenes évek elején az amerikai neokonzervatív katolikus mozgalom fölszálló ágban volt. Akkortájt egy előadás-sorozaton vettem részt. Egy három személyből álló konzervatív triumvirátus, a Templeton-díjas Michael Novak, II. János Pál hivatalos életrajzírója, George Weigel és Richard Neuhaus, a legeszesebb, legjobb tollú konvertita azért volt a liechtensteini Internationale Akademie für Philosophie vendége, hogy főként kelet-európai fiatalok számára egy nyári egyetem keretében tartsanak előadásokat Alexis de Tocqueville műveire összpontosítva. Sajnos, egy magyar diák sem volt a hallgatók között, és minden későbbi próbálkozásom e rendszeres nyári szeminárium hazai népszerűsítésében kudarccal végződött.

– Hol találkozott először Molnár Tamás nevével?

– A Michael Novak és Ralph McInerny által alapított *Crisis Magazine*-ban. Írásának címe *Don't Go West Young Man: A Report from The Hungarian Front* (June 1., 1992) meglepett, és kíváncsivá tett. Emigráns életünk tizenöt éve alatt nem találkoztam ilyen bátor hanggal és ilyen autoritással. A cikk utolsó mondata – „Go West, Young man, but don't stay long” – pedig szíven talált. Beszélgetéseink során

kérdeztem is Neuhaus atyát, hogy ismeri-e Molnár Tamást, és mit kell tudni róla? Elismeréssel beszélt a személyéről, de bizonytalanságot is éreztem szavaiban. Nem tudta mire vélni a nagyhírű filozófus kritikus magatartását a mozgalmuk iránt. Amikor szűk tíz évvel később Molnár Tamás mellett asszisztensi teendőket láttam el, nem találtam tőle cikket a *First Things* folyóiratban. Hosszú beszélgetéseink során megértettem, hogy miért tartott tisztes távolságot a Neuhaus-féle társaságtól. Ebben is őt igazolta az idő, bár Neuhaus atyát a mai napig nagyra tartom és szeretem.

– *Mikor és hogyan találkozott vele?*

– Már New Yorkban éltünk, amikor 1996-ban, a *First Things* szerkesztőségében megszereztem Molnár Tamás telefonszámát és címét. Akkor már több éve a feleségénél, Ildikónál lakott Ridgewoodban, New York kertvárosában, a manhattani Time Square-től 35 kilométerre. Telefonon mutatkoztam be mint a *Mérleg* munkatársa, és találkoztót kértem tőle. Szívesen lát, válaszolta. Mint később kiderült, Boór János nevének említése, munkatársi viszonyunk nem emelte a bizalmát irántam, de mégis nagy gráciával invitált és fogadott otthonában.

– *Milyen körülmények közt élt a mester?*

– Ridgewood New Jersey északi részén található, egy patrícius kinézetű New York-i külváros. Nehezen tudtam odatalálni New Jersey útvesztőiben, az embertelen autós forgalomban, amelyet az utak mentén hivalkodó sok bevásárlóközpont még kaotikusabbá tesz. A 17-es útról legördülve, évszázados tölgyfákkal szegélyezett utakon haladva értem a Heights Road 238. címre. A ház egy „mansion” volt, azaz nem egy átlagos családi ház. Utcasarki telek, hatalmas tölgyfákkal övezve, jól ápolt kert, igazi amerikai álom. Szép, öreg ház volt, fehér falakkal, zöldes cseréptetővel, és a bejárat körül buja vörös muskátlik vártak. Itt laktak Molnárek: azaz Ildikó és a professzor, a filozófus-történész, a francia nyelv és irodalom tanára, negyvennégy könyv és közel 1500 folyóiratcikk szerzője. Ildikó igazi műzsája volt férjének, akit nagyra tartott, és mindig a legnagyobb elismeréssel beszélt róla.

– *Idejében odatalált?*

– Igen, időben érkeztem, s mint kiderült: ez meghatározó volt. Csöngetésemre egy középmagas, elegáns úr nyitott ajtót. Jó karban tartott hetvenesnek láttam. Arcának ázsiai vonásai igazolták, hogy a magyar végeredményben egy keleti nép. Idős korára sokasodtak a japán vonások az arcán. Elmesélte, hogy egy alkalommal egy szállodában japán úr szállt be a félig tele felvonófülkébe, és őt meglátva meghajolt, és japánul udvarias kérdést intézett hozzá.

– Jó napot tanár úr – mutatkoztam be –, Barna Teréz vagyok.

– Jó napot – fogadott –, csak jöjjön beljebb! Pontos volt. Könnyen idetalált?

– Nem tévedtem el, szerencsém volt.

– Na, az jó, nekem ugyanis fogalmam sincs, hol lakom. Ezt halál komolyan mondta, de éreztem az öniróniát a rekedtes hangban. – Jöjjön csak, a szoláriumban fogunk beszélgetni.

Tágas szobákon vezetett át, melyekben a kifogástalan ízlés jeleit láttam mindenütt. Ragyogott a tisztaságtól. A földszinten volt a nappali, ahol alig időztünk később is. Fehér huzatú fotelek, dívány díszpárnákkal. Az egyik fotelhez hasonlót örökölttem én is dédapámtól. Ez a fotel Nagyváradról került Budapestre és onnan Bécsen keresztül New Jerseybe. Amikor Molnárék először jártak nálunk, Tamás nyomban rámutatott: ez az én fotelem! Mondtam, az nem lehet, mert ez kék. Nem baj – jött a válasz –, kérem, csomagolják be, hazafele magammal viszem! Persze, a fotel maradt, de ez a téma egyike lett a mi kis commedia dell'arte játékunknak: ahányszor nálunk járt, mindig közölte, hogy most viszi el a fotelt.

Az első látogatásom alkalmával a szoláriumban ültünk le, ami a következő hónapokban, években több délutáni vendégségem színhelye lett. Ez volt a legmagyarosabb szoba: a hímzett párnák és festett cseréptárgyak mind Magyarországot idézték.

– Jól értettem? Magyaros szoba?

– Tamás és Ildikó, bár életük nagy részét emigrációban töltötték, magyarok maradtak. Egymással mindig magyarul beszéltek, tagjai voltak a Magyarok Világszövetségének, és büszkén viselték a kis jelvényt kabátjukon. Ildikó az angolt is ugyanolyan hangokkal és hangsúllyal beszélte, mint a magyart. A magyar beszédébe viszont beleszótt angol szavakat. Nem így a férje! Az ő magyar beszédében csak az adott okot a gyanúra, hogy nagyon tisztán ejtett ki minden egyes szót.

– Vissza tudná idézni az első beszélgetésüket? Hiszen a kapcsolatuk barátsággá változott, és Ön asszisztense lett Molnárnak.

– Valahogy így volt.

– Kedves Teréz – kezdte –, tehát maga a Mérlegnek dolgozik? Münchenben éltek?

– Nem, mi Ausztriában éltünk – válaszoltam –, és onnan dolgoztam Boór János lapjának. Korábban a Közel-Keletről meg Kanadából. Az olasz folyóirat referense voltam, de készítettem interjút Richard John Neuhaus-szal is. Azt a címet adtam az írásnak, hogy *A katolikus pillanat*, hiszen nem sokkal azelőtt jelent meg az ilyen című könyve, s engem érdekelt: lesz-e keresztény újjászülés a független Magyarországon?

– Tudom – jött a válasz –, olvastam Neuhaus könyvét. Tévéton jár, nincs semmiféle katolikus pillanat. A II. Vatikáni Zsinat tönkretette az Egyházat, s erről ez a konvertita mit sem tud. Neki nem fáj, ami elveszett! Pedig elveszett az Egyház egyetemessége és az otthonossága. És hányan szenvednek még ma a legkiválóbbak közül a zsinat reformjai miatt! Boór számára, persze, minden a legnagyobb rendben van, a pusztítás ellenére...

Nem mondhattam akkor, hogy az interjúm eredeti címét a főszerkesztő megváltoztatta, és így: *Egy katolikus pillanat*? Meg sem kérdezett.

– Igen, ismerem azt az embert – folytatta –, és nem várok tőle jobbat. Boór János lesz az utolsó, aki hajlandó valami pozitívot mondani a katolicizmus

helyzetéről. Lényegében azért híve a zsinatnak, mert az pusztítja a katolikus élet hagyományos kereteit.

– Tamás találkozott is Boórral – szölt közbe Ildikó, aki belépett a szobába. – Egy alkalommal konferenciát rendezett, és közölte Tamással, hogy oda nem fogja beengedni. Erre Tamás: „Csak azért is elmegyek.” Mire Boór: „Akkor lefekszem keresztben a küszöbön, és nem tudsz bejönni!” Tamás meg így: „Akkor én, átlépek rajtad...”

– *Kiket ismer Ön személyesen vagy közvetve Molnár Tamás illusztris amerikai barátai és tanítványai közül? Kiket illene felkérni egy képzeletbeli Molnár Tamás-portré-kötet megírására?*

– Paul Gottfried urat mindenképp. Apja közismert budapesti szűcs volt, és 1934-ben az Egyesült Államokba emigrált. A fia már Brooklyn-ben született 1941-ben, és elismert amerikai paleokonzervatív filozófus, történész és újságíró. A magyar kormány külpolitikájának támogatója. Tamás leghűbb amerikai barátja Arkadij Nebolshin professzor volt. Nebolshin nagy műveltségű, angyalian szelíd természetű és hatalmas testű ember. Vele gyakran találkoztam Molnáréknál. Szülei a bolsevik forradalom elől jöttek el Oroszországból. A többi filozófus és történész kolléga, akikkel korábban egyszer-kétszer találkoztam Molnáréknál, az utolsó években eltűntek az életéből. Többé nem találkozott, nem is levelezett velük. Ezt bátran állíthatom, ugyanis az utolsó ridgewoodi években én gépeltem Tamás leveleit.

Az egyik amerikai magyar kollégáját, Lukács János történészprofesszort olykor tisztelettel emlegette, de vele sem tartott szoros kapcsolatot. Alig voltak barátai, de mint már mondtam, nehéz természetű ember volt. Molnár leghűségesebb és legnevezetesebb amerikai tanítványa John Rao professzor. Vele hosszú interjút készítettem nemrégén. John nagy tudású történész, és hívő katolikus. Egyik barátja, Richard atya révén ismerkedtünk össze. John a St. John's egyetemen tanított. A Greenwich Village-ban élt egy kis lakásban feleségével és három gyermekével.

– *Azt tudjuk, hogy hol tanított Amerikában, azt már kevésbé, hogy hogyan...*

– Amerikában Molnár különféle egyetemeken tanított, de főleg francia nyelvet és irodalmat. Mint filozófust sok helyre meghívták előadni, de rendes tanári állása ilyen minőségben nem volt. És ez a helyzet megfelelt neki: mint meghívott előadó nem függött senkitől, azt mondott, amit akart. A 68-as diáklázadások legtöbb amerikai egyetemi campuson a liberális hegemonia diktatúráját eredményezték. Molnár professzort, mint szókimondó, szabad filozófust, aligha mertte volna egy tanári testület befogadni. Mint francia nyelv és irodalom professzornak kevesebb alkalma nyílt a diákságot sokkolni. Nem volt vonzó számára az a feladat, hogy követői táborát alakítsa ki.

– *Molnár Tamás nem szakfilozófus volt...*

– A filozófia nem csupán szakma, munka volt a számára, hanem hivatás. Az élete volt. Az a gyerekkori élménye, amikor Nagyváradon egy kis csapatban ő volt a Filozófus, örökre rányomta a bélyeget. A magyar filozófusok közül Polányi

Mihály volt a legfontosabb a professzor számára. Polányi, Molnárhoz hasonlóan, angol nyelven írta legjelentősebb munkáit. Tamás szerint magyarul körülményesebb filozofálni, mint például angolul. Szóval ő semmilyen filozófiai vagy politikai csoporthoz nem tartozott, és nem is kívánt beletartozni. Ezzel a különállással kapcsolatban mesélte, hogy azokban az években, amelyeknek jó részét Franciaországban töltötte, azt mondták ott neki, hogyha letelepedne, nem lehetne többé kétlaki, és választania kellene, hogy hova tartozik.

– *Luc Gaffié, a Toulouse-ban élő nyugdíjas filozófiaprofesszor – Molnár nagy tisztelője és kitűnő könyvek szerzője – mondta nekem, hogy Molnár francia nyelvű könyvei, publikációi, cikkei sokkal felszabadultabbak és kevésbé szakmaiak, mint az angol nyelvűek. De – tette hozzá – Franciaországban nem kellett tartania a karrierjének kockázatásától. Amit itt elmondott, a túlsó parton óvatosabban ismételhette el. Nem mertem megmondani neki – folytatta Gaffié úr –, hogy mit köszönhet mégis Molnár az Egyesült Államoknak. Azokkal az eszmékkel, amellyel harcba indult itt, Franciaországban soha nem tudott volna karriert elérni. Az Oktatásiügyi Minisztérium ott szorosan együttműködik a szakszervezetekkel, amelyek működését még mindig a kommunista eszmék és maga a kis Kommunista Párt határozza meg. Hívó katolikusként – foglalta össze Gaffié – hiába volt doktorátusom, hiába tanítottam ösztöndíjjakkal az Egyesült Államokban, idehaza nem kaptam egyetemi katedrát.*

– Érdekes, hogy Molnár nem csoportosította az embereket politikai hovatartozásuk szerint. Ezt egy esettel tudom illusztrálni. Giczy György valahol úgy nyilatkozott, hogy a jó cél érdekében érdemes és lehetséges a kommunistákkal együttműködni. A férjem – aki annak idején osztálytársa volt Giczynek a Piarista Gimnáziumban – felháborodottan számolt be Tamásnak, mondván, hogy a kommunistákkal soha semmilyen körülmények között nem szabad együttműködni. De Tamás rávágta: dehogynem! Ebből aztán nagy vita kerekedett, de nem távolított el minket tőle. Ő elvből ellenezte, hogy valakit mindörökké valamilyen ideológia kalodájába zárjunk. Ne azt nézzük, hogy honnan jön és mit csinált a múltban, hanem hogy most mit tesz!

– *Mesélne még Molnár Tamás mindennapjairól?*

– Nem csak szakmailag, az élet egyéb terein is jellemző volt rá a különállás. Bár hosszú és harmonikus házasságban élt Ildikóval, akit mint háromgyerekes özvegyasszonyt vett feleségül, nem volt bensőséges kapcsolatban sem a gyerekekkel, sem az unokákkal. Azok négyen egy csoportot alkottak, Tamás nem is igényelte, hogy a legbelső körükbe bekerüljön. Más volt az érdeklődési területe. Munkanapjaira is a magány volt jellemző. Reggelente Ildikóval kettesben reggeliztek. Megbeszélték, miről írt aznap a *New York Times*, esetleg Ildikó beszámolt a családi eseményekről, aztán Tamás fölment a házuk második emeletére. Itt két szép irodaszobája volt: az egyik keletre, a másik nyugatra nézett. Mindkét szobában íróasztal írógéppel; körben könyvespolcok, fotel. Valamikor a kilencvenes években itt készítettem vele néhány hosszabb hangfelvételt Beszélgetések a könyvtárban címmel.

Aztán volt ott két raktárhelyiség is, benne polcokon egy-egy példány valamenyny olyan folyóiratból illetve újságból, ahol Tamás írása megjelent. Itt készítettem,

az ő íróasztalánál ülve a teljes folyóirat-bibliográfiáját. Minden írását kézbevettem, többjükbe beleolvastam, alkalmasint leszaladtam hozzá, hogy tartalmáról vagy az írás körülményeiről kérdezzem. Ez a munka nagyjából egy évig folyt, heti három alkalommal.

Tamás az utolsó éveiben már nem tudott fölmenni a házuk fölső emeletére. Az elegáns, tükrös felvonó csak a földszintről az első emeletig, vagyis a hálószobáig ment. A második emeletre, vagyis az irodákhoz a sérvműtete után már nem merészkedett fel. Egyszer még megpróbálta, de lefelé jövet nagyot zuhant a lépcsőn. Csoda, hogy semmije nem törött el, csak zúzódásai voltak. Ettől kezdve a napjait az ebédlő sarkában levő fotelban töltötte. Mellette, a kis asztalon könyvek, folyóiratok, szemüveg... Ildikó lehozott egy írógépet az ebédlőbe, de Tamás ott nem tudott írni. Időnként nekem diktált, főleg leveleket.

– *A felesége, Ildikó?*

– Ő egész nap jött-ment, tevékenykedett. Vacsora után kettesben megnézték a televízióban a híreket. Ez inkább Ildikó mulatsága volt, mint Tamásé. Ildikó gyakran mondogatta humorosan, hogy Tamással megosztják az élet feladatait: ő megoldja őket, míg Tamás az Univerzum problémáin dolgozik. Molnár gyakran a naponta felmerülő gyakorlati vagy elméleti kérdések által adódó, illetve adott témák kapcsán kezdett el írni. A téma olykor megrendelés volt, máskor az ötlete. Nemegyszer egy újságcikk kapcsán támadt gondolata, de aztán hihetetlenül gyorsan dolgozott.

– *Mi jellemezte még emberi kapcsolatait?*

– Tamás nehéz ember hírében állt. Ennek több oka volt, de feltehetően igen sok ok abból a szenvedélyéből eredt, amellyel kereste, kutatta az igazságot, és gyűlölte a megalkuvás valamennyi formáját, különösen az önáltatást. Így aztán ha valaki téves eszméket úgy hangoztatott Tamás előtt, mint valami szilárd igazságot, ezzel fölhergelte benne a támadókedvet, és keményen odasújtott. Ugyanakkor a jóhiszemű érdeklődést akár a világ dolgai iránt, akár a saját írói, előadói munkássága iránt a legnagyobb örömmel fogadta. Azokban az években, míg Tamás mellett különféle asszisztensi teendőket végeztem, rendszeresen hosszú órákon át beszélgetve tanított engem is. Ezek a beszélgetések néha vad vitává fajultak. Kettőnk között a kényes téma a katolikus egyház volt: Tamás ezen a téren roppant kritikus volt. Ő egyes napi, aktuális jelenségeket, eseményeket végzetesen komolyan vett, én ezzel szemben a krisztusi ígéretre emlékeztettem őt (mármint hogy az Egyház fönnmara az idők végezetéig). Ilyenkor Tamás azt vágta a fejemhez: „Maga, Teréz máglyán akarna megégetni engem!” A viták során elhangzottakat egyikünk sem vette személyes sértésnek. Mindig békében búcsúztunk el, aztán a legközelebbi találkozásunkon nemegyszer úgy mentünk végig az előző vita fontosabb pontjain, mint valami futballmeccs újrajátszott góljain.

– *Volt-e túréshatár, amit ha valaki átlépett...?*

– Elvi síkon, vélemények hangoztatásával nem lehetett Tamás bizalmát elveszíteni. Én bármilyen élen is vitatkoztam vele, de soha nem úgy, mintha

pajtások lennénk. A köztünk levő kor- és – hogy úgy mondjam – rangkülönbségről soha nem feledkeztem meg. Molnár professzor viszont, amíg még erre fizikailag képes volt, mindig megadta nekem a társasági uraktól a hölgyeknek kijáró gesztusokat. Amikor erre már nem volt képes, mindig elnézést kért, hogy amikor asztalhoz ültünk, már nem tudta a széket lovagiasan alá tolni. Vagyis mindketten tiszteletben tartottuk a másik társadalmi szerepét, pozícióját. Ha az idős Tamás a nehéz széket helyettem emelgette, azzal nem nekem kívánt segíteni, hanem egy régi rítus szerint járt el. Az úr kíméli a hölgyet, a lovag szolgálja a gyöngébb nemet, mert ez a dolgok rendje.

Amit nem tudott elnézni, az a Rend elleni támadás volt. Nagyon fontos volt nála az esztétika is. Ha az esztétikai érzékenységet valaki vagy valami mélyen sértette, az végzetes hiba volt. Az esztétika Molnár számára nem egyszerű különbség volt, hanem a lényeg látható megnyilvánulása. Ezt a gondolatát megtalálhatjuk – ha jól emlékszem – a Monarchia és a liturgia című írásában is. E rövid cikkben leírta egy hagyományos nagymise élményét. A liturgiában szemmel láthatóan a rend, tükrözi az Univerzum rendjét. Ahogy a versailles-i kastély és park architektúrája is kifejezi a monarchia rendjét.

A katolikus egyházzal, mint említettem, a második vatikáni zsinat következményei miatt vált nehezzé Molnár kapcsolata. A liturgiai reform miatt a szentmise, az épülő templomok épülete, a papság és szerzetesek ruházata, de még az ünnepi miséken a hívők ruházata is sajnos veszített a hagyományos szépségéből.

Az esztétika fogalma Tamásnál kiterjedt nemcsak az építészetre, az egyházi liturgiára, hanem az emberi viselkedésre is. Talán épp ez utóbbi volt nála a legfontosabb. Ő megfigyelte az emberek öltözködését, testtartását, mozdulatait is, és mindezeket kiértékelte. Aki az udvariassági formákat semmibe vette, annak a társaságára többé nem tartott igényt. Többször is elmesélte, hogy mi a különbség az amerikai és a magyar diák között. Ha egy előadás után megy a tanár a folyosóra, és a magyar diák kérdezni szeretne tőle valamit, akkor udvariassággal, tapintatosan, úgymond kalaplevéve közelíti meg. Vagyis tudatában van a tanár-diák kapcsolat szabályainak; tudatában van annak, hogy nem egy szinten állnak. Az amerikai diák minden tétovázás nélkül leszólítja, vagy elkapja a karját, bizalmasan vállon veregeti: „Hi, doc!” (Hello, doki!) Hát ezzel a viselkedéssel már el is veszítette Molnár professzor bizalmát. Az ilyesmi felháborította. Nem minden amerikai diák ilyen, de ez a jellemző. Aki nem így viselkedett, pl. John Rao, afelé bizalommal és érdeklődéssel fordult.

– Az egyik, még a találkozásunk előtti válaszlevelében Teréz ezt írta nekem: „Molnár a kilencvenes évek elején-közepén egyszer megjegyezte nekem, hogy a magyar jobboldal meglehetősen műveletlen, tájékozatlan, magába forduló...”

– Ezt tényként mondta, nem fűzött hozzá értékvéleletet, nem hibáztatta őket ezért. Tudta, hogy a például külföldi ösztöndíjakat többnyire a liberálisok kapják, nekik jobb lehetőségeik vannak a tanulásra. Ők tudnak idegen nyelveken olvasni, társalogni, előadni. Nekik vannak kapcsolataik. Tamás megértő és jó

ember volt. De hát csak így lehet valaki igazi filozófus. A hamisakat nem érdekli az igazság. Őt mindenki véleménye érdekelte korra és foglalkozásra való tekintet nélkül. Szeretett a pesti taxisokkal beszélgetni, útvonalról visszatérve rendszeresen hivatkozott némelyik véleményére.

– *A fiatalokkal milyen volt a kapcsolata?*

– Velük alapvetően barátságos volt, érdekelte a világuk, a nézeteik. Egy ízben, amikor nálunk járt a feleségével, Ildikóval, jelen volt huszonkét éves Misi fiam is. Tamás feléje fordulva mesélte, hogy következő könyvének gondolatát az antik világ valamelyik alakjának nevében szeretné kifejteni. Azt fontolgatja, talán Symmachus lenne erre alkalmas. Vagy valaki más legyen? Misi mit gondol erről – szegezte neki a kérdést? A fiam művelt fiatal volt, és felfogta, mekkora megtiszteltetés számára a kérdés. Ügyesen válaszolt valamit, hogy mit, az nem annyira fontos. Két dolgot említenék meg az eset kapcsán. Az egyik az a barátságos, tanári nyíltság és bizalom, amivel Tamás, az idős professzor a fiatalabb korosztály felé fordult. A másik, hogy a történetek után egy éven belül már a kezembe nyomta a kész könyvet. Elképesztően gyorsan dolgozott. Támadt egy ötlete, végiggondolta, aztán leült az írógéphez, és két ujjal megírta az újságcikket vagy a könyvet. Kézzel csak ritkán írt, egészen rövid jegyzeteket, üzenetet, ilyesmit. A kézírata gépi volt, húzás, javítás alig akadt benne.

– *Molnár Tamásnak ezt a könyvét fordította le 2014-ben francia nyelvből Manuel Valeriu, a nagyszebeni román egyetemi tanár. Az Én, Symmachus nagyesszéjét a kötetben a Lélek és a gép című esszéje követi. Hogyan viszonyult Molnár a gépekhez?*

– Az írógép volt az egyetlen gép, amit valaha is láttam, hogy használt. Igaz, tudtommal villanyborotvája is volt. Autót korábban vezetett, de a felesége mellett leszokott róla, mondván, hogy Ildikó mindent jobban csinál. Egyébként úgy gondolta, hogy nem lehet gépet büntetlenül használni: a gép elvégez valami feladatot, miközben gazdája, vagyis az ember veszít emberségéből. Hozzá nem nyúlt volna mobil telefonhoz vagy komputerhez! Az internetnek még a létét is tagadta: olyan nincsen! Vagy ha van, semmi értelme. Néhányszor jóhiszeműen nekiálltam, hogy szerény képességeim szerint elmagyarázzam neki, hogy az internet mire jó, de ő csak ingatta a fejét: „Hiába mondja Teréz mindezeket, ilyen dolog nincsen!” Eleinte azt hittem, ez csak valami póz vagy tréfa nála, de aztán rájöttem, hogy ez az ő brutális vitamódszere. Nem ment bele a részletekbe, hogy miért káros szerinte az internet, hanem egyszerűen kivégezte, vagy kimondhatatlanul vulgáris dolognak tekintette, hogy az emberek körülötte ilyesmivel foglalkoznak. Távbeszélésre csak a hagyományos, vonalas telefont használta.

– *Mivel töltötte „szabadidejét”?*

– Amikor hozzájuk jártam már csak olvasott, gondolkodott, beszélgetett, írt. A munkája volt a szórakozása. Nem hallgatott zenét, nem járt kirándulni. Régebben rengeteget utazott, és sportolt is: úszott és vívott. Amikor még Nyugat-Amerikában tanártársai kiderítették, hogy Molnár kolléga tud vívni, rábeszéltek, hogy adjon nekik vívóleckét. A megjelenésére mindig nagyon adott.

Gyalogolni sem restellt: amíg Manhattanben lakott, és csak hétvégekre jött ki vonattal Ridgewoodba, vagyis vidékre, a feleségéhez, mindig európai módra, gyalog jött az állomástól a házig. Ez egy jó 15–20 perces séta volt.

– Említette, hogy tanári, professzori állásban mindig csak francia nyelvet és irodalmat tanított. Ez úgy értendő, hogy a francia irodalmat átvették a nebulókkal a kezdetektől napjainkig?

– Nem, dehogyis, azt nem úgy kell elképzelni. Csak ilyen kis szemelvényeket, részleteket, innen-onnan...

– Abból indulok ki, hogy ha a magyarországi főiskolán vagy egyetemen tanítom a franciát, akkor a francia irodalom fontosabb szakaszain azért végig kell haladnom.

– Ez ma már nem így van Amerikában. John Dewey „hands on” elméletét elfogadta a pedagógia. Paradox módon ennek az elméletnek a lényege az elméletek elvetése. A rendszerességet, alaposágot ezzel el is törölték. Az amerikai pedagógia szerint csak a gyakorlati életben megtapasztalható, kézzelfogható dolgokkal érdemes foglalkozni. Így a középkori legendák, versek, balladák fölöslegesek. San Franciscóban, az első helyen, ahol Amerikában tanított, arra kérték föl Tamást, hogy *A száz legjobb francia elbeszélés* címmel állítson össze anyagot, és tanítson francia irodalmat. Nem úgy kell elképzelni, hogy végighaladtak a francia irodalom kialakulásán, fejlődésén. Az csak amolyan svédasztalos csipegetés volt: innen is egy kicsi, onnan is. De őt ez a tanításban nem zavarta, hiszen főleg a filozófia érdekelte. Rengeteg helyre hívták előadni, több folyóiratnak küldött rendszeresen cikkeket, és ezeknek a témája mindig a filozófia volt. Vagy inkább úgy mondhatnánk: alkalmazott filozófia, a történelemben, politikába ágyazva.

– Bernard Dumont, a *Catholica* főszerkesztője, aki a legigényesebb életút-interjúkat készítette vele, Párizsban mondta nekem, hogy Molnár igazából a magyarságára volt a legbüszkébb. Alain de Benoist filozófus – aki megajándékozott nemrég a Molnárral folytatott közel negyvenéves levelezésével – szerint barátjának beteljesülést jelentett, hogy végül a hazájában taníthatott. A magyar filozófusok közül kit emlegetett? A magyar irodalmat mennyire ismerhette?

– Bence Györgyöt gyakran emlegette. Szimpátiával beszélt róla. Más magyar, korábban élt filozófusokat nem emlegetett nekem, a magyar irodalomban sem volt ideje elmélyülni. A mi irodalmunknak a költészet az erős oldala, és Tamást se a zene, se a nyelv zenéje nem foglalkoztatta nagyon. Viszont finom esztétikai érzékkel olyasmiben is meglátta a költészetet, amiben mások nem. Ezt a ritka képességét A földrajz poétikája című írásából lehet a leginkább megérteni, sőt, megtanulni, átvenni.

– Kezdetben rejtély volt számomra, hogy dél-afrikai, dél-amerikai, távol-keleti útjain igen magas rangú tisztviselőkkel találkozhatott, beszélgethetett. Ott könyvei, írásai jelentek meg. Díszdoktorrá avatták Argentínában. Külföldön hol szeretett a legjobban tartózkodni?

– Spanyolországot emlegette a leggyakrabban. Szerette az országot, az embereit, egy ideig lakása is volt ott. Miguel Ayuso Torres madridi professzor volt

a legjobb barátja-tanítványa. Ő egyébként ma a Nemzetközi Katolikus Jogászok Szövetségének az elnöke. Nagyon szerette Magyarországot is, és sajnálta, hogy keveset tanult itt, hogy nem ismeri eléggé. Ez egy beteljesületlen szerelem volt. Amit Magyarországon tapasztalt, az általában jó hatással volt rá. De sajnálta, hogy nem mehetett hamarabb oda oktatni, hogy nem töltött ott több időt. Otthon hasznosabbnak érezte a tevékenységét. Egyébként jól megtalálta a helyét Manhattanben is, nem szívesen költözött New Jerseybe. A végső állomásról, a Virginia állambeli Richmondról azt mondta, hogy ott csak tömény unalom van. Mégis praktikus okokból oda kellett költözniük Ildikóval. Ma is ott él Gregory, Ildikó fia, aki az egyik helyi kórház vezető orvosa. Ott kapta a létező legjobb kezelést.

– *Molnár Tamás vallásossága közismert, de mélyen minden jel szerint csak a hetvenes évektől gyakorolta a hitét. Van valamilyen tapasztalata, élménye a vallási életéről?*

– Mint említettem, számára tragédia volt a második vatikáni zsinat után a katolikus világban, a szent liturgiában eluralkodó formátlanság. Nem fogadta el a liturgiai újításokat, különösen abban a szélsőséges, komolytalan, egyénieskedő, a világi, pontosabban a televízió esztétikáját utánzó formában, ami Észak-Amerikában ma is dívik. Katolikus volt, ez kétségtelen. Hogy a hitét milyen formában gyakorolta, arról nem tudok pontosan nyilatkozni. Az ő helyzete az egyházban olyan volt, mint egy családszerető gyermeké egy olyan családban, ahol a családfő hűtlen lett, és új feleséggel alapított más családot. Az ilyen gyerekek félárva. Az Egyház, amelyben Tamás felnőtt, amelynek kereteiben a hit alapjaival, a szent liturgiával megismerkedett, ma már nem létezik. Róma hűtlen lett a saját hagyományához, vagyis önmagához. Összeállt a Világgal, annak tetszeleg. Molnár e téren sem ismert megalkuvást: nem volt hajlandó szemet hunyni. Ezért nem igyekezett a megreformált szentmisékre.

Emlékszem egy vitánkra, amelyben azt fejtegette, hogy az Egyházat legyőzte a Világ. Azzal az érveléssel próbáltam szembeszállni. Van, ahol él az egészséges egyházi hagyomány – mondtam –, például Nebraskában, és számtalan észak-amerikai plébánián. Erre ő dühösen kifakadt: az egyház nem Nebraskában van, hanem Rómában. Ha a központ, a fej beteg, akkor az egész test beteg.

Roppant diszkrét ember volt, ami a belső életet illeti. Írásai és szavai alapján annyit tudok, hogy hitéletének fénykorát Casey anyának köszönheti. Ő annak a San Franciscó-i leánygimnáziumnak volt az igazgatója, ahol Tamás francia irodalmat oktatott. Az ifjú tanárt megragadta Casey anyja egyszerű, földközeli, szinte gyermekiesen mély hite. Ennek hatására lett Tamás napi áldozó, feltehetően a második vatikáni zsinatig. Annak látható-hallható következményei megrendítették őt. Casey anyától azt tanulta, hogy az Értelemnek fejet kell hajtani a Hit előtt. Ez csak annyiban igaz, amennyiben a szent misztériumokra gondolunk, amik teljességükben emberi ésszel felfoghatatlanok. Egyébként a hit épülete teljesen logikus.

– *Mi lehetett az, amit Molnár nem tudott vagy nem akart elfogadni?*

– Leginkább az, hogy van az emberi gondolkodásnak olyan területe, ami meghaladja az ő képességeit. Azaz, bárhogyan is igyekeznek, nem képesek elérni

a végponthoz. Molnár életének fő feladata és legkedvesebb elfoglaltsága a gondolkodás, illetve a komoly vita volt. Csak egy bizonyos ideig elégedett meg Casey anyja egyszerű hitének bölcsességével. Amikor úgy látta, hogy az Egyház tévúton halad, ezt képtelen volt bizalommal szemlélni. Az ilyen bizalmat önáltatásnak, vakságnak, végső soron hazugságnak tartotta.

Talán ide tartozik: nemrégiben a kezembe került Molnár érettségi bizonyítványa. A humán tárgyakból kitűnő volt, de matematikából, geometriából csupán közepes, illetve elégséges osztályzatot kapott. Nem volt ismeretlen számára a természettudományok világa, vonzódott is hozzá, de nem volt otthon ezen a területen.

– *Ez miért lenne baj?*

– Nem az a baj, hogy nem volt járatos a természettudományokban, hanem, hogy averziót táplált velük szemben. A mérnöki tudományokat, a technikát nem titkolt ellenszenvvel szemlélte. Úgy vélte, hogy a technika ellensége az embernek. A mindennapi életben hasznos lehet, illetve annak tűnhet, de az végső soron elpusztítja a kultúrát. Ha a kultúrának erre a részére ráerőltetik a technikai újításokat, az rendkívül káros gyakorlat. Az emberi ész, a szív nem számítani tényező. A közgazdaságtanban, a pénzügyben nagy szerepe van a matematikának, de nem úgy, ahogyan például Goethe alkalmazta a kémia akkori legújabb felfedezését az emberi kapcsolatokra.

– *A Magyar Tudományos Akadémián őrzött hagyatékban találtam egy Molnárhoz írt Kuehnelt-Leddihn képeslapot...*

– A Portlandi Egyetemen 1981-ben elhangzott két előadás: Colloquium on Civilization: Can Western Civilization Survive the XXth Century? Az egyik előadó Kuehnelt-Leddihn tiroli professzor volt, a másik Molnár Tamás. Jól ismerték egymást. Mindketten tagjai voltak az ISI-szervezet vezetőségének, nem egyszer szerepeltek együtt konferenciákon. A tiroli professzor válasza a kérdésre igenlő volt: a nyugati civilizáció képes túlélni a 20. századot. Ugyanis ez egy „ipari civilizáció, és a mérnök a Kereszt árnyékában született”. Vagyis szerinte nemhogy ellentét volna a technika és a hit között, hanem épp a kereszténység tette lehetővé a technika fejlődését. Molnár nemmel válaszolt az előadás címében fölteszt kérdésre. Szerinte minden olyan társadalom, amely elhagyja a szent mítoszt, amelyből táplálkozott, pusztulásra van ítélve. Szentség nélkül nincsen civilizáció. Amelyik társadalomban megtörtént ez a szakadás, az menthetetlenül eltűnik a történelem süllyesztőjében. A szentség fogalma csak egy új civilizációban kaphat ismét értelmet, és ekkor válhat megint egy olyan erőforrássá, amelyre építkezni lehet.

– *Tisztáztuk, hogy Molnár sem írásaiban, sem szóban nem emlegette a kortárs magyar gondolkodókat. Azt viszont tudjuk, hogy Mezei Balázssal szoros kapcsolata volt.*

– Mezei sokat fordított tőle, és azokkal Tamás elégedett is volt. Ildikó biztatta arra, hogy személyes kapcsolatot tartson Mezei úrral, meg is hívta magukhoz Ridgewoodba. Én is találkoztam vele Molnáréknál, de úgy láttam, igazi párbeszéd nem jött létre kettőjük között. Ez érthető, hiszen a munkásságuknak,

érdeklődésüknek kevés azonos területe volt. Egyébként is hiányzott az affinitás a két ember között.

– *Molnár művei nagyobb példányszámban fogytak a kilencvenes évektől itthon, de a reálpolitikában a mai napig alig hivatkoztak rá. Politikai kijelentéseket keveset tett, de néhány állásfoglalása ismert (EU-csatlakozás elleni fellépése, keresztény nemzeti politika, a szuverenitás megőrzése, antikommunizmusa). Tud-e valamit a magyar politikai kapcsolatairól?*

– Neki egyetlen magyar politikussal, Orbán Viktorral volt személyes kapcsolata. Tudtommal háromszor beszéltek hosszabban. Kölcsönösen nagyra tartották egymás munkásságát. Orbán olvasta Tamás könyveit, és legalább egyet (*A jobb és a bal*) dedikálva kapott. A miniszterelnök úr maga mondta nekem kedves szerénységgel, hogy utólag elnézést kér a professzortól, de néhány gondolatát kölcsönvette, idézte. Az első Orbán-kormány idején kapott Molnár Széchenyi-díjat. De találkozott az Orbán házaspár Molnárékkal jóval korábban is, amikor még kisbabájuk volt. Tetszett Tamásnak, amikor Orbán egy gyerekcsoportot a Szent Koronához vezetett. A szép gesztusok nem kerülték el Tamás figyelmét.

Viszont volt egy esztétikai kifogása a miniszterelnökkel szemben: „Nem áll jól Orbánon az öltöny.” Kérdeztem: ezt hogyan értem? Mire ő: Orbán úgy áll, mint egy sportoló. Mondom: hát futballozik, azért áll úgy. Tamás: egy politikus ne úgy álljon, mint egy futballista. Medgyessyn például jól áll az öltöny. Az ilyen kijelentései egyrészt tudatos provokációk voltak, másrészt bántotta az esztétikai érzékét az olyan póz, az olyan mozdulat, ami az adott társadalmi pozícióhoz, funkcióhoz nem illett. Megfigyelte és következtetéseket vont le nemcsak a diplomata, a politikusok öltözködéséből, de mint már említettem, roppant bántotta a régi rítusú katolikus szentmise koreográfiájának az elhagyása.

Molnárék családi barátságot ápoltak Schmidt Máriaékkal is. Lovas István politikai újságíróval már Amerikában ismerkedett meg. Egy ízben Lovas New Jerseyben tartott előadást, utána a két franciás műveltségű férfi jól elbeszélgett. Mindketten nagyra tartották például Franco tábornokot. Gyurkovics Tibor Ildikó gyermekkori ismerőse volt. Tamás később ismerte meg, és megkedvelte őt. Gyurkovics nem volt filozófus, vagyis szakmabeli, ami Tamásnál előnyt jelentett. Ő nem nagyon kedvelte a filozófusok társaságát, pedig a beszélgetés volt a kedvenc szórakozása. Elemében volt, ha jól alakult a társalgás, és roppantul kínozza az unalmas, üres fecsegés. Őt nem a filozofálás technikája, hanem a lényege érdekelt: az igazság kutatása, felismerése és bemutatása. A szakzsargon sem kedvelte. Gyurkovicssal az akkori magyar viszonyokról, a napi politikáról beszélgetett sokat. Emlékszem, egyszer Tamás berzenkedve, értetlenül számolt be Gyurkovics érveléséről: „Te nem vagy itt lent, a gépházban, ahol az ember olajos lesz.” Tőlünk kérdezte: ezt vajon hogyan kell érteni?!

– *Bevallom, hogy engem kezdetben Molnárnak a dél-afrikai könyve, a Dél-Amerikáról szóló írásai, interjúi, illetve a távol-keleti beszámolóit ragadtak meg. És nem feltétlenül*

azért, mert ezek az írások egzotikumok is. Emlékszem, hogy Távol-Keleten ragadt valamikor karácsony idején, és az neki mekkora élmény volt.

– 1969 karácsonyán történt mindez. Kambodzsa fővárosában egy olyan katedrálisban hallgatott szentmisét, amit hónapok múlva porig rombolt a vörös khmer. Ez egy drámai példa arra, ami Tamás utazásaira a hatvanas években jellemző volt. Ő még láthatott egy olyan színes világot – Afrikát, Távol-Keletet, Dél-Amerikát –, amely már nincs. Olyan volt ez – mondogatta nekem –, mint amikor csukódik az ajtó, de ő még gyorsan odateszi a lábát, egy pillanatra még nyitva tart egy rést, és azon át bepréseli magát. E kép, a csukódó ajtóval jelentős metafora Molnár képzeletvilágában. A földrajz poétikája című írásában is szerepel: „meg akartam nézni a világot, mielőtt becsukódik a fantázia ólomkapuja, és ránk borul az idióta gépvilág, a statisztikai adatok, a globális bürokrácia”. Ezt a látványt írta le Molnár professzor könyveiben, újságcikkeiben. Ezek az országok ma már szürkék és nyomorultak, részben az országaikat eláruló „entellektüelleknek” köszönhetően. A Három karácsony című írásában Molnár konkrétan Sartre-t nevezi meg, akitől Pol Pot eltanulta a felforgatást.

– *Hadd fejezzem ki köszönetem Önnek és férjének, László Gábornak, amiért mindent megtesznek, hogy magyarok is részt vehessenek az olaszországi Garda-tó partján évente megtartott katolikus értelmiségi találkozón.*

Köszönöm a beszélgetést!

S. Király Béla

Döbrentei Kornél

A hagyatéék

Tekinteted, lett légyen, bármily átható,
töprengsz, nem látod, valójában mi a Való,
mit rejteget

önmagán túl s előtted, vegetálsz vakon.
Láss hittel! Realizmus, bár nyűtt fogalom,
szül sejteket,

a világot hígra kevert, hiteltelen
masszából. Az ember mi végre terem?
Szája görbe,

oázva fölsír, az édesanyja öble
elveszejtőn parttalan, elvész a ködbe.
Tejbe köpve

üvölts, tudod, becsapnak, innen a kétely,
a tamási *hiszem, ha látom*, nem métely,
életösztön.

A megbizonyulásért szükséges a jel:
Jézus valóban öt sebet szenvedett el,
röghöz kössön,

mint egy csata, hasonlón megvívott testi,
mely a születést s a halált vérrel festi,
ennyi lenni?

Szemléljük, miként múlunk el: bor, harc és nő,
életünk nevel, pusztulásunkhoz felnőtt.
Énekelni!

DÖBRENTAI KORNÉL (1946) költő, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja. A *Hitel* szépirodalmi rovatát 1992 és 2006 között szerkesztette. Utóbbi kötete: *Hosszú versek virradása* (2019).

Mint a pestis, a kolera, a flekktífusz –
Mindig ily láthatatlan ellenségbe futsz,
végez veled.

Pompás a kihívás: férfi férfi ellen.
A kivont szablyád meteor-csóvát serken,
ítéleted

ez. Lecsapott sisakrostély, virtushalmaz
ellen csak vászonból kreált maszk irgalmaz,
miként te sem.

Szemtől szembe elesni más, tán emberibb,
hisszük, akár egy másik végzet szentesít,
azt keresem.

Amikor a látható s a láthatatlan
had egymásra roppan, s kibicsaklik nyakam
jatangánon,

túllépett árnyékom megposhadó tócsa,
benne állong, szállni készen, nemes kócsag,
a halálom.

Van a létben búcsú utáni pillanat,
egy örökbecsű, kecses ívű mozdulat,
marad megint.

Csipkésre horgolt kesztyűjű bodzabokor,
akit árokpartra kietlen sors sodor,
viszlátot int.

Fekszem, füttyöm erőtlen, lovam, míg bírom,
ez ősi köldökzsinóron hozzám hívom,
minden áron!

Lehajol, megnyalint, fölnerít s elüget,
hátán rezzenetlenül ül az üres nyereg:
hozományom.

Balassi-keserves

A tél hófehér, miként az úrvacsora,
tisztító erejű, dermesztő szigora.
S marad a bűn?

Átvészeli paraziták, rontó tetvek:
fakéreg-pajzs alatt baljós jövő serceg.
Ikra-sűrűn

nyúvek tenyészte ráng, s a petehalom
éles bomba, erjed az istállóalom,
nyüzsgi féreg.

Gyógyító tisztulást hoz fohász, igézet?
Mit egykoron cinke s fecskeraj elvégzett,
hol leléd meg?

A Föld mindnyájunk végvára: összezárva
együtt hemzseg köznép, katonaság, lárvá,
és megellik

hernyóbábokból csalfa, színes csapongás,
alant szorgos lótetű-had pusztítón és
gyökerekig.

A várfalak áttörhetetlen börtönök,
az erődítés rabságunkon is örködött,
rothasztott lét.

Nem a folyvást-hac a szabadságért rettent,
elbíratatlan, egymásra hajaz kint s bent.
Hol a hollét?

Künn Árpád-derengéstől áthevített táj,
fertőzött rögből kél a sarjadás-muszáj,
irthatatlan.

Majd ledöndül őrhelyünk felvonóhídja,
kirobajlunk, sisak, szablya szikrázik a
virradatban,

mely majomagynyi, zsugorított fényesség,
arra elég, guberálók megkeressék
a legendám.

Földi napom üszkül, égi száanalom is,
késlelten ível felém egy vasgolyóbis,
még nem lel rám:

haladék, esküvel vállalt, katonai.
Van nép, amelynek az élők a halottai.
Nincs visszaút.

Csatákban győztem, kicsit se nyertem békét,
meggyalázhatták, mert elvesztettem végképp
a háborút.

Török László: Idézet Madách Imrétől I., 1984

Egy örök romantikus

Részletek egy Döbrentei Kornél-kismonográfiából

A genesis

Döbrentei Kornélt szellemi értelemben Reck Gyula tanár úr – „a görög szépség-eszmény és emberideál” – segítette megszületni. A teremtő érintés tornaedzésen, egy előre szaltó ürügyén történt, amikor is az író vallomása szerint: „Reck tanár úr megtanított engem – magamra.” Az önmagára ébredés hozta létre azt a nézőpontot, ahonnan széttekintve megíródhatott a több műfajú nagyelbeszélés. Ennek címe: Döbrentei Kornél – az egyenes gerincű, öntörvényű költő; a talmi tekintélyek arcába kesztyűt dobó magyar úr; a nemzeti sorskérdéseket magára vállaló és azt szenvedélyesen képviselő, írástudó hazafi; a kortárs politikai, társadalmi és kulturális viszonyok prófétai dühű kritikusa; erkölcsi tévelygések, emberi gyengeségek, morális bűnök kérlelhetetlen számonkérője; a közösségi megmaradás tántoríthatatlan szolgája. Egy magyar ikon teremtdöött, amelynek lélektana és a kollektív emlékezet általi alakíttottsága a modern, majd a posztmodern kulturális nemzettudatunk sajátos változatát jeleníti meg hús-vér alakban. Döbrentei Kornélt – ahogyan Reck tanár úr és edző irodalmi alakját is – Döbrentei Kornél alkotta meg, és a magyar történelem, valamint a képzeletbeli testen sebesüléseket hordozó magyar nemzettudat.

A születés körülményei kellemetlenek, ugyanakkor kényszerítő erővel hatnak: új minőséget kell kicsikarnia magából az önértés más, magasabb szintjére lépő énelbeszélőnek. „Én akkoriban versenyszerűen tornásztam. Pokoli műfaj, a test kegyetlen költészete hat szoren: nyújtó, korlát, gyűrű, lóugrás, lólungés, talaj. Véresre nyúzott tenyér, magnéziumportól izzapos izzadtság, összeszorított foggal rendre elkövetett csakazértis.”¹ S mindjárt felsejlik a történelmi behatás is: Reck tanár úr, a „kicsattanóan egészséges férfi, akiért rajongtunk”, 28 évesen önkézevel vetett véget életének az 1960-as évek elején. Halála oka rejtély maradt,

PAPP ENDRE (1967) kritikus, a *Hitel* főszerkesztője.

1 Döbrentei Kornél: Háló nélkül. In *Júdás mint erkölcsi etalon?* Miskolc, 2016, Felsőmagyarország Kiadó, 11.

bár suttogták, hogy az 1956-os forradalom eltiprása utáni szervezkedésben vett részt, s a felelősségre vonás elől menekült a halálba. Alakja egyszerre idealizált minta s tragikus, szájalomra érdemes, de jóvátételért is kiáltó áldozati szerep. Olyan létminőséget képvisel, amely szükségszerűen bukásra van ítélve az el-lenséges, diktatórikus környezetben, a megvalósult szocializmus magyar való-ságában. Tanítása – az általa oly megnyerően demonstrált létszemlélet – szen-tenciaszerű tömörségben és érthetőségben megfogalmazva: „Mindennek van egy belső tartalma, amitől az, ami: ám hogy tényleg az legyen, méltó formában kell megjelennie. Van egy elképzelt tökéletes megnyilvánulási formája, ez az ősmóddal. Ahhoz kell közelíteni, csak akkor érdemes bármit is csinálni, ha erre a tökéletességre törekszel, mondta. És hidd el, olykor egy megszenvedett »sűrű« kudarccal többet ér, mint egy olcsó, híg győzelem. Tehát ne félj, ha nem sikerül azonnal, az most másodlagos. Az elszánás a fontos, hogy a tökéletet akarod.”² Önazonos, esszenciális tartalom és a hozzá hű, méltó forma harmóniája – ez tehát az irodalmi alakká, spirituális mesterré stilizált edző-tanár bölcsőlete. Az önlelelés, az önmagunk fölé emelkedés magasrendű tudásának közvetítése: „Az életösztönt legyőzve meg kell érezni a pontot, el kell érkezni a pillanatig, amely villámfénynyi időre megvillantja a tökély lehetőségét.” Látható: a katar-tikus momentum maga a létmegértés révbe érése. Megvilágosodás az önbete-ljesítő önmeghaladás útján.

Tekintsük hát ezt az eszméiséget a Döbrentei-életmű sine qua nonjának? Ez a központi logika munkál irodalmi teljesítményében, közéleti harcaiban?

Ez is – ám, elvontabb, lélektani megközelítésben vizsgálva az identitás témá-ját – elmondható, hogy az emberi éntudatot a halálhoz mozgásban tartó kognitív alapállapot a káosz. Az emlékek, az önreflexiók, az énképek az elmében a ma-guk rendezetlenségében, szabadon csapongó, egymással ellenőrizhetetlenül kombinálódó voltukban képezik a személyiség örvénylő énalapzatát. Ebből a folytonosan változó mentális készletből hozza létre aztán az énépítő, önérte-lmező, az akaratot mozgásba hozó készlet – ontológia vonatkozásban: a Lét Semmiből eredő impulzusa, Martin Heidegger megfogalmazásában: a szoron-gás – az énkonstruálásoknak a halálhoz végtelen sorozatát: a belső énelbeszéléseket. Döbrentei szavaival szemléltetve ugyanez: „az ember természetes állapota az üresség. Az élet átáramlik rajtunk, és ha valami megmarad, mert ki akar feje-ződni, akár éppen általunk, az már kegyelmi állapot.”³ Nem merev, hanem dinamikus szerkezettel van dolgunk, amely a mentális eszköz- és emlékezettár-ból újra és újra az őt megelőzőből szükségszerűen következik, ám minduntalanul, hol parányibb, hol jelentősebb mértékben módosul, s egy vágyott életcél felé mozog. Énen túli, külső visszajelzésre és megerősítésre szorul, ennek birtokában alakul ki – a szintén folyamatként felfoghatón – az öntapasztalásban jelen való személyes, illetve a szociális viszonylatokban alakot öltő egyéni és közösségi

2 Döbrentei: Háló nélkül. In *Júdás...*, 11.

3 Döbrentei Kornél: Rázom a rácsot. Curriculum vitae. In *Júdás...*, 63.

identitás. A pszichológia egyik, az éntudatot a narratívák gondolati rendszerében vizsgáló válfajának megfigyelése szerint az azonosságtudatokról elmondható, hogy azok tervek és gyakorlatok, tervszerű cselekvéssorok, de nem azonosító tulajdonságok. Ha jól értjük, ebből a teoretikus magaslatból tájékozódva az látszik, hogy az identitásoknak nincs kizárólag önmagukban magukra ébredő karakterük, van viszont sajátos történetük.

Ám az emlékek, a reflexiók és a hozzájuk tapadó érzelmek szabadon csapongó, rendezetlen készletéből az énstrukturáló, önértelmező, narratív sémákból építkező készlet az egyén tartós identitásmintázatát és jellegzetes személyiségszerkezetét mégiscsak létrehozza. Az önmagát konstruáló személyiség folyamatos élettörténetének egyszerre alanya és tárgya. A tudatos önreflexió, más néven introspekcio a tapasztalatok lehető legkoherensebb és legharmonikusabb integrációjára képes. Mint említettük, az én autoreflexív elbeszélése funkcionális jellegű, egy cél elérésének szolgálatában áll. Ez a cél elszakíthatatlanul része a személyes identitásnak. A célt kitűző, majd a cél elérésnek aktuális fázisából eredő – a személyiségen túli ítéletekkel szembesülő – önértékelés az a mentális mozzanat, amely képes maga alá gyűrni az önismeretet. Valójában az önértékelés befolyásolja a legerősebben azt az önmegjelenítést, amely az adott szerző szövegeinek olvasásakor előáll az olvasó tudatában. Az olvasóban, aki természetesen szintén nem mentes a befogadás folyamatában saját önreprezentációjának gyakorlásától. Megértése önnön énelbeszélő narratívájából feltételeződik, s oda illeszkedik be mint új tapasztalat.

Ha úgy tekintünk az irodalomra, mint közösségi érvényű, esztétikai megítélésre alkalmas személyes én- és világelbeszélésre, illetve -kifejezésre, akkor feltételezhetjük, hogy az a hatáskeltés, a meggyőződéses igazságközlés, a befolyásolás nyelvileg gazdagon strukturált, kifinomult változatát állítja elénk. Az esztétikai hatás – azaz a tetszés, a befogadás, a sajátta tétel – akképpen magyarázható, hogy abban a személyes én- és világstrukturálás beilleszkedik más személyes élet- és valóságnarratívákba. Lehetőséget teremtve ezáltal közös identitáselemek, közös tudáskincs, érzelmi egymásra hangolódás kialakulására, közös erkölcsi elvekben való osztozásra.

Valóban megvan ennek a lehetősége? Nos, ez a különböző én- és világképek társíthatóságától függ, s ennek meghatározója lehet a származás- vagy élménybeli, alkalmasint az időbeli nagy távolság, áthidalhatatlan kulturális és műveltségbeli szakadék, illetve akár a személyiségképek összeegyeztethetlensége. Közös nyelven, közös történelmi és kulturális tudattal mindez nyilvánvalóan könnyebb.

Döbrentei Kornél bemutatott történetallegóriája a lényegi azonos és a változó esetleges összefüggésében határozottan arról beszél, hogy a változatlan állandó – ha nem is bárki számára adódó tapasztalatából, de legalábbis – intuíciójából, sejtelméből mindenki részesedhet, mert képes rá. Saját életéből merített példa az *Emlék az örökkévalóságról* című nosztalgikus visszaemlékezése húszéves önmagára. Itt a tenger hatalmas csöndessége lenyeli, a szikrázó, gigantikus

napsütés elemésztí szemlélőjét. Az érvessztés extázisa a Mindenség megélését segíti elő.⁴ S a maga példázatoságában erre az élményre utal a *Visszavadulás* című kisprózája is. A rózsa elvadulásában az őскеzdethez, a romlatlan állapothoz való visszatérés természetes késztetését látja meg. Ebben az állapotban a bűnbeesés előtti, misztikus időhöz érezheti közel magát az ember.

Az ideális lényegről való tudomásszerzés valósága az esszencialista valóság-felfogással mutat rokonságot. A lényegi állandó nélkül semmi sem létezhet, éppen a lényegi azonosság tesz valamit valamivé. Ez a nélkülözhetetlen tulajdonság a szükségszerűségről szól. A dolgoknak, jelenségeknek van belső lényegük, amely eleve hozzájuk tartozik, és behatárolja létüket. Amint az a későbbiekben szemlélhetővé válik, ez a szubsztanciális létezés kerül érdekes összhatásba Döbrenteinél az egzisztenciális felfogással, amely éppen ezt az eleve meghatározottságot tagadja. Az alkotó fenntartja a jogot, hogy meghatározhassa önmagát és az őt körülvevő világot. Sőt, felkészülve érzi magát arra, hogy ez utóbbit megváltoztathassa, s saját ízlésére formálja. Életét lehetőségként fogja fel, és csak a legpesszimistább pillanataiban látja reménytelenül determinálnak.

A kettő primer megközelítésben kizárólagosságot feltételez – de nem az irodalomban. Az önazonos tartalom és a hozzá illő „méltó” forma írói rendszerében az a helyzet áll elő, hogy Döbrentei Kornél szövegeiben a retorikai többlet felelős az egzisztenciális lényeg kifejezéséért. A vázolt kétféle megközelítés közös értelemben egyesül. Létezik a lényeg, de a nyelven keresztül – igaz, korlátozhatatlan változatosságban, ám „csupán” – megközelíthető, de ki nem mondható. A nyelven túli önazonos tartalom azonban a verbalításra szorul, mert másként megoszthatatlan bizonyosság. Paradox módon oly szoros kapcsolat alakul ki a tartalom és a – végső soron – kényszerű nyelvi forma között, hogy azok feltételezik egymást. Mi több, a – mind változatosságában, mind eszközeinek mennyiségében jelentős mértékű – retorikus alakzatok nélkül nem létezhet a ki-mondani akart transzcendentális – vagyis tapasztalaton túli – tartalom sem. Mintha csak a forma mibenlétének arisztotelészi meghatározását tekintené magáénak a szerző: a forma, a morphé nem külalak, hanem a létező tulajdon léte, a létezőben ható idea, lételv. Ugyanakkor ez a többlet a maga redundanciájával mindig jelzi is a kifejezés tökéletlenségét: nem éri el a lényegit – nem is érheti el, hiszen az nem vagy csak részben nyelvi természetű létező –, amely ekképpen csak sejtetett, intuitív tartalom, nem definiálható pontosan. Az író megfogalmazásában így szólal meg ez a felfogás: „Sajgó hangzású szó a fájdalom, általánosságban nem lehet véle mit kezdeni, s mint minden szóval megközelíthető dolog, messze szavakon túli tartomány, mit tartomány: világbirodalom. Utazz egyszer keresztül rajta, irdatlansága, irgalmatlansága, akkor fogható fel igazán, amikor személyessé válik. Amikor az idő lesz a test foglyává, lüktető, nem szűnő zárvánnyá.”⁵ S karakteresen körvonalazódik egy tőle – a példa erejéig felhozott –

4 Vö. Döbrentei Kornél: Emlék az örökkévalóságról. In *Júdás...*, 209.

5 Döbrentei Kornél: A hiány maszkja. In *Júdás...*, 42.

eltérővel, a Weöres Sándor-i szemlélettel való összevetésben: „a dimenziókat fölszabadító ihlet és a meglett lényeg-jelentés szavakba öntve, a képzelet és a ki-mondás között mintha nem léteznék evilági küszöb, magától értetődő természetességgel folyik át a szavakba a tartalom, vagy inkább születnek szavak a mondanivalóhoz. Mintha a nyelv nem »csak« a második jelzőrendszer volna, mintha Weöresnél nem tátongna akkora szakadék írás és a leírandó jelentés és látvány között. Mintha nem volna nála a nyelvnek gravitációja: bármit, bárhogy képes kifejezni, megjeleníteni. [...] közérdekű párbeszéd folyik itt az Univerzummal, melyben újrakezdések szervesen összefüggő végtelen sorozata az idő: hamvas örökkévalóság.”⁶

Döbrentei Kornélnál is a Mindenség van célba véve, de másféle nyelvi úton.

„Ésszel mérhető pontokon is túlra”

A Döbrentei-szövegekről tehát elmondható, hogy a lényegi állandót kísérlik meg fáradhatatlanul megragadni, nyelvileg kifejtetté tenni. „A különböző művészetek a »megfoghatatlan« iránti törekvés eszközei. Ideál, eszme, a szó szá-nalmas igyekvése a nyers valóság esszenciája felé, amely a lét, a létezés folya-matos megnyilvánulásában: a tettekben és történesekben mindig végső indítékként vagy tartalomként fellelhető.”⁷ S minden bizonnyal ebbe a látás-módba sorolható a következő bók is: „Nagyra becsülöm azokaz az írókat, akik-nek minden sora mögött aranyfedezet van.”⁸ S ide tartozik a vers az eszme, az ideál melletti „áldozat és áldozásnak”,⁹ a költészet „örök kategóriának”¹⁰ a titu-lálása is.

Míg egyrésről a „milyen reménytelenül hatalmas a távolság a leírt szó és a kifejezendő tárgy között”¹¹ belátása dominál, addig hasonló erővel hat az a fel-ismerés is, miszerint: „Egy eszme igazságába vetett hit adhat emberi tartást, tartalmat: megértésre, türelemre, még jóságra is ingerelhet – ám a költői talen-tumot nem pótolhatja.” Evidencia ez, hiszen, mint hirdeti: „a versek két fajtáját ismerem. Van jó vers és rossz vers.”¹² A költői formába öntés kihívás, feladat. „A születés és a halál intervallumába zárt létezést nem bírom elfogadni. Csak elviselni tudom, de úgy, hogy kicsikarnám minden titkát. [...] Egyetlen válasz-tás marad: vállalni sorsomat és cselekedeteimet, munkám révén megma-radni az időben. Úgy érzem, erre kötelez a föld, amely felvértezett a harcra, és

6 Döbrentei Kornél: Hamvas örökkévalóság. In *Júdás...*, 30.

7 Döbrentei Kornél: A hetedik nap, vasárnap. In *Júdás...*, 14.

8 Döbrentei Kornél: Csak elviselni tudom. In *Júdás...*, 12.

9 Döbrentei: A hetedik nap, vasárnap. In *Júdás...*, 14.

10 Döbrentei Kornél: Amíg a hír Marathontól megérkezik. Vita a költészetről. In *Júdás...*, 15.

11 Döbrentei: Amíg a hír Marathontól megérkezik. In *Júdás...*, 15.

12 Uo.

a hazám: Magyarország.”¹³ Az elhivatottságot indokolja az az ismeret is, mely azt állítja: „A művészet a társadalmi tudathordozók koncentrációja, mert magába foglalja a filozófiát, a vallást, a politikai, erkölcsi nézeteket, közvetve az ideológiát.”¹⁴ Az élet és a költészet lehetőségjellege, a személyes alkotás egzisztenciális súlyú és érvényű cselekvésként való felfogása domborodik ki ezekben a véleményekben.

Az *ars poetica* a kettős alapozás módszeréről beszél: „Tény, a költészetre is érvényesek a dialektika törvényei. [...] A vers dinamikáját, tehát belső feszítő erejét a [...] kettősség, ha úgy tetszik, ellentétpár adja: »az ideálokra való valósságmérés« és a »nyers élet másszerűsége«. A költészet a csodának az a mechanizmusa, ahol a »helyiérdekű« valóság közegéből a fenti ellentétpár egymást tagadva egységre lép egy magas fokú szintézisben, amely már maga a mű. A benne robbanó feszültség hatására e helyiérdekű valóságból részben kiszakad, és megkísérli az »áttörést« egy másik dimenzióba, »ésszel mérhető pontokon is túlra.«”¹⁵ A disszonancia tehát csak az alkotásfolyamat része, egy magasabb szintű konszonzanciába illeszkedik: „az alkotások megegyeznek a legalapvetőbb dologban, ami nélkül meg sem születhettek volna, ezt a mű és eszme (ideál) egységének nevezem.”¹⁶ Az esztétikai távlat a harmónia elérése. S ez az ideál kap egy metafizikai kitágítást is: „A költészet lényege számomra az istenhitnek fontos megnyilvánulása. Kaptam egy nyelvet, képzeletet, amely fölött csak részben uralkodom. Az isteni kegyelemből árad rám a műnek az a része, amit ihletnek is nevezhetünk. A versírás számomra az őszinteség maximuma. [...] Hiszem, hogy a művészeteknek és a művészeknek van egy külön státusza Isten szemében, ez nem valami végleges elrugaszkodást jelent a valóságtól, inkább végletes »benne levést«, alkalmat és helyet, amikor és ahol ki kell vívnom mindennapi szabadságharcomat, megtisztulásomat.”¹⁷ Költői mivoltát egy felsőbb szellemiségnek való kiszolgáltatottságában fogja fel, amelyről csak intuíciói lehetnek. „...a költészet kicsit olyan is, mintha ima lenne: van ebben segélykérés és életben maradási kérés is”.¹⁸

A művészi alkotás részben divinikus eredeztetése, részben szabad emberi tettként való értelmezése visszautal a modernség szellemi és kulturális áramlatának korai időszakába, sőt bizonyos elemében az azt megelőzőhöz, a vallásos, a szubsztanciális tudat világgépéhez vezet el. „A kereszténység számomra nem csupán vallás, hanem igazság, szépség, jószág harmóniájának az alapja és felépítménye is. Azt az erkölcsi rendet jelenti, amely megőrzi a benső világ egységét

13 Döbrentei: Csak elviselni tudom. In *Júdás...*, 12.

14 Döbrentei: A hetedik nap, vasárnap. In *Júdás...*, 13.

15 Uo.

16 Döbrentei: A hetedik nap, vasárnap. In *Júdás...*, 14.

17 Hűség a hazához, hűség a hithez. Haider Márta interjúja Döbrentei Kornéllal. In *Júdás...*, 233.

18 *Magyarországgal Istennek terve van*. Döbrentei Kornéllal beszélget Bene Éva. Budapest, 2006, Kairosz Kiadó, 7.

a tájjal, a hazával, amit a görögök óta harmóniának nevezünk.”¹⁹ S ehhez, az ókori phüszisz életérzésének tulajdonképpen felemlítéséhez, illetve a logocentrikusban megalapozott értéktudathoz vegyünk még hozzá egy újabb komponenst! „A költészet egyike az emberi szellem maratoni távjainak. Valóban nagyon hosszú az út »lélektől lélekig«, amíg a »kiválasztott« kevesek által új formákban megfogalmazott és új tartalmakat hordozó igazság *valóságos tulajdonná* lesz egy nemzet tudatában.”²⁰ Elénk áll a nemzet fogalma az írás mint cselekvés értelemadó közegeként, s kimondatik a kiválasztottság elhivatottsága. Nagy klasszikusainkkal egybecsengően írja, hogy „...ebben a hazában, nem ritkán, a saját egzisztenciájú fájdalom a nemzetével egybe esik”.²¹

Minden ok megvan rá, hogy ezekkel a paraméterekkel a magyar irodalmi hagyomány örök hivatkozási pontjára, a romantikára mint szemléleti forrására mutassunk rá, s kimondhassuk az ítéletet: Döbrentei Kornél költői-írói attitűdje, írásainak jellege hamisítatlanul romantikus – annak minden ódiúmával együtt.

A Döbrentei-életmű nemcsak stílusában, hanem egész lényegében romantikus – némi sajátos „korjelleggel”. Nem kései romantikus, nem epigon, nem afféle irodalmi búsképű lovag, aki tragikomikusan keresi szükségszerű szelmalmát. Ez az irodalom és közéleti aktivitás „örök” romantikus.

„Van behajtani való a sorson” – a panasz

A fejezetcím idézete fiataalkorától elkíséri útján Döbrenteit. „Az ifjúság egyetlen boldog pillanat volt”²² érzése hamar elszállt. Korán rádöbrent, hogy ő „egy szétvert történelmi osztály fia”, egy „lényegi megtörési kísérlet” önkéntelen tárgya. „Az apám átmenekített, megmaradt tiszti kardja, amellyel a Ludovika kertben a Kormányzó úrra esküdött föl, s ezt a gesztust a későbbiekben hanyányit sem tolerálta a kommunista rendszer, és minket is, az akkori pártterminológia szerint horthysta tiszti ivadékokat, igyekezett másodrendű állampolgárként kezelni.”²³ „Katonacsaládból származom, abból az osztályból, amelyet bűnbaknak tettek meg [...] Én osztályidegennek voltam elkönyvelve [...]. Engem az óvodába is baráti protekcióval sikerült »benyomni«. Egy diszkriminációval sújtott családba születtem bele. Hárman vagyunk testvérek, az apánk alig tudott eltartani minket. Anyámnak is, aki egy honvédezredes lánya volt, kétkezi munkát kellett végeznie. A Lampart művekben a hatalmas döngölő présgépek melletti helyre osztották be. A füléből csorgott a vér, mert megpattant

19 Hűség a hazához, hűség a hithez. Haider Márta interjúja Döbrentei Kornéllal. In *Júdás...*, 233.

20 Döbrentei: Amíg a hír Marathonból megérkezik. In *Júdás...*, 15.

21 Döbrentei Kornél: Kirabolva és megalázva. In *Júdás...*, 340.

22 Ki vagy Te, Döbrentei Kornél? In *Júdás...*, 5.

23 Döbrentei Kornél: Emésztő. In *Júdás...*, 36.

egy ér – halláskárosodása innen datálódik –, akkor közölte a párttitkár, hogy csak dögöljön meg az a rohadt népnúzó. Az általános iskolát jeles eredménnyel zártam. Erdésztechnikumba szerettem volna menni, vagy mezőgazdásznak, de az iskola igazgatója meg az osztályfőnököm közölte – behívták apámat –, hogy ne is álmodjon, hogy a fia ilyen »pedigrével« odakerülhet. Így maradt a Steinmetz Miklós Gimnázium, amely sejtetően nem Budapest legelitebb gimnáziuma volt. Engem ide sem akartak jeles bizonyítványom ellenére felvenni. Az akkori igazgató, Újváry tanár úr, aki, mint kiderült, apám franciatanára volt a háború előtt, felfigyelt a nevemre, és így valahogy bekerültem ebbe az iskolába.”²⁴

A léthelyzet felfogásából, de sohasem elfogadásából elindul az a panaszáradat, amely az önkép meghatározó komponensének, az üldöztetésnek és az áldozattudatnak a megszólaltatója. Ez az állapot felismerése korai életszakaszra is kiterjed: „Én Rákosi pajtás alatt végeztem az általánost, titkon tanítottak hittanra, és mást tanultam otthon, mint az iskolában, és erről nem volt szabad beszélnem, mert a családom férfitagjai közül jó párat talán ki is végeznek, ha nem tartom a számat. Engem – akin az egymásra következő diktatúrák kipróbálták magukat (az eredmény közismert) – ezek a rezsimok nem kedveltek, azt mondom, érthető.”²⁵

Az érettségi utáni életkezdés esélyei fölöttébb behatároltak voltak. A fiatalember evidens reakciója az elrendeltséggel szembeni ellenállás választása volt. „Valahogy ki kellett törni abból a távlattalan létezésből, nevezzük inkább vegetációnak, amely életlehetőségül jutott. Mindig, mindenütt falak, gátak, tiltások, dogmák és hazugság és hazugság, lélek-, szellem- és jellemnyomorítás, ez volt, ami ifjúságom színteréül jutott. Nem lehettem erdész, nem lehettem bölcsész, ám lehettem kocsikísérő, raktári segédmunkás.” Idézetekbe foglalva így fest tehát az antré a szocialistának nevezett, a proletárdiktatúra igáját nyögő Magyarország igazságtalanságainak, a Döbrenteien kívül még számos „psalmust” megszületni engedő realitásához.

A költő fantáziáját ugyancsak megtermékenyítő és rabul ejtő motívumává vált a tenger. A tenger, melyről tengerészként, a Tengerésztilti Akadémia hallgatójaként – ahová ugyancsak informális, személyes kapcsolat révén juthatott el – az Adria- és a Földközi-tengert járó hajósként szerezhetett tapasztalatot. Motívuma átlényegül: „Nekem a tengerészet teret jelentett, megváltást.” Legalábbis annak elképzelését, hiszen „a megváltás elmaradt, de időt nyertem s betekintést a lét különböző síkjaiba és önmagamba”.²⁶

A tenger nagy távlatai a belső önfejlődés fontos állomását jelentik. A maga fizikai valóságában megszakad ugyan az élmény, hiszen a tengerész nem fejezi

24 Trianon a világ bűne. Beszélgetés Szidiropulosz Archimédesszel. In *Az igazság merész állítása*, 250.

25 Döbrentei Kornél: A sárkány és az elrabolt királylány násza. In *Júdás...*, 89.

26 Döbrentei: Rázom a rácsot. In *Júdás...*, 60–61.

be az iskolát, s inkább a szárazföldet választja élete elemének. Még a hullámokat szeli, amikor 22 évesen, *Éhesek* címmel megjelenik első verse az *Élet és Irodalom* hasábjain. Váltás következett be, mely a személyes önbecsülés szempontjából minőségi ugrás, ugyanakkor mentálisan a belső folyamat konstans része. „Nem tagadom meg az önkipróbálás lázában égő tengerészfit, aki voltam. Remélem, ő sem engem, bármily elszánt és hetyke. A hetykeség a későbbiek folyamán jobbra fanyar öniróniává szelődött. Az ünnepélyes fontosságtudat megfakult, kifáradt. Az öntúlértékeléstől gondosan megóvták a »realitások«, különben is, errefelé az idő inkább a liliputiságnak kedvez.”²⁷ 1995-ben veti ezt papírra, s ön- és társadalmi látletele általánosan pontos – annyi megszorítással, hogy az önfegyelmező irónia az idő előrehaladtával egyre inkább vált át dachba, éles kritikába, majd haragba.

Lássuk a fokozatokat!

Példa a tényszerű mérlegelésre. A kommunisták „könyörtelenek voltak éppúgy az internacionalizmust elutasító, a hazaszeretetet őszintén megvalló–válaló munkás-paraszt fiatalokkal, mint a »történelmi középosztály« maradék ivadékaival szemben, utóbbiakat minden eszközzel igyekeztek kiszorítani a közéletből, a közgondolkodásból. Zömüket nem engedték magasabb iskolákban továbbtanulni, engem sem, ellenben mindent elkövettek lumpen-prolivá züllesztésünk érdekében. Számosan voltak, köztük én is, akik »beleszülettek a készbe«, s kiérdemelték a segédmunkási státust. Mélyen alámerülhettünk [...] a szocializmust építő Magyarország hétköznapijaiba, azaz a szocialista realizmusba. Mint életanyag nem jött rosszul egy »pályakezdő« fiatal költőnek, aki én is voltam.”²⁸

Második fokozat a helyzet okozóinak, az üldözőknek célkeresztbe kerülése. „Én ide végül is, ha karddal is, nem mindennek, csak költőnek jöttem, s ez tán nem kevés, még ha igaza is van Csokonainak: az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon. Bár a kérdés felteendő: biztos, hogy mindig a költő a bolond? Még ha Istók is?! Tény, a költőség a szabadság tágas terével jár, ilyen értelemben több mint politika, s egyben azzal is, hogy szűk: merthogy, Petőfivel szólva: Sors, nyiss nekem tért. No, ez valójában soha nem történt meg. Zörgettem, zörgettünk, és nem nyitattott meg. A mai napig sem. Ez nem akkora baj. Az igen, hogy ezt valakik, valahol mindig így akarták, akarják. Régi és új undokok, hogy Adyval éljek.”²⁹

Újabb lépcső a lelki folyamatban az önérzetes protestálás. „Dühített, hogy a magyarságot az orránál fogva vezetik, és ez ki is derült írásaimból. Első verseskönyvem, orkánszerű politikai ellenszélben, Nagy László és Kormos István segítségével jelenhetett meg. A kritika azonnal elítélt, főként ideológiai okokból: közölték, nem felelek meg a szocialista társadalomépítés kritériumainak.

27 Döbrentei: Rázom a rácst. In *Júdás...*, 61.

28 Döbrentei Kornél: Hét krajcár vagy harminc ezüst? In *Júdás...*, 213.

29 Döbrentei Kornél: A sárkány és az elrabolt királylány násza. In *Júdás...*, 88.

Vegetálásra kényszerültem, főként anyagilag voltam kiszolgáltatott [...] minden díjazásból kiszorítottak, politikai diszkriminációt folytattak velem szemben kitartó következetességgel. Másodrendű állampolgárként kezeltek, létem folyamatos negligáció volt a hivatalosság részéről. Az erőt, hogy kibírtam, megmaradtam, azt szüleimen kívül jellemerős, nagy tehetségű barátaimtól, példaképeimtől kaptam, sokan meghaltak már közülük, de erkölcsi védőpajzsuk nem múlik az időben.”³⁰

Fellelhető persze az ellensúly megtalálása, az erkölcsi-hivatásbeli elfogadásra találás érzése is. „Amikor 1972-ben megjelent a kötetem, iszonyúan ledorongolták. Kivált a Népszava és hát a Népszabadság. Összefoglalva a vád: szocialista társadalmunk szemléletétől idegen, értékrendünket nem vállaló hang. Azokban az időkben ez a megítélés bizony az ember, a költő kinyíratását jelentette. Nyomorult kedvvel bolyongtam a városban, majd elértem a Hungáriába – részben ez tényleg Magyarországot jelentette –, és megláttam Csurkát és Zelk Zoli bácsit elmélyülten beszélgetve egy asztalnál. Felindult arcomat látva egy szemöldökrándítással jelezték, üljek le. Bátorításukra elmondtam, mi történt velem. Ahogy soroltam a fejemre olvasott bűnöket, Csurka felcsillanó szemmel egyre jobban höhörészett, mintegy elégedetten, nem is nagyon értettem, de azt láttam, egy kicsit sem keseredik el. Aztán kedvesen oldalba lökte Zoli bácsit: – Na, mit szólsz, költő született.”³¹ „Hiszen *boldog úrfikorunkban* személyesen ismertük, asztaluknál foglalhattunk helyet, beszélgethettünk a legendás személyiségekkel. Akár a Hungária Kávéházban, a Fészekben, a Nemzeti étteremben, a Gongban vagy akár a hajnali szilvapálinkás korhelylevesekkel a Csarnok melletti Kis Pipacsban. Ittunk, sokat nevettünk, jókat dumáltunk, egyszóval tanultunk.”³²

S következik a tanulság levonása, egy felkínálkozó szerepre való rátalálás: „A maradék »nemzeti örülteknek« a nemzeti jussból maradt az egzisztenciális szegénység és a több mint ezeréves gazdag eszme, melynek szolgálata iszonyatos velőfacsarással, önellehetetlenítéssel, hogy ne mondjam, afféle mártíromsággal jár.”³³ Ez az élethelyzet kiegészül egy szorosan hozzátapadó járulékkal: „akik egzisztenciájukat kockáztatva vállalják a magyarság érdekképviselését [...] úgy érzik, árvák”.³⁴ Az erkölcsi köteleességérzés az a többlet, amely érzelmi-
leg is elszakíthatatlanná teszi ezt a köteléket. Magyarországon se költő, se író „nem tévedhet”, s evidencia, hogy magyar irodalom nélkül nincs magyar megmaradás.³⁵

30 Döbrentei: Hét krajcár vagy harminc ezüst? In *Júdás...*, 213–214.

31 Döbrentei Kornél: Akinek szárnyas lova van. In *Júdás...*, 323.

32 Döbrentei Kornél: Ring, biblikus keretek között. In *Júdás...*, 347.

33 Döbrentei Kornél: Röntgenkép egy trójai falóról, avagy szomorú tünődés-töredék a görögök ajándékáról. In *Júdás...*, 269.

34 Döbrentei Kornél: A szégyen napja. In *Júdás...*, 192.

35 Vö. *Magyarországgal Istennek terve van*, i. m. 133, 139.

Nem árt feljegyezni, hogy az önvallomásokkal szemléltetett kálváriajárás stációiból fakadó létértelmező grádicsok csak részben állíthatók ok-okozati, kronologikusan egymásra következő sorba, inkább jellemző rájuk hogy egymás mellett, hangulati hullámlásban, a másikat erősítve hatnak.

A beteljesített alkotó és gondolkodói szerep a személyes sorson túlmutatóan is, ám ahhoz idomulva a nemzet sorsának analógiájában teljesedik ki.

A fölöttes múlt képviselte

Döbrentei Kornélnál a személyes élettörténet szervesen – mint rész az egészbe – illeszkedik egy szenvedéstörténetként felfogott nemzeti történelembe, illetve az annak tanulságait közvetítő kulturális emlékezetbe. Pontosabban: szembe-sül az illeszkedés nehézségével.

Miben áll ez? Ismételten segítségül hívhatók a magyarázathoz a szerző azon eszmeifuttatásai, amelyek a kollektív sorshelyzetét bontják ki. Ez a sors a személyes megpróbáltatásokkal nagyfokú hasonlóságokat mutat.

„Drámánk, hogy a múltunk, amelyet meghamisítottak, megcsonkítottak, eloroztak, betiltottak, éppen kibeszélhetetlensége miatt nem válhat múlt idővé, televénnyé, miként a fa lehullott lombja.”³⁶ A múlt lezáratlansága mélyen és meghatározóan nyomja rá aztán a jelen életlehetőségre is. „A régi kopjafás, megtartó halál hagyományát egy elveszejtő, megsemmisítő változat váltotta fel: a meg nem születés, a kikaparás. És aki mégis világra jön, az már az anyaméhben kompromisszumot köt, retirál, hátránnyal látja meg a napvilágot, számára eleve napfogyatkozás van, ha magyar.”³⁷ „...az életben maradásról a nyers erő [...] dönt, szentesíti a végeredményt: ki éli túl, mely nép marad meg, tarthatja meg történelmileg belakott hazáját. Írماغja milyen feltételek közt csírázhat tovább, főként úgy, hogy rendre kétségbe akarják vonni e hazához való ősi jogát, eltagadják, vagy ami még rosszabb, meghamisítják a múltját. S ha vállalja gyökereit és felveszi a harcot azok ellen, akiknek ez a Kárpát-medence csupán pusztá haszonforrás és nem anyaföld, akkor túsul ejtik a saját hazájában, szellemi szögesdrótok közé internálják, s a globalizáció nevében gettósítják akár. [...] a létharc Káin óta tovább fajult. Aki odatartja orcája másik felét is, annak nagy valószínűséggel letépik az egész fejét. Ebből következik: a leggyakrabban az vész el, aki nem ránt vagy nem időben ránt kardot.”³⁸ „Aki a magyarság érdekében igazmondásra mer vállalkozni, kardélre hányatik.”³⁹

A léte gond a végletekig, élet-halál harcig feszített. Minden magyar a keresztény sorsfelfogáshoz hasonlóan születésétől fogva magán viseli a „bűn” bélyegét.

36 Döbrentei Kornél: Csodaszarvasból bűnbak. In *Júdás...*, 127.

37 Döbrentei Kornél: Fegyver a feledés ellen. In *Júdás...*, 204.

38 Döbrentei Kornél: Nagy lelket növesztetni. In *Júdás...*, 102.

39 Uo. 103.

„Mily abszurd dolog, hogy ebben az országban magyarázkodásra kényszerül az, aki használni meri a szót: magyar.”⁴⁰ A mai Magyarországon „szünet nélkül vádolnak, megbélyegeznek azért, mert hűek akarunk maradni ezeregyszáz éves ittlétünkhöz”.⁴¹ Priuszos nép vagyunk: már csupán mi maradunk elmarasztalva a kollektív bűnösségben.⁴² Baj és hiány „a magyarságra mesterségesen rákényszerített bűnösségtudat sulykolása, ugyanakkor a magyar néptől való bocsánatkérés elmaradása”.⁴³ „Hogyan lehet, hogy minden népnek kötelező feledni, megbocsátani, csak egy kisebbségnek van oka-joga nemzedékeken át gyűlölködni, halottait siratni vagy többszörösen megfizettetni, már-már gusztustalan üzletelődít folytatni velük kampányszerűen. Szerencsétlenek nem tudnak nyugodni békében. Pedig rájuk férne. Ha például a zsidóság nem békül meg heted-ízíglén se, akkor a magyarságnak a vele szemben elkövetett égre kiáltó igazságtalanságok miatt miért nincs joga békétlenségének hangot adnia, elégtételt követelnie? És ha mégis nekifohászkodik, rögvest beledöngölik a nacionalizmus vádjának gyorsan kötő, mert bő nyállal kevert, betonjába. Már megint és még mindig kettős mérce.”⁴⁴

A trauma azonban még fokozható, ugyanis a sorsfordító cselekvés lehetősége szinte reménytelennek látszik.

„Sajátos hely ez a Kárpát-medence, ahol, ha úgy akarják, csak agonizálva lehet élni, és még nagy halottként is nehéz igazából hazatérni. Mindazoknak, akik a magyarság összetartására, felemelésére tettek egész életet betöltő kísérletet, mámorosan csüngve az anyanyelven, ezen az elszakíthatatlan köldökzsinóron, amely a lelket tartotta bennünk, az elszánt hitet, hogy lesz még ünnep a világon.”⁴⁵ „Megbélyegzés, kirekesztés a sorsa annak, aki fel meri emelni a szavát.”⁴⁶ „És ha a Kossuth téren összehajol végre nem négy-öt, hanem másfél millió magyar, öntudatos méltósággal, fegyelmezett lelkesültséggel, nem megadva magát a reménytelenségnek, hanem teli hittel, sóvárgással egy új Magyarország után, egy bensőségesebb, lakhatóbb, büszkén vállalható haza iránt, az már fasiszta.”⁴⁷

A közösség becsületéért és helyzetének javításáért való személyes kiállás pátosza sem magától értetődő azonban. Ahogyan az már Berzsenyi alakjának megfestésében feltűnt, a szereptudatot értelemegészbe fogó valóságkép is a maga gazdag retorikájában erősen stilizált, a realitásoktól részeiben akár el is emelkedő, absztrakt jelentésvonatkozású, jelképes világot jelenít meg. A belőle eredő

40 Döbrentei: A szegény napja. In *Júdás...*, 192.

41 Döbrentei Kornél: Önvizsgálat nélkül nincs önismeret. In *Júdás...*, 116.

42 Döbrentei: Nagy lelket növesztetni. In *Júdás...*, 102.

43 Döbrentei Kornél: Nagy gondolat mögött a kullogás. In *Júdás...*, 176.

44 Döbrentei Kornél: Nincs kultúránk a boldogsághoz. In *Júdás...*, 173.

45 Döbrentei: A rendíthetetlen. In *Júdás...*, 193.

46 Döbrentei Kornél: Az eltűnt olvasztótégely nyomában. In *Júdás...*, 182.

47 Döbrentei Kornél: A Pannon Rádió végnapjai. In *Júdás...*, 181.

jelentésvonatkozások a tapasztalati–gyakorlati élet szimbolikus képében egyesülnek. Ez a kép a maga emocionalitásában, drámai dinamikájában, egy a jelenségekből megértett s mindenáron kimondani akart általános igazság képzetében nagyon is írói, azaz nyelvi valóság. Alapsémái: az ellentétes minőségű erők, a jó és a rossz harca, az életelv képviselője a halállal szemben, a küzdelem szinte emberfeletti módja, a magára hagyatottság, a magányos küzdelem, az egyéni és közösségi üldözöttség és mártírium, az áldozatiság kényszere és pátosza, a történelmi determináció és az ellenséges túlerő miatti tragikus elbukás, majd erkölcsi diadal.

Szembeszökő, hogy az individuális és a kollektív analógia, az értelemtulajdonítás kiterjeszthetősége az egyénről a nemzetre akadályba ütközik. A közösségen kívüli, hatalmi erők is gátolják a harmónia megvalósulását, ugyanakkor a közösség sem alkalmas annak megvalósítására. Az egzisztenciális helyzetmagyarázat azzal kénytelen szembesülni, hogy nem kap visszaigazolást, nem erősítik meg igazában és morális áldozatát sem értéklik. Tudomásul kell vennie, hogy nem – illetve csak háttérbe szorítva – létezik az általa elvárt nemzeti emlékezet- és értékközösség.

A helyzeten csak részben segít a büszke öntudat kinyilvánítása: „Ám azoknak, akik évtizedeken át folytonosan gyöngíteni akartak, egészen a megszűnéséig, nos, azoknak pedig hálás vagyok, mert soha nem ernyedhettem el, mindig valami vagy valakik ellenére kellett magam felmutatnom.”⁴⁸ A szerep betöltéséhez nem elég a személyes elhivatottság, a dac, hanem birtokba kell venni a közösségi tudat azon feledésbe merült tartalmait, amelyek hiánya akadályozza az eszmény, a személyes és kollektív létlehetőség beteljesítésének a bekövetkezését. S ennek egy útját látja maga előtt az alkotói és szellemi szerepvállaló: a restauráló magatartást. Vissza kell adni, véli, a nemzeti művelődési hagyomány régi tekintélyét! A jelen a múlthoz képest hanyatlást mutat, mert elvesztette az ezeréves megtartó tradícióból eredő, az egyént és a kulturális, illetve sorsközösséget megtartó képességét. Egy példa a múlt fölényének kifejezésére: „1867, tehát a Kiegyezés és 1990 közt úgy az erőviszonyokat, mint a morált tekintve óriási a különbség az utókor hátrányára”.⁴⁹ A jelen és a belőle következő jövőt a múlt tekintélye reformálhatja meg. Azonban – amint az az írói és közéleti cselekvés folyamatában minduntalan nyilvánvalóvá válik – a szándék csak eseti, részleges sikereket hoz. A kudarc ambivalens hatású. Megerősíti a küzdelem ethoszát, de indulatos válaszokat is indukál: a jelen állapotainak ostromozását, radikális kritikáját hozza magával.

Az előkép – nyilván? – nem a „teljes”, ellentmondásokkal, törésekkel, szakadásokkal, olykor nehezen vállalható vagy vállalhatatlan eseményekkel terhelt magyar történelmi hagyomány. Az eszményrendszer a romantikus nemzet- és személyiség-felfogás örököse. Fölöttes szerkezete, szuperstruktúrája a Mohács

48 Ki vagy Te, Döbrentei Kornél? In *Júdás...*, 5.

49 Döbrentei: Nagy gondolat mögött a kullogás. In *Júdás...*, 176.

óta folytonosnak felfogott nemzeti szenvedéstörténet. Az önállítás és önrepresentáció ebből az ontológia szerkezetből származik, s oda is kíván visszatérni. Megint csak a keresztény paradigma hatására lehet következtetni: az élet célja a kezdeti, isteni eredetű, vagyis harmonikus, ha úgy tetszik, paradicsomi állapotba való visszatérés. S mivel a múltat a kollektív kulturális tudat közvetíti, ezért a nemzet fogalmisága értéktudatként, erkölcsi elvárasként, egzisztenciális normaként tételeződik.

S a félreértések elkerülése végett: a szerep most nem a szerepjátszás, az alakoskodás, az önelleplezés jelentésben értendő. A szerepterminus ebben az esetben a felismert lehetőséget, a személyes élethelyzet kényszerét és indíttatását, s a megalkotottságát foglalja szemantikailag magába. Érzelmi viszonyulás is, de íróilag a származásból, az egyéni ízlésből és értéktudatból létrehozott szereptudat Döbrentei Kornélé. Betöltése azért válik kikerülhetetlenné, mert – ahogyan azt elméleti síkon Reinhart Koselleck kifejtette⁵⁰ – a múlt többé nem önmagától jelen való, hanem őrzendő és feltámasztásra váró valóság. Az alkotói szereptudat nem más tulajdonképpen, mint helykeresés, vagy talán jobban illő kifejezés a helyfoglaló akarat a közösségi emlékezetben.

Döbrentei kezdetben azzal szembesült, hogy – a társadalomkutató Schudson kifejezésével⁵¹ – az egyéni választás szerkezete bizonyos múltat elkerülhetetlenné, másokat vállalhatatlanná tesz. A társadalmi és politikai konfliktusok szerkezete miatt nem mindig dönthetjük el, hogy melyik múltra emlékezünk, és melyre nem. Találóképpen a francia Pierre Nora tétele: „Azért beszélünk olyan sokat az emlékezetről, mert nagyon kevés maradt belőle.”⁵² A kommunista ideológia a szépíró múltlátását akadályozta és szankcionálta – ekkor afféle „ellenemlékező” pozícióba szorította. Majd a demokratikus fordulattal bekövetkező új nyilvánosság amolyan posztmodern szituáltságot teremtett: a hangsúly a történelemtől a „szabad” emlékezetre helyeződött át, teret engedve a szubjektív relativizálásnak. A múlt kaotikussá, elemeiben felcserélhetővé, variálhatóvá, ironikus játékterré változott – vagy éppen ellenkezőleg: a politikai harcban az ellentétes tradíciók nem kívánatos elemeit stigmatizálták és képviselőiket tabuvá tették. Döbrentei ezzel szembefordulva megmarad a célelvű, homogén és hierarchikus történelemfelfogásnál. Informálisan politikailag tiltott vagy kulturálisan feledésre szánt múltbeli fragmentumokat és hozzájuk kötődő magatartásformákat kihívóan képvisel, vagyis megőrzi konfliktusos karakterét.

A nemzet ethosza képes arra, hogy a személyes emlékezetet, a közös kulturális emlékezetet és a történelmet egyesítse a tudatokban. „Egy emberi közösséghez tartozni annyi, mint meghatározni az embereknek a saját (a közösség)

50 Vö. Olick, Jeffrey K. – Robbins, Joyce: A társadalmi emlékezet tanulmányozása: a „kollektív emlékezetből” a mnemonikus gyakorlat történeti szociológiai vizsgálatáig. Hozzáférés: www.c3.hu/scripta/scripta0/replika/37/olick.htm

51 Vö. Olick, Jeffrey K. – Robbins, Joyce, www.c3.hu/scripta/scripta0/replika/37/olick.htm

52 Vö. Olick, Jeffrey K. – Robbins, Joyce, www.c3.hu/scripta/scripta0/replika/37/olick.htm

múltjához való viszonyulásának módját” – állította Holsbawn.⁵³ Az emlékezés közössége nemcsak a modern történeti tudatot segítette napvilágra, hanem munícióval és eszközökkel látta el a múlt megkonstruálásának módozatait is.

A kulturális emlékezet technológiája, azaz az átörökítés és értékképviselő formai-alaktani-tárgyi sajátosságai Döbrentei Kornélnál a nemzeti romantika eszköztárának sajátos egyéni színekkkel való felhasználását, az általa sematizált hagyomány szubjektív képviselőjét jelenti.

Török László: Balaskó Jenő emlékére II., 2009

53 Vö. Olick, Jeffrey K. – Robbins, Joyce, www.c3.hu/scripta/scripta0/replika/37/olick.htm

„Én az emberiség fájának vagyok egy levele, mely véle le sorvad...”

Gondolatok Madách könyvtárában

I.

Most, amikor úgy gondoljuk, a könyv elértéktelenedett és a hagyományos olvasás, levelezés nem divat, induljunk ki Vörösmarty kétségeiből: „Országok rongya, könyvtár a neved... De hát, hol a könyv, mely célhoz vezet?... Ment-e a könyvek által a világ elébb? Ez hát a sors és nincs vég semmiben? Ember vagyunk, a föld s az ég fia...” (1844)¹ A könyvekből az egész emberiség történetét, sorsát élénk vetíti Vörösmarty, víziója a bűnökről, az ártatlanság és bujaság, hamis bírák és zsarnokok, gépek és számok titkairól, örültség és bölcsesség, szabadság és rabság, csillagászat a koldusok között, rabság, gyávaság, hűség, barátság, élet és halál ellentéteiről, vagy elválaszthatatlanságáról szól. „Világ és vakság egy hitvány lapon!” – tanulságok a világtörténelemből. Az *ember tragédiája* – egyetlen Vörösmarty rapszóriában a 19. század közepén. Vagy idézhetjük József Attila sorait a 20. században, 1933-ból: „Akár egy halom hasított fa, hever egymáson a világ, szorítja, nyomja, összefogja egyik dolog a másikat, s így mindenik determinált...”² Mert a szellemre az anyag poklai tátoznak mindenütt, ezek fölött kell, mint Madách mondja „glóriával általlépnie”. A gondolkodó költők én-világa tárul élénk, ugyanakkor az egyetemes, komplex világlátásra törekvésük. Műveltségük gyökereit levelezésükből, olvasmányaikból tisztábban láthatjuk, közelebb jutunk a megértéshez, de a teljes azonosulás a végtelen befogadáson alapul.

Vörösmartyt és József Attilát idéztük, de Madáchra koncentrálnak, keressük még mindig hatalmas tudásának titkait. Talán kulcs lehet ehhez levelezése és könyvtára eddig alig ismert adatokkal, kísérlettel mentalitástörténeti elemzésre, természetesen a teljesség igénye nélkül. A tanulmány nem a levelek osztályo-

MADÁCSY PIROSKA (1942) irodalomtörténész, Szegeden főiskolai tanár.

1 Vörösmarty Mihály: *Gondolatok a könyvtárban. Vörösmarty összes versei*. Budapest, 1957, Szépirodalmi Kiadó, 478–481.

2 József Attila: *Magad emésztő, szikár alak...* Idézet József Attila: Az istenek halnak, az ember él című tanulmányából. Tárgyi kritikai tanulmány Babits Mihály verseskötetéről, 1930.

zására törekszik, például családi vagy hivatalos, elküldött vagy levélfogalmazvány. Inkább a levelekben megfigyelhető érzelmi változásokat, gondolkozásbeli megnyilatkozásokat, ön- és világismeretre vonatkozó személyiségjegyeket vizsgálja. Ehhez hívjuk segítségül a könyvtárában található, eddig kevésbé elemzett, főleg francia vonatkozású olvasmányokat. Kérdésünk: a bizonyítottan olvasott, örökölt vagy saját tulajdonú francia könyvei hogyan formálták politikai magatartását, erősítették hitét az emberiség jövőjében, vagy éppen kétértelműségekkel gyengítették.

Szücsi József részletesen vizsgálta Madách könyvtárát, s közölt pontosabb jegyzéket.³ Az ezernyolcvannégy példányszám teljes egészét természetesen nem csak Madách Imre gyűjtötte, ez a Madách család érdeme, melynek tagjai mind-mind művelt emberek voltak. Irodalom és tudományszeretők, orvosok, jog- és törvényismerők. A költő nagyapja, Madách Sándor a protestáns ösök által némileg tönkretett régi vagyont visszaszerezte, kivéve a könyvtárat és a levéltárat. Ehelyett ő maga alapozta meg a ma is ismert gyűjteményt, a 18. század dereka és a 19. század elejének irodalmából. De főleg, a klasszicista gondolkodás szerint, latin és görög műveket vásárolt, valamint német és angol irodalmat. Érdekelték a magyar történetírók és a jogi művek. Ugyanakkor lényeges, hogy megvolt gyűjteményében a korabeli felvilágosodott irodalom (Nagy Frigyes és Rousseau németül), valamint hatvanegy kötet szabadkőműves és illuminátus rózsarendi könyv. (Tagja valamelyik budai páholynak.) Mintegy ezer könyve lehetett, melyet örökölték Madách Imre szülei, sőt új könyveket vásároltak, gazdasági és pedagógia, történeti és szépirodalmi műveket. Majthényi Anna franciás műveltsége nyomán több Napóleonnól szóló, illetve századfordulós francia munkát gyűjt össze. Teljes Molière vagy Fénélon, La Fontaine, Voltaire, Mme de Genlis, Mme de Sévigné, Marmontel stb. művek. De vásárolt magyar irodalmi alkotásokat is – Kisfaludy Károly, Dugonics vagy Fáy András, Horváth Lázár tollából. Egészében kétszázötven kötetre tehető az idősebb Madách Imre szerzett könyvei. Így Madách igen gazdag, sokoldalú könyvtárat örökölt, melyet azonban tovább gazdagított. Szücsi József szerint, százkilencvenkét kötetről tudjuk biztosan, hogy a költő szerzeményei. Túlryomológ a legjobb szépirodalmi munkák: Arany, Bajza, Dajka, Kisfaludy, Kölcsey, Szigligeti, Vörösmarty művei, a német irodalomból Börne, Goethe, Schiller, a francia irodalomból Hugo, Lesage, Staël munkái, az angol irodalomból német fordításban Byron és Shakespeare. A szépirodalom mellett megvásárolta Feuerbach, Lamennais, La Rochefoucauld, Montesquieu filozófiai és államtudományi, Gibbon és Shütz világtörténeti, Gelpke, Humboldt, Reban természettudományi műveit, Szemere Bertalan, Gorove István útleírását. Könyveinek jegyzékét már

3 Szücsi József: *Madách Imre könyvtára. Magyar Könyvszemle*, 1915, 5–26. Andor Csaba szerint (*Madách könyvtára és olvasmányai* in Andor Csaba: *Bevezetés a Madách-kutatásba*. Szeged-Balassagyarmat, 2016, 216–220). Madách hagyatéki könyvtára 1913-ban került a Magyar Nemzeti Múzeumba, egy idő után pedig az OSZK-ba. Ma is ott őrzik, sajnos sok könyv elveszett.

1852 körül elkészítették, valószínűleg még Madách fogsága idején, de halála után Madách Aladár válogatása ad támpontot számunkra. A Nemzeti Múzeum könyvtárába hétszáztizenkét kötet került, majd Morvay Győző feljegyzései alapján még ötszázhetvenkét könyvről van tudomásunk.⁴ Így összesen ezer-nyolcvannégy könyvet ismerünk. Szücsi megjegyzi, a könyvtár ezerötyszáz kötetnél nem lehetett nagyobb. (Ebből azonban sok elveszett). Nézzük most még a számokat, a fentiekből magyar nyelvű volt száztizennyolc, német hétszáz-negyvenegy, francia száztizenöt, latin hatvankilenc. Lényeges, hogy a magyar irodalmat hatvanegy, a németet háromszázötvenhét, a franciát nyolcvanhat, az angolt százhat, a latint hatvannégy, a görögöt tizenkettő, az arabot tizennyolc képviselte, de igen sok történelmi (százötven), politikai, teológiai, filozófiai, természettudományi, szabadkőműves tárgyú könyv van. A számok önmagukért beszélnek: a német nyelvű anyag természetesen a legnagyobb, hiszen minden német nyelven történt, és a kiadók is németek voltak, de figyelemreméltó más európai nyugati nyelvek jelenléte – angol, francia és még fontosabb a magyar nyelvű könyvek térhódítása a legjobb magyar írók tollából. Ugyanakkor széles körű érdeklődést árul el a történelmi, természettudományi, filozófiai, teológiai, szabadkőműves művek beszerzése. A vásároltakat, saját tulajdonát a költő nevével jelezte, vagy fia, Madách Aladár tulajdonította a kötetet apjának. Madáchnak így az örökölt könyvtáron kívül önálló könyvtára is volt. Miután több nyelven – latinul, ógörögül, németül – tudott, majd franciául, olaszul és angolul eredetiben is olvassa könyveit.

Vizsgáljuk meg most részletesen, melyek voltak ezek a főleg francia művek, de ne felejtjük el a teljes ismereti háttérrel. Madách levelezése, Andor Csaba és Gréczi-Zsoldos Enikő gyűjteménye nyomán, sok adalékkal szolgál, de természetesen nem árul el mindent. Francia könyveit is eredetiben akarta olvasni, latin tudása ezt megkönnyítette számára. 1837 októberében kér először francia szótárt és olvasókönyvet édesanyjától, de már 1828-tól jegyzett első leveleiben franciául írja családi jókívánságait édesapjának, édesanyjának, nővérének.⁵ Sőt, a levél címezése is sokszor franciás: Madame Anne de Madách née de Majthényi vagy barátját, Lónyay Menyhértet is Monsieur Melchiornak címezi. Nem szeret Pesten jogot tanulni, számára az igazi haza a sztrégovai kastély. Itt egészségileg is jobban érzi magát, elevenebb itt minden, mint a külvilágban, virítóbb a rét, melynek csermelyes közepén egynéhány falu emelkedik... „Az ezernyi madár énekétől visszhangzó erdő kellemesebb... E vad, csendes magány, mely másnak nem tudom, de nekem kimondhatatlan bájt foglal magában, hazám, kedves lakóhelyem...”⁶ Igazi szentimentális helyzetkép, à la Lamartine, természet,

4 Morvay Győző: *Adalékok Madách Imre életéhez*. Budapest, 1898, 1–25.

5 1828-as levelei. In: Andor Csaba és Gréczi-Zsoldos Enikő: *Madách Imre levelezése*. Madách Könyvtár – Új folyam 87. Salgótarján–Szeged, 2014, Madách Irodalmi Társaság, 27–28.

6 Madách Imre Lónyay Menyhértnek 1838. szeptember 1., Alsósztrégova. In *Madách Imre levelezése*, idézett mű, 24. számú levél, 45.

magány, álmodozás, majd vágyódás és szerelem. A barátság is szentimentális, távol a szeretett barátoktól csak a magány fájdalma erősödik. Egyedüli vigasztalás a versek írása, amely azonban nem könnyű. Rousseau-t idézi, Byron-t, Scottot és a franciákat olvassa, de konklúziója, Ciceróval okoskodva: ami a szívünkben meg van írva, azt nem kell könyvekből tanulni. Persze, gyakran rácáfol erre, hisz Vörösmarty epigrammát citál és Eötvös Józseffel érzelmeskedik: „Én az emberiség fájának vagyok egy levele, mely véle le sorvad.”⁷ Verseit nem akarja senkinek megmutatni, de újraolvas mindent, ami rendelkezésére állt. Szülei könyvtárában remek francia anyagot kap: Molière tizenhárom kötetben, Corneille drámái, Marmontel, La Fontaine erkölcsi meséi, Perrault meséi, Madame de Genlis pedagógiai írásai, majd a felvilágosodott írók művei, Voltaire, Rousseau németül, Napóleonnól és a francia, angol történelemeről szóló írások. Lesage: *Gil Blas* című kalandregényét azonban Madách vásárolta, és Montesquieu két kötetét is kéri 1840-ben. Montesquieu-től a szórakoztató *Lettres persanes* (Perzsa leveleket) francia nyelven olvassa. Ez az utaztató levélregény Európában és Párizsban játszódik. Két perzsa fiatalember látszólag a korabeli szokásokról, külsőségekről mesél, valójában Montesquieu komoly bírálatot mond a világ igazságtalanságairól, a jogtalanságokról, az emberi erényekről és a bűnökről, Keletről és Nyugatról, szellemes, filozofikus stílusban. Montesquieu bölcsessége később is jelen lesz Madách gondolkodásában.⁸ 1837-ben még arról is hírt kaptunk, hogy Madách, nagyon okosan megrendeli az *Athenaeumot*, amelyből megtanulhatja a magyar literatúrát, ugyanakkor a főszerkesztő Vörösmartynak köszönhetően felfigyel Victor Hugóra. Kedvenc könyve lesz a *Cromwell*, 1836-os kiadása kerül a tulajdonába. Már 1839-es leveleiben jelzi barátjának, verseit rendezgeti, és a *Lantvirágok* című kötetének mottója franciául így hangzik: „Que le livre lui soit dédié, comme l’auteur lui est dévoué” – Victor Hugo. („Annyira legyen e könyv önnek ajánlva, amennyire a szerző az ön híve.”) És ez nem véletlen, Hugótól a *Cromwell*ből kölcsönzi ezt a mottót. Érdekes, hogy éppen Victor Hugo e korai drámája nyűgözi le. A főhős, Oliver Cromwell, a lordkancellár sorsa nem mindennapi: angol hadvezér és államférfi. Neki és a puritánoknak köszönhető a rövid életű angol köztársaság, a királyság bukása és I. Károly, angol király kivégzése. Ám a hatalom zsarnokká teszi, leigazza Skóciát és Írországot, majd katonai diktatúrát vezet be, központi hatalommal rendelkező államot kíván létrehozni, de népe ellene fordul. Maláriában bekövetkező halála után árulónak bélyegzik, feje húsz évig lóg a westminsteri apátság előtti póznán. A művet olvasó költő bizonyára megjegyzi: a hatalomvágy veszélyes, előbb-utóbb zsarnokká tesz. A bukás elkerülhetetlen, a nép manipulálható.

Madách lírai versei még inkább szentimentálisak, szerelem és természet, csendesen visszafojtott bú, de a 40-es évektől a romantikus hitvallás erősödése lesz jellemző. A lét problémái, szabadság, egyenlőség, haza, nemzeti függetlenség,

7 Lónyaynak írt levelei 1839-ből. In i. m. 70–73.

8 Montesquieu: *Lettres persanes*, 1-2. kötet. Paris, 1836–1845.

majd a költemények az emberiség, a világtörténelem alapproblémáit vetik fel. Leveleiben egyre filozofikusabb hangvételű. A 17. századi francia filozófusok közül La Rochefoucauld kiábrándult bölcsessége köti le. Ő is egy hercegi származású lázadó, a királyi hatalom és a bíborosok ellen katonai felkelésben vesz részt. Végül azonban magánéletében aforizmákat ír, közmondásszerű maximákat. Gondolatok egy gondolkodó költő számára. Művének mottója: „Erényeink többnyire álcázott bűnök.” Az embereket az önzés és a becsvágy hajtja, érdek és szenvedély mozgat mindent. Talán, mint Molière, le akarja tépni az álarcot a lélekről is. Madách Molière-t már 1807-ben olvasta, élvezte figuráit, humorát. La Rochefoucauld-tól élesebb megfigyelést, élettapasztalatot, valamint tömörebb stílust tanul. Mindent el lehet mondani egyetlen szellemesen szikrázó mondatban.⁹ Vajon milyen könyveket olvasott vagy vásárolt még? Defoe: *La vie et les aventures. Surprenantes de Robinson Crusoe*, 1–2. kötet, Amsterdam, 1760. Hugo Victor: *Ruy Blas*, Leipzig, 1838. Ez is egyik kedvenc drámája. A szerelemről szólva többé nem szentimentális, hosszabb leveleiben, kietlen és borzasztó érzéseiről szól, melyek most „vészterhelte fergetegek”. Mindent el akar mondani, karaktere úgy érzi, fellengzős, indulatos és ébredő vonzalma egy nőhöz egyre fájdalmasabb: „Nem alhatom, nem örülhetek, nem búsulhatok, beszélhetek, gondolkodhatok”, a szerelemtől rosszul van. Már nem zárkózott, magányban visszafordul a természethez, ahol boldog, most vad, drámai vallomások a levelei.¹⁰ A táj is megváltozik, sebes folyású folyam partján áll a fellegvár, Csák magasztos fellegvára, tornyának csonka rémárnya. Sasszemű ősbajnokok, bátor hősök tettei kísértenek, és „most romba vesztegel az erény, a vitézség, hon, szerelem szent emlékei”. Ugyanakkor Kölcsey versét idézi: „őseinek – saslakára, Szédeleg, ha olykor fölpillant”. Természetesen Vörösmarty ismerete is bizonyított, a *Két szomszédvár* drámai hatása. Lírai versek helyett majd a drámai műfaj felé vonzódik. Filozofikus kérdések, az idő múlása és az élet értelme vetődik fel benne. Annyi küzdelemnek – éljük-e örömét? Tenni, küzdeni, győzni vágy az ember, égre tör, és mindenütt ezer akadály tornyosul elébe... „S nyugalmat lel-e a mindennapi kenyerét kereső pór, vagy várja teljesültét vágyának egy új életszakasztól? Oh, mely élet szak hát, melyre teremtetnénk? melyre törekszünk? mely az élet rendeltetése?”¹¹ E sorok *Az ember tragédiájának* kérdései, melyek tehát kezdettől fogva megvoltak Madách lelkében, talán betegségének és magányának köszönhetően. Ugyanakkor, hazaszeretete és aggodalma a honért csak erősödik. Sajnálja, hogy nemcsak pénzünk megy túl

9 La Rochefoucauld: *Maximák*, 1798, Lipse, francia és német nyelven.

Molière: *Oeuvres par Voltaire*, I–XIII. kötet. Berlin, 1788–1791. In Emeric de Madách, 1807. szeptember 30.

10 Madách Lónyay Menyhértnek, 1840. január–március, július. In idézett mű, 59, 65 jelzésű levelek, 83–87; 95.

11 Madách Lónyaynak, I. m. 1841. augusztus 6., 72. levél, 103.

Madách Lónyaynak, 1842. június, Alsósztrégova, 81. levél, 111.

határainkon, gazdagítja az úgyis gazdag külföldet, de a haza legbecsesebb, legtiszteltebb hölgyei is árván hagyják a hont. (Ez is Vörösmarty-hatás az epigrammákból és az ódákból.)

1841 októberétől Pesten tartózkodik, jogi tanulmányokból vizsgázik. Salavin francia mesternél vett ki szobát, franciául beszélnek, gyakorolja a nyelvet, amit igen szeret. Társasága Európa sorsát, a gyárak, a népek, a haza jövőjét vitatja e nyelven, jó hangulatban. Bálba járnak, élnek a pesti jurátusok vidám életét. 1843. március 1-jén újra visszatér birtokára, hivatalba készül. Egyre erőteljesebben jelentkezik felelősségérzete, aggódik a szabadelvűség és a honérzet hanyatlásáért, valamint a megyei választások visszaéléseiért. A pártharcok komikus paródiája igazságérzetét zavarja. Egyetemi tanulmányait sikeresen befejezte, boldognak kellene lennie, hogy újra otthon van. De nem találja önmagát, sok mindent látott és tapasztalt, főleg olvasott, a fővárosi életet ugyan igazából nem szerette, de most Alsósztregován sem leli hazáját. 1843-ban vármegyei, tiszteletbeli aljegyző lesz, de vajon a politikai pálya-e életcélja? Szontagh Pállal, a megye alszolgabírájával, akit már valószínűleg Pesten megismert, Nógrád megye negyedévenként megtartott gyűlésein, Balassagyarmaton találkozik. Szontagh Pál elválaszthatatlan jó barátja lesz, neki írja legérdekesebb és legbensőségesebb leveleit.¹² Elújságolja, hogy bálba is jár, de a nők jellemével foglalkozva Victor Hugót idézi: „Őket többnyire az jellemzi, hogy semmi jellemük nincs.” És még hozzáteszi, hogy ezt csak a lányokra tartja igaznak, akik ha főköttöt tesznek a fejükre – szendeség helyett, valódi arcukat mutatják. Íme, a nőkről már ekkor sem nyilatkozott hízelgően Madách!¹³ Szontaghnak nyughatatlan szelleme testi gyógyításáról is ír, s közben megjegyzi, elolvasta a *Mystères de Paris* első kötetét, bizonyára Eugène Sue-től. A *Párizs rejtelseit* franciául elemzi, könyvtárában megtalálható az 1841-ben megjelent tizenegy kötetes kiadás. A romantikus regény jellemformálása dicséretes, de a cselekmény túlbonyolított. Újra Sztregováról küld keserű levelet, börtön az élete, mert vágyait, reményeit nem tudja beváltani. A rezignáció ugyanabból a forrásból ered, mint az optimizmus, a világ ellentétekből áll. „Sorsomban nincs kedvemre semmi, az Isten teremtésében és törvényeiben, az emberi intézményekben csak zsarnokságot, hóbortot, bűnt, zavart látok, és mind ehhez két gyöngye kar, korlátolt értelem!” Mennydörögni akar, mindent kikiáltani, az elégedetlenség a síron túl is követi. Az élet rövid – ha van öröklét, akkor éppen rövid határidő a halál, ha nincs annál rosszabb. „Feléseink fia szerelmet hazudnak, ha lányokat ölelve, erszényükért nyúlnak még. Az emberek szabadságról énekelnek, s a basszust láncokkal zörgentedik melléje.” E levelekből érezhetjük, hogy kevésbé személyes, intim a hangvétel, inkább ironikus, másokat, talán a világ folyását és az ember sorsát is elének vetítő, perspektívikusabb stílusú Madách. Önmagát is kívülről figyeli – „Olyan vagyok, mint az üres pohár – elveszett belőlem a lélek, az erő és most csak

12 Vö. Becker Hugó: *Madách Imre életrajza*. Budapest, 2004, Madách Irodalmi Társaság, 55–61.

13 Madách Szontagh Pálnak, Alsósztreгова, 1843. december. I. m. 84., 88. levél, 114–120.

néhány homokszemmet hordok síremlékemhez.” Betegsége okozza-e világfájdalmát vagy a több hetes, láthatóan haszontalan gyógymód, hangulata szarkasztikus és kritikus.

1844. február–márciusi levelei adják hírül először barátjának, hogy szerelmes lett Fráter Erzsikébe, de ettől még nem boldog. Szentimentális álmokképeit felejtetni szándékozik, míg a megyegyűléseken zavarja a világot felszólalásaival, ugyanakkor a csesztvei nyírben magány övezi. Olvasás és írás otthon, de a közteherviselésre felszólítás a hivatalban. Próbálja könnyedén, tréfálkozva, önironiával kezelni betegségét – gyógymódnak majd az olasz nyelv tanulását szánya. (Megjegyzendő a nyelvtanulás vágya, hiszen nem utazott külföldre, számára ez egy lehetőség – mindent elolvasni, eredeti nyelven is, és ezzel kinyílik számára a világ, gondolatban bejárhatja.¹⁴) Olvasmányai, könyvei nyilván hatással vannak rá, különösen Lamennais (Félicité Robert de), akitől három könyvet vásárolt: a *Livre du peuple* (Paris, 1838), a *Le pays et le gouvernement* (Bruxelles, 1840), a *De la religion* (Bruxelles, 1840) Ugyanakkor valószínűleg elolvasta a *Paroles d'un croyant*-t (Egy hívő szavai), az *Atheneum*-ból felfigyelve erre a tiltott könyvre. Lamennais politikai szabadelvűséget hirdet, az ész nevében tagadja a tekintély elvét, a királyokat, a pápát, nem tiszteli a hatalmat, ugyanakkor hirdeti az emberek egyesülését, testvériségét, önzés helyett szeretetet és szolidaritást képzel el. Madách bizonyára ismeri Alfred de Vigny verseit vagy Balzacot, Lamartinetól pedig a *girondiak történetét*. De könyvtárából ezek a művek hiányoznak. 1845-ben a kritika hazájának szól: a sárba ragadt utakról, a kivilágítatlan városokról, a tompa elméjű urakról, akik cifra szónoklataikban a szabadságról és a bátorságról papolnak, de közben betörik a fejüket. A magyar eldorádóban ökrök vontatják a gyorskocsit, a nép elhagyatott és neveletlen, demoralizált, szó sincs a hangoztatott népképviseletről vagy az örökváltságról. 1845 – ez az év sorsforduló, 1845. július 20-án, Csesztvén megházasodik, és elveszi Fráter Erzsikét. A mézeshetek alatt a levelek barátjához gyérülnek, csak 1847. augusztus 12-én ír egy verses levelet, mondhatjuk episztolát Szontagh Pálnak. „Mikor leszünk ismét együtt, Pál barátom?” Shakespeare-t emlegeti (aki szintén kedvenc drámaírója), bölcsességről és hőbortról, az emberi képzetatről csipkelődő, szeretetteljes hangon, akár Petőfi, tréfálkozik legkedvesebb lelke barátjával.¹⁵

Minden rendben van, tehát? Dehogy! Európa forrong, a világ zűrzavaros, miért lenne hát béke Madách szívében. A vármegyei gyűlések viharosak, békaegér harcnak tűnnek, de valódi drámát sejtetnek. Vajon a francia forradalom útjára fogunk lépni, és vérontás következik; a kísértetlátomások nyomán ítéletnap jöhet. A költő betegsége, gyengesége miatt nem mehet sehová, de aggódik

14 Madách Imre Szontagh Pálnak, Alsósztrégova, 1844. június 2. I. m.: 98. levél, 137.

Madách Imre Szontagh Pálnak, Alsósztrégova, 1845. február 25. I. m.: 104. levél, 143.

15 Madách Imre Szontagh Pálnak, Csesztve, 1847. augusztus 12. I. m.: 122. levél, 160–162.

hazája sorsáért. A *Hamletet* olvassa újra és újra.¹⁶ „De mit tudok én írni ezen a parlagon tengődő, juh és marhanyájnál alig egyebet láttató, homoki legelő alakú, régen elvénült czopfal hadonázó, bunkokratikus megyei élet nyomorúságos állapotának mivoltjából” (1848. február 2.).¹⁷ Érti, különös események történnek, a választások, bukások-nyerések után az ingerültség nő és nem szűnik. A történeteket betegsége miatt kívülről szemléli, de talán még mélyebben átéli. Új dolgok születnek: vasút, gőzhajó, börgyár, iparosodás – Széchenyi *Hiteljét* olvassa saját könyvtárában. Külön könyvtárában foglal helyet Timon: *De la centralisation*. Paris, 1842; Timon: *Livre des orateurs*. Paris, 1844; Vertot: *Histoire des révolutions*. Braunschweig, 1799; Gibbon történetíró németül írt könyve 1837-ből (Leipzig); Burke: *A francia forradalom története* (Wien, 1794). Szokása, hogy olvasmányaiból minden eszmét, gondolatot, eseményt papírszeletkékre jegyez, legyen az ókori klasszikus, filozofikus, felvilágosodott 18. századi vagy 19. századi modern romantikus. Ezeket gyűjti, újraolvassa, rendszerezi, majd később következtet. Megállapítja: a forradalmak, sajnos, általában elbuknak. Centralista, mint Eötvös József. Szontagh Pállal és Pulszky Ferencsel együtt lesz a centralista *Pesti Hírlap* munkatársa. Már 1844-ben, mint leveleiből is kiderült, kritizálja a vármegyerendszert, helyette központosítást, demokratizmust és parlamentáris kormányformát akar (Szalay László, Eötvös József, Csengery Antal, Lukács Móric, Trefort Ágoston társaságában). De vidékről Madách nem sokat tehet, politika helyett saját belvilágába mélyed.

Önművelés – lírai költemények és drámák. Ember és világismeretét a könyvekből, könyvtárából meríti, meditatív, de jó megfigyelő, a karaktereket jól megkülönböztető. Victor Hugótól és Vörösmartytól tanulta, hogyan kell drámát szerkeszteni, Eötvöstől és Lamartine-től az új ars poeticát: önkorának használni, és nem öncélúan írni, ez a költő feladata. Egység és egyszerűség a cselekményben, harmónia a szerkezetben, akció és dikció egysége (mint Shakespeare-nél), költőiség és érthetőség a nyelvben, a jellemek kidolgozása, a téma pedig tanító jellegű legyen, erkölcsnemesítő és filozófiai. Ezeket az elveket követi, és könyveiből merített megfigyelései, feljegyzései ezért annyira összetettek – emberi és isteni világot felvillantók és lexikonszerűek. Bérczy Károly szerint: ezer és ezer cédulán, összefüggéseikben egy egész világot tartalmaztak.¹⁸ 1843 és 1848 között rendkívül termékeny, talán legtermékenyebb korszaka ez. De levelet csak 1855-ben ír újra Szontagh Pálhoz, közben valami életében és egész világában megszakadt – mint tudjuk.

Talán nem kell felsorolnunk, mekkora traumát jelentenek számára a politikai események, a szabadságharc bukása, melyekről csak másoktól értesül. Magánéletében szörnyű tragédiák érik, családtagjainak elvesztése, hosszú fogsága,

16 Madách Imre Szontagh Pálnak, Csesztve, 1847. október vége, november eleje. I. m.: 123. levél, 163.

17 Madách Imre Szontagh Pálnak, Csesztve, 1848. február 2. I. m.: 125. levél, 167.

18 Madácsy Piroska: *Bérczy Károly és Madách Imre. Irodalomtörténeti Közlemények*, 1984/2, 204–209.

válása. 1849 után életérzése megváltozott, eddig drámáit csak írta, mostanra át kellett élnie. Talán a barátságok megőrzése jelenthet számára gyógyulást, a levelek sok mindent elárulnak. Semmi nem logikus most, minden az ellentettjébe fordulhat, a tragikus komikusba, érdemes az érzéseket, szenvedélyeket elfelejteni, vagy sajnálat nélkül bonckés alá venni. Tréfálkozik, de keserűen. Szontagh Pálnak írt leveleiben felfedezhető az önelemzés vagy a megszólított elemzésének szándéka, érzékeny idegállapot, vallomásjelleg, de az is, hogy vigasztalást, segítséget vár barátjától. Arisztophanes esztétikájáról csevegnek, csak a szép örök, főleg ha irodalmi műről van szó! Politika, dicsvágy, világi élvezek, szerelem stb. – semmit sem számít, egyedül a barátság őszinte. A levél lehet a hírvivő: Szontaghtól értesül az íróbarátok állapotáról, Eötvös Józsefről, Bérczy Károlyról, Lisznai Kálmánról – egyikük sem találja helyét.¹⁹ Konklúziójuk: ha nem lehetsz államférfi, legyél poéta! Így ezután, Madách verses leveleket ír barátjának. 1856. augusztus 11. „Nem az a költő, ki rímeket csinál, de kinek eszme köre felül van a hétköznapi.” Keserű tanulságok és figyelmeztetés: vigyázz a nővel, lehetsz szerelmes, de házasságot ne azzal köss, akit szeretsz, csak azt vedd el, akit mint árut, gazdaasszonyt használhatsz, akkor örülhetsz a házi békének. A szerelmi házasság átkot jelent mindkettőtöknek!²⁰ Második episztolája Szontagh-hoz 1857 februárjában igazi „vanitatum vanitas” Kölcsey nyomán. Keserű életpasztyalatai következtében már túljut a szerelem tagadásán. Az örülésig bús világot kikacagja, minden csak „hiábavaló”: nagyság és törpeség mindenütt, a szent ügy zászlója alatt hangzó ihletett beszéd – csak vastag ámítás; az érdek győz az elvek felett; a gyermek hízeltése anyjának is önzésből fakad; a bűnös megtérése Istenhez csalás, s a pap a temetésen – áldása közben temetési díját számolgatja.

„Te komolyan veszed nagyon barátom
Az életet, ne vedd, mert jaj neked,
Kacagj velem, míg a sok kacagásban
Szíved kigyógyul, vagy megreped.”²¹

A teljes rezignáció, a mindenből való kiábrándulás mondatja ki Madáchcsal a *Tragédia* alap mozgó, előre vivő szálát: a tagadás tagadását. De élni így nem lehet. A megoldás, a feloldódás megfigyelhető az irodalmi élet lassú felocsúdásában, szaporodnak a levelek, több íróbarát felkeresi Madáchot. A legfontosabb azonban az olvasás és az írás. A passzív rezisztencia nem használt, üzenjünk műveinkkel. Bár frissen vásárolt, jegyzett könyve alig van, az előbbieket forgatására sok bizonyítékot találtunk. A levelek ismét irodalomszervezőkké válnak,

19 Madách Imre Szontagh Pálnak, Alsósztrégova, 1855. március 27. I. m.: 168. levél. 241.

Szontagh Pál Madách Imrének. Horpács, 1855. május 11-12. I. m.: 169. levél, 241.

20 Madách Imre Szontagh Pálnak, Alsósztrégova, 1856. aug. 11. I. m.: 175. levél, 251.

21 Madách Imre Szontagh Pálnak. Alsósztrégova, 1857. febr. 7. I. m.: 179. levél, 256.

mint Kazinczy korában. Az írói ars poetica jelentősége megnő, szolgálatjellege erősödik – filozofikus, gondolatgazdag, a nemzettől a világ felé nyit, az egyéntől az emberiség felé. Mozogni kell, a tevékenység pedig lehet akár politikai is. Ismét el kell indítani mindent, a már elismert nagy költők, írók segítségével: Arany, Erdélyi János, Gyulai Pál, Toldy Ferenc. Madách az írásban keresi a gyógyulást, a negyvenes években írt drámáit átdolgozza. Témái nem véletlenek: *Férfi és nő; Mária királyné* (1855); *Csák végnapjai* (1861), 1859-ben pedig megírta *A civilizátort* Arisztophanesz modorában. A komédia Bach öndicsérő írásművének a karikatúrája. És ezzel párhuzamosan kezd *Az ember tragédiájával* is foglalkozni – ez már a régi-új Madách! Könyvtárában elolvasott minden forrást, történelmi, filozófiai, erkölcsstani műveket. Most újraolvassa azokat, amelyek érdekelték: az angol királyokról szóló könyvek, a francia történelemről, a forradalomról, Napóleonról szólók.²² Azonban az újraolvasó befogadó már más személyiség lett – számára a horizont kitágul, élettapasztalattal gazdagodva, újabb üzeneteket hordoz a mű.

1859–1860-ban vidámabb, tréfálkozó leveleket ír Szontagh Pálnak. Állítólag február 17-én egy vendégségben talán személyesen is találkozunk: a sziráki rizling veres ízét vagy a közös vadászatot nagyon várja, majd Alsósztrégován barátja látogatása vidítja fel. „Magyar nadrágban” jár vasárnaponként, Protmann tiltása ellenére, aki ebben látta a felkelést. „A magyarok Istene velünk van”, ez árad a levélből, nincs már félelem a megtorlástól.²³ A politikai élet változik, Madách újra közéleti szereplésre, megyei követválasztásra ajánlkozik, és korteskedésre kéri barátját a Szécsényi-körzet községeiben. „De nem prédikálok tovább, csak azt mondom, ha meg bukol, agyon verlek vagy fel mondom barátságomat, mint tehetetlen embernek...”²⁴ Stílusa vagány, tettekreklámszerű, újra aktív magatartásról tanúskodik! Változnak az idők, annyira, hogy megválasztják Balassagyarmat képviselőjének, Pesten beszédet is mond az országgyűlésben – nagy sikerrel (1861. május 28.). Leveleiből azonban megtudjuk, szíve ismét rendetlenkedik, fáradt, gyenge. Megviseli Teleki László öngyilkosságának (?) híre is. (Minden ember a németet gyanúsítja.) Ám nincs megállás, Szontagh szerint hármaskoszorút érdemel fejére a hazától Madách. Balassagyarmatért kell harcolnia: önkormányzati jellegű jogot, szabadabb mozgásteret, a dézsmák csökkentését, sőt a szőlő dézsmájának megszüntetését kell javasolnia. De az országgyűlést augusztus 22-én berekesztették, így hazatér Pestről Sztrégovára.

22 Vertot: *Histoire des revolutions* (Braunschweig, 1799); Gibbon–Leipzig, 1837; Burke: *A francia forradalom*, 1794. Wien; Hugo Victor: *A századok legendájából*. Ford.: Szász Károly. Pest, 1862 (Saját könyve).

23 Madách Imre Szontagh Pálnak, Nagycsalomja, 1859. okt. 14–15. I. m.: 186. levél, 267.

24 Madách Imre Szontagh Pálnak, Alsósztrégova, 1861. jan. 21. I. m.: 191. levél, 272.

1861. szeptember 12. – óriási fordulat Madách életében: levelet kap Arany Jánostól a Tragédiával kapcsolatban.²⁵ (*Az ember tragédiáját* már 1860. március 20-án befejezte, de több mint egy évig senkinek sem szól róla, először Szontagh Pálnak mutatta meg, aki személyesen vitte el Arany Jánosnak.) Arany véleménye: „Az ember tragoediája úgy conceptioban, mint compositioban, igen jeles mű.” Néhány kisebb javítás kell csak a verselésben, meg a nyelvben, de irodalmunk legkiválóbb termékei között foglalhat el helyet és kiadhatja a Kisfaludy Társaság! Madách hihetetlen örömét természetesen azonnal közli Szontagh Pállal, sőt az egész levél szövegét elküldi barátjának.²⁶ Arany tehát költővé avatja úgy, mint őt valamikor Petőfi Sándor megtisztelte. Ez a mű azonban nem egyik pillanatról a másikra születhetett, egyetlen esztendő alatt, záros idővel. Az ember világi viszonyának, sorsának tragédiája hosszú időn át érlelődött Madách lelkében, mint ahogy ezt leveleivel bizonyítottuk. A Tragédia 1862-es megjelenésével az események felgyorsulnak körülötte, a hivatalos irodalmi közvélemény elárasztja elismeréseivel. Arannyal folyamatosan levelezik, de a legtöbb levél nem tőle, hanem számára érkezik: Eötvös Józseftől, Erdélyi Jánostól, Szász Károlytól, Greguss Ágosttól, Bérczy Károlytól, Pákh Alberttől, Ludovic Rigoudaudtól²⁷ stb. vagy a Kisfaludy Társaságtól és a Magyar Tudományos Akadémiától. Mennyi dicséret – mennyi kései közeledés. Levelei helyett már székfoglalókat ír mintegy előre nem sejtett hattyúdalokként. Esztétikai értekezései összefoglaló jellegűek, személyisége kiteljesedését, műveltsége elmélyülését mutatják. Mentalitása különleges kisugárzású: keserű humorral fűszerezett, filozofikus, tárgyilagosság, elfojtott, de mélyről feltörő szenvedélyesség. (Bérczy Károly is erre utal emlékbeszédében.)²⁸

Az élettapasztalat alakítja ki Madách intellektuális, józanabb, némileg szarkasztikus hangnemét tanulmányaiban is. Valószínűleg ebben az időben olvasa el George Sand regényeit, többek között a *Léliát*. (Könyvtárában sajnos nem jegyzik, lehet, hogy elveszett vagy kölcsön kapta.) Vajon miért ír Madách éppen George Sandról és éppen a *Léliáról* regényelemzést, talán a század egyik legeredetibb magyar kritikáját Sand kapcsán? A válasz kézenfekvőnek tűnik: mert ez volt az első Sand-regény, amely 1842-ben Récsi Emil fordításában Kolozsvárott

25 Arany János Madách Imrének, Pest, 1861. szept. 12. I. m.: 206. levél, 287.

26 Madách Imre Szontagh Pálnak, Alsósztrégova, 1861. szept. 19. I. m.: 207. levél, 288.

27 Ludovic Rigoudaud Madách Imrének, Pozsony, 1863. október 12. I. m.: 259. levél, 366.

Ludovic Rigoudaud, francia hírlapíró szeretné lefordítani Madách főművét, s ehhez kéri az engedélyét. Madách válaszlevelében (1864. febr. 17.) jelzi, hogy későn kapta meg a felkérést, de szívesen áll a fordító rendelkezésére személyesen. Ám, az első francia műfordítás nem készülhetett el.

28 Bérczy Károly emlékbeszéde – elhangzott 1866. febr. 6-án a Kisfaludy Társaságban. In *Pesti Napló*, 1866. febr. 7., 8.

megjelent,²⁹ s mert érdekelte a nőkérdés, a nő hivatása, sorsa, egy „nőíró” műve és a regény témája: maga a szerelem. A nő szerepe tehát Madáchot is foglalkoztatja. Nemcsak *Az ember tragédiájának* Éva átváltozásaiban, de tanulmányaiban, székfoglaló beszédeiben fő témaként szerepel: *A nőről, különösen esztétikai szempontból* (Székfoglaló értekezés az Akadémián, 1864. ápr. 18.), vagy *Az esztétika és társadalom viszonyos befolyása* (Székfoglaló értekezés a Kisfaludy Társaságban, 1862. ápr. 2.) A Kisfaludy Társaságban elmondott beszéd eredeti címe: *A szép eszméinek befolyásáról az egyénre és az államra*,³⁰ központi gondolata a szép és a rút megkülönböztetése. Az esztétikai művelődés hasznos mind az egyénnek, mind a társadalomnak, a szép érzékelése egy új világot tár fel előttünk. Az esztétikai művelődés a nemzet túlélése szempontjából is fontos. A kultúra a nemzet kultúrája által marad fenn, a költészet, a festészet, a szépművészet által, nélküle mit sem ér. Az esztétikai befolyás túlnő a szépirodalom határán, sőt befolyásolja a társadalmat: a viselkedést, a szónoki hatást, az emberi szellem felvirágoztatását, a közéletre is hat. Görög példa alapján: valamikor a művész szemtől szemben látta bírálóját, a színházban a közönséget. Mindez alkalmat ad kora bírálatára is, Madách elítéli a jelenlegi közönséget és a koszorú helyett kenyeret elvet. Végül hozzáteszi: a szépírói remeknek nem lehet más kiindulópontja és célja, mint maga a szép. Még az erkölcs is csak a szépet szolgálhatja. „A költészet az észnek a költészete, és a költészet a szívnek a vallása. A hit és költészet tehát elválaszthatatlan.” Gondolatai ma is érvényesek. Mindebből következik, hogy nem kedveli az újkori romantikus regényt, mely a rút esztétikai kategóriáját is elfogadja.

A nőről, különösen esztétikai szempontból szóló tanulmánya is sok meglepetést tartogat számunkra. Miért ír a nőről? Hozzáteszi, hiszen mindenki csak vele foglalkozik, de mégis e tárgy kimeríthetetlen. „A nő nemcsak egyszerűen ember, esetlegesen nőnemű is, mint azt a rideg logika diktálja, de utolsó ízig egy sajátos valami – specifice nő.” Meglehetősen bizarr, ahogyan a két nem közötti különbséget taglalja. A férfi agya két hüvelykkel nagyobb, mint a nőé, a férfi végtagjai hosszabbak. A nő tetemesebb része van nemi célokra alkotva, vére több, hőmérséklete magasabb, véralkata idegesebb. A nő szíven keresztül gondolkodik. A szép és rendkívüli erősebben meghatja a nőt, lévén a nő perceiver, a férfi küzdésre képes, a nő mártír vagy tigris, minden borzasztó

29 Madách Imre: *Eszmék Léliáról*. Országos Nőképző Egyesület Évkönyve az 1912/1913-as évről. Budapest, 1914, Pallas Nyomda, 132.

Sand-fordítások Kolozsvárott: *Lélia*. Regény Sand Györgytől. (Dudevante-né). Franciából Récsi Emil (két kötetben) Kolozsvárt, özvegy Barráné és Stein kereskedésében, 1842. A regénynek két változata van. A második változatban Léliát nem Magnus öli meg, hanem betegségben hal meg. Trenmor a Carbonárok titkos társaságába kerül, akik az igazságért harcolnak. Tehát talál életcél magának. A második, élethez közelebb változat Michel de Bourges és Liszt barátságának köszönhető. Vö.: Marielle Caors, *George Sand, de voyages en roman*, 43–74. Collection: Saga. Paris, 1993, Royer.

30 Madách összes művei, II. Tanulmányok. Budapest, Révai, 1942, 569–582; 83–603.

látványt élvez, de nincs benne kitartás. Finomabb testalkata révén alárendelt, védelemre szorul. A nő a szerelem megtestesülése és a férfi meghajlik előtte...”

A tanulmányból kitűnik, mint említettük, Madách nincs valami jó véleménynyel a nőkről, sőt... Hát még az emancipált nőkről, így George Sandról és nőalakjairól, eszményeiről sem. Nem csoda, hogy Veres Pálné, a korabeli magyar nőmozgalom egyik kiemelkedő szervezője sértődötten tollat ragad, és levelet ír Madáchnak. Két levelét 1864-ben a *Koszorú*-ban közzétett székfoglaló hatása alatt írja a költőnek.³¹ Legjobban azt fájjalja, hogy Madách tudományos képzettségét, humorát éppen az emberiség elnyomott része ellen használta föl. Mi az, amit a nőknek szánnak itt Magyarországon? Az alacsonyabb rendű munka és nem a szellemi foglalkozás. Maradjon a nő csak ebben a helyzetben! Tiltakozik és visszautasítja, hogy a nő nem képes művelődésre, mert más irányba akar fejlődni! Veres Pálné szerint a nők jelenlegi társadalmi helyzete és kiszolgáltatottsága okozza műveletlenségüket, hiszen sem idejük, sem lehetőségük nincs minderre. A férfiak szabadon tanulhatnak, az ezeréves tradíciók adnak nekik teret. A nőknek mindenütt az előítéletekkel kell szembeszállniuk, és kötelességeik a családhoz kötik őket. „Én tehát elismerem, hogy tudományos eredményeket nem hoztunk létre, de legyünk igazságosak, ennek oka csupán a szellemi fejlődésünk körüli egészen különböző eljárásban rejlik.” A nő önként, szeretetből áldozza fel idejét és szabadságát az emberiségnek, bár Madách szerint nem mutathat életében mást fel, mint szeretetet. Ez a szeretet inkább erény és nem hiba tehát. Veres Pálné szerint Madách elfogult, és gúnyos, logikátlan fejtegetései nem éppen tiszteletreméltók...

Veres Pálné talán éppen Madách gondolatainak hatására a következő esztendőben felhívást intéz a magyar nőkhöz: eztán műveljék magukat, neveljék a nőket tudományosan is, és hozzanak létre olyan tudományos társaságokat, ahol eszméiket kicserélhetik. Tehát nőegyletet az ellen a férfi vélemény ellen, hogy a nőnek tudományos műveltsége szükségtelen. Így, mondhatjuk, Madáchnak köszönhetően indul el a magyar nőmozgalom a nők művelődéséért, igaz – európai viszonylatban – fél évszázados késéssel. Madách, aki többször is volt Vanyarcon Veres Páléknál, bűnbánóan válaszolgat a hölgynek, sőt még verseket is ír hozzá, vagy egy talányos „képlevelet”, és elküldi neki *Lélia*-elemzését mintegy kiengesztelésül.³²

Az Eszmék Léliáról nagyon érdekes tanulmány.³³ Hogy elemzői bátorságát érzékeltesse, az elsüllyedt hajót a tengerfenéken feltáró bűvárhoz hasonlítja

31 Veres Pálné *élete és működése*. Budapest, 1902, Athenaeum; Veres Pálné *levelei Madáchhoz*, 130–135. Andor Csaba: Veres Pálné Madách-kritikája, in Andor Csaba: *Madách-tanulmányok*. Bp., 2008, Madách Irodalmi Társaság, 98–106.

Veres Pálné *Madách Imrének*, 1864. júl. 10. után. In *Madách Imre levelezése*, i. m.: 272. le-
vél, 377.

32 Vö. Özv. Rudnay Józsefné Veres Szilárda: *Emlékeim*, 1847–1917. Bp. Madáchról és édesanyjáról írt sorai. Madáchot 1854 és 64 között szoros barátság fűzi Veres Pálékhoz.

33 In *Madách összes, Eszmék Léliáról*, 563–568.

magát, aki a hajóban rekedt szörnyű rémalakok láttán rémülten menekül a felszínre. „Amilyen érzés foghatta el e bűvárt az elsüllyedt hajóban, olyan szállt lelkembe a Lélia olvasásakor. Emberi alakokat láttam mozogni, de mily kísérteties, mily rettenetes azon élet, melynek azok csak művelői” (563). Az elemzésre kerülő regénynek, a *Léliának* két változatát készíti el Sand (valószínűleg a második változatát fordítja le magyarra Récsi Emil), az egyiket 1833-ban, a másikat 1839-ben – mindkettő meglehetősen felháborodást kelt a francia kritika részéről is. Szabados, szinte erőszakos stílussal, túlságos intimitással, szemérmertelenséggel és erkölcstelenséggel vádolják. A *Lélia* 1833 májusától jelenik meg a *Revue des deux mondes*-ban. A regény személyiségei az író belső énjének dialógusait közvetítik: őszinteség, csalódás, szenvedély, reménytelenség s az akaraterő a válságból való kitörésre, majd mélységes vágy a menekülésre, ez jellemzi Sand lelkialkát.³⁴ Valahol tehát hasonlítanak egymásra, Sand és Madách, csak éppen ezt nem tudják egymásról.

Lélia és a körülötte, vonzásában, mint lepkék a fény körül, hiába keringő férfiak, keresik a megoldást, a vigasztalást: a magányban, a természetben, az olvasásban, Istennél. Ám minden hiába, ebben a világban a tettnélküliség, az értéknélküliség, az erkölcstelenség, a háború, a betegség, az anyagi erő uralkodik, ahol a tudomány már felesleges és a költő hiába alkot. A romantika kiábrándultsága annyira teljes e regényben, hogy akár Byron, Musset, Lermontov, Vörösmarty is írhatta volna. Ami mégis különleges, és ami Madáchot is megértette, az a főszereplő alakváltozásai, kiismerhetetlensége és a szerelem variációi. Lélia oly titokzatos, oly hideg, álmodozó és szomorú, teste gyönyörű, de szeretni képtelen. Érzelmileg már halálraítélt, de még játszik áldozataival, angyalokként vagy ördögként, hideg szoborként vagy vágyódó nőként dönti romlásba őket. Sand is felteszi a kérdést: mire való a nő?! Csak az érzékek kielégítésére vagy lelki szerelemre, anyaszerepre is? Minden nő ártatlannak és szépnek születik, de a társadalom, a világ hazugságai mindent megmérgeznek. Lélia feláldozta magát egy férfiert, ki őt kinevette, aztán már nem képes többé igaz érzelmre, csak pusztítani tud. Végssorán Lélia nem találja meg a kiutat ebben a világban, csak a túlvilágban, a halálban. Madách nem képes azonosulni ezzel az állásponttal, számára e regény alakjai, az élet leplezetlen boncolása elfogadhatatlan (ne felejtjük el, Petőfi is ezt vetette Sand szemére): „hogyan létez, vagy létezhet ilyen világ, elismerem, de hogyan festeni lehessen művészetben, tagadom”. „Emberi alakok helyett kísértetek e regény szereplői, csupa örült, beteg lélek, akik gyötrik egymást, szenvedélyeikkel üldözik, s mi csak, ti. az olvasó, összecsapjuk kezünket, miért történik ez?” A motiváció hiánya bántja Madáchot, a hősök cselekedetei, viselkedésük lélektanilag nem megkövült, jellemük kidolgozatlan. Tragikomikus mindaz, ami történik, s mi nem tudjuk, sírjunk-e vagy

34 Vö. Claudine Chonez: *George Sand et le féminisme*. Europe, mars 1978, 75–79.

Irène Johnson: Effets de mobilité et de paradoxe dans *Lélia*, in *George Sand et l'écriture du roman*. Université de Montréal, 1996, 210–213.

nevezzünk. A romantikus iskolával szembeállítja a klasszikusokat, például Shakespeare-t, aki mégsem csupa örültből alakítja műveit, Hamlet mellett ott van Ophelia, Lear mellett a kedves, jó leány. Hibásak tehát a jellemek, a cselekmény és a szerkezet, és esztétikailag is sok a „kinövés” ebben a regényben.

Madách a „szépet” keresi minden műben, s nem a morált. A jellemek általában nem elég eredetiek, élettelen figurák érdektelen küzdelme vagy „személyesített eszmék élettől idegen világa” – ez az újromantika Madách által kárhoztatott irányzata. A tanulmány befejezésében újra visszatér az indító hasonlathoz: a romantika vonzása olyan, mint ahogy az örvény vonzza a hajót, benne sötét van, s az élet ott halál, mint az elsüllyedt hajóban. A jótékony nap világa alá tehát ajánlatosabb visszatérnünk.³⁵ A romantikus Madách elítéli így a romantikus Sandot, bár egyes részek stíluszépségét nem vonja kétségbe. E tanulmány tehát diszkrét levélformában íródott Veres Pálnéhoz, valószínűleg az 1860-as évek elején. Sikerült-e kiengesztelni barátnőjét (barátságuk a negyvenes évek végétől Madách haláláig tartott), s meggyőzni arról, valójában már modernebb lett gondolkodása a nők tekintetében? Nincs rá adatunk, a válaszlevél nem került elő.

A fentebb említett tanulmányok elemzései is bizonyítják, hogy Madách immár intellektuálisan és nem csak érzelmi alapon él át mindent, s majdnem egy időben születik meg az európai irodalom két legnagyobb emberiség ábrázolása: Victor Hugo *Századok legendája* (1859) és *Az ember tragédiája* (1860).³⁶

Beszélhetünk olvasmányai hatásáról, ugyancsak felsorolhatatlan az ezt elemző írárok száma, de vitathatatlan művének egyedisége és megismételhetetlen kisugárzása: az értelem, az érzelem „fönséges egysége” – „biztos alaprajzából, szilárd építéséből, gyönyörű arányaiból valami magasabb zene csendül” (Kosztolányi).³⁷ Milyen is az ember? „Egy sorvadó levél az emberiség fájáról...”, Madách metaforája szerint. Egy élet önelemzése, visszatekintése nem elég a válasza. Több élet sem, az általunk megélt vagy felidézett korok emberiségének tanulságai sem. Kosztolányi írja: „Látnunk kell és megtanulnunk: minden igazság viszonylagos. Madáchtól kaptuk a történelemszemlélet edzőitalát. Az, hogy magyarok vagyunk többek közt azt is jelenti, hogy *Az ember tragédiáján* nevelődtünk.”³⁸

35 I. m. 565. *Lélia*, regény Sand Györgytől (Dudevant-né). Franciából ford. Récsi Emil. Kolozsvárt. Két kötet (Francia Regénytár). Özv. Barráné és Stein Kereskedésében, 1842.

36 Lásd bővebben: Madách és George Sand, in Madácsy Piroska: *A Tragédia üzenete a franciáknak*. Szeged, 2008, Madách Irodalmi Társaság, 21–32.

37 Kosztolányi Dezső: *Lenni, vagy nem lenni*. Hasonmás kiadás. Bp., 1999, Kairosz Kiadó, 229.

38 I. m. 233.

Isten áldását nem óhajtották

A színházi élet újrakezdete 1945-ben

„az ostrom után az egész emberiség számára itt, Budapesten alkalom nyílt a kollektív »mennybe menetelre« – Isten országába való átlépésre.” (Hamvas Béla: *Sarepta*)

„ÉLÜNK!” – ezzel az örömhírrel lépett színpadra Várkonyi Zoltán a *Szabadság* című lap (szerkesztő: Darvas József, Kállai Gyula – Zilahy Lajos hamarost’ távozott) matinéján 1945. január 28-án. Várkonyi az öngyilkosságba menekült Pütkösti Andor Madách Színházának vezető színésze a faskamrából, az Opera, a Nemzeti pincéjéből, az illegalitásból, omlott lakásokból éhesen, megviselten előkerült színháziak első életjelét visszhangozta a Magyar Színház délelőttjén. Sergio Failoni vezényletével a zenekar a Szózatot, majd az *Internacionálét* játszotta, Kállai Gyula a „szabadságra éhes országról” beszélt. Gobbi Hilda Vörösmarty *Előszóját* prófétálta („Jó kedvet és ifjúságot hazud: ...”), a mindig öltöny-fehéringes eleganciájában Major Tamás a *Walesi bárdokat* mondta, Várkonyi Petőfi *Apostoljából* idézett, Pásztor János *A kutyák dalával* és a *A farkasok dalával* (Petőfi), Abonyi Géza pedig az *Egy gondolat...*-tal szerepelt. Székely Mihály Bartók-gyűjtésből énekelt, továbbá Kodály *Galántai táncok* és a *Magyarokhoz* című művét alkalmi zenekar játszotta. Beszédes jel: Isten áldását nem óhajtották, a *Himnusz* elmaradt. Ugyanott délután Vas Zoltán, Kiss Károly, Gerő Ernő szónoklatával, továbbá Major és Várkonyi szavalatával a kommunisták első nagygyűlésére került sor, ahol szintén hanyagolták nemzeti imádságunkat.

Az ideiglenes kormány még Debrecenben ülésezett, a fővárosban a kommunisták már erősen hangoltak. Január 18-án, az egykori Tisza Kálmán (ma: II. János Pál pápa) téren a német házon kicserélték a cégtáblát, s a kommunista párt központjára módosították. Ahová Major, Gobbi, Várkonyi azonmód betoppan, és szervezni kezdték a főváros színi és politikai életét. Munkások, kerületi aktivisták, törtető, alakváltók népe is ide gyűlt listázás végett, akciótervért, ételért. Így például Horthy Miklós hadbírója, Major Tamás testvére, dr. Major Ákos is. Igazolta magát: február 3-án már a Zeneakadémián elnökölte a „néptörvényszék” menetét, mely a másnap déli, Oktogon téri nyilvános akasztásról

ABLONCZY LÁSZLÓ (1945) a Nemzeti Színház korábbi igazgatója (1991–1999). Legutóbbi kötete: *A Nemzeti varázskörében* (2019).

döntött. Alapozva ezzel népbíróági vezérszerepét és a 47-es kékcédulás család főfelügyelői tisztségét.

Budán még dúltak a harcok, dr. Csorba János, a főváros polgármestere január 30-án a színháziakat szólította: dolgozzanak, kezdjék a játékot! A Rákóczi út felől ugyan súlyosan sérült a Nemzeti épülete, ám a díszletezők heroikus munkával aládúcolták a kupolát, Gobbi Hilda vezetésével a színészek és műszakiak takarították a romokat. Az irodák, öltözők számos otthonát veszített színházinak éjjelre is menedékkül szolgáltak. Kibombázott házából ide kényszerült egykor „Budapest legérdekesebb asszonya” (Herczeg Ferenc), a „szőke csoda”, Tünde, Éva, Nóra szerepében ünnepelt Márkus Emma is. Major Tamás önjelölt direktorként azonmód elfoglalta egykori igazgatója, Németh Antal szobáját. Virtuóz önszervező: a „Nemzeti Bizottság” ötös bizottságának, szocialista, krypto- és valós kommunista társasága (dr. Csorba János elnök, Mihályfi Ernő, Darvas József, Orbán László, Bánóczi László mellett tagja Major) február közepén a színház élére jelölte őt. Újabb fordulóban Kodály Zoltán elnökletével a Művészeti Tanács tagját, Majort szintén megbízta – csak épp posztjának legfőbb hitelesítője, Teleki Géza miniszter aláírása maradt el. A Tanács Bárdos Artúrt visszahelyezte a Belvárosi Színház élére, Jób Dániel újra Vígszínházát vezethette, mely a Nagymező utcába kényszerült (a mai Thália). Várkonyi Zoltán a Művész Színház direktora lett (ma: Új Színház), Both Bélát a Royal pódium élére utalták, amelynek bérletét hamarost’ visszaadta, s következett a Szabad Színház (a Városligeti Színkör). Medgyaszay Vilmának jutott a róla elnevezett színpad, s Békeffy Gábor a vidám pódium bérleményét kapta (mai Radnóti Színpad). Némivel később Fényes Szabolcs lett az Operett Színház igazgatója, mely áprilisban a *Csárdáskirálynő*-vel nyitott. A Nemzeti Sportcsarnok artisták érdekeltségének bérleménye lett, s az új idők rettegett népidomítója, a Debrecenbe, majd Budapestre érkezett Rákosi Mátvás február 23-án első szónoki edzésére tízezer éltető előtt ebben az arénában került sor. A Művészeti Tanács tagjaként szívesen fotózták Márai Sándort, aki az egyik ülésről feljegyezte: „a Tanács afféle areopágnak készült, szellemi törvényszéknek... Nem tudom mi belőle; nem hiszek az elite gyakorlati, hivatalos hatalmában! Kassák ezt mondja: »Figyeld meg, most mindenki bűnmegvallást játszik; olyan köpj szemén-bátyuska-magatartás ez!« Mindenki úgy kiabálja túl büntudatát, ahogyan tudja; egyik »öntudatos kiáltással«, másik pusmogó beismeréssel; de mindenki büntudatos” (*Ami a Naplóból kimaradt, 1945–1946*).

A NEMZETI ÉPÜLETE sebesülten is a színi élet központja. A Csokonai utcai üzemház női jelmeztára étkezdévé alakult: a pártközpontból kondérokban hozták az ételt, s az éhesek színi népe a *Tragédia* kopott kanapéin ücsörögve egy tál szójababot, kukoricakását vagy lógulyást kapott. Az asztalosok, munkások szánkókat és koporsókat eszkábáltak, az emberi és állati hullákat takarították. Az élők kutatása orosz nyelvű igazolványok és a szakszervezet szervezése Gobbi Hilda téli-tavaszi hadműveletének körébe tartozott. A jeges, zajló Dunán ladikon átkelt a harcokban csöndesülő Budára, a pasaréti filmgyárban rejtőző

Szörényi Éva és Tolnay Klári család hazatelepítéséhez szerzett teherautót. Bajor Gizi villájába is eljutott, ahol a színésznő férje, Germán Tibor professzor titkos helyen rejtőzött, és Tamási Áronnal az élen egy kis művészi-baráti különítmény rettegte a nyilas napokat, és félt a szovjeteket is. Különféle párt- és szellemi irányban lapok indultak, de hallgattak arról, hogy a pusztulásban az emberi lelkek és remények mint dülödtak fel a szovjet katonák rabló s gyakran elállatiasodott alkoholos mámorában. Egyik ismert színésznő magát áldozta fel, s mentette meg a bérház lányait, asszonyait. Vaszary János emlékiratában (*Zörgetik az ajtót*) megrendítő színészi sorsokat beszél el a bectelenítésekről és a feljelentések böszítette rendőr(?) csöcselékkommandók garázdálkodásáról. Egy jóindulatú orosz őrnagy így engedte szabadon az író és párját, Muráti Lilit: „A legokosabb, ha elbujdosnak, kivándorolnak. Ezt a világot maguk már nem tudják megszokni. De itt nem lesz más világ.”

A FELTÁMADÁSBAN megannyi színészi sorslelet: Csontos Gyulát a romokból ásták ki; éh-aszottan, súlyos cukorbetegséjét is ápolandó Zilahy Lajos segítségével került a Liget szanatóriumba. Gyomorvérzéssel Somlay Artúr is odaérkezett: foteljére szerelt sítálpakon végórán szállították Érczy Miklós professzor műtőjébe. Megrendülten olvasom a hírt: négy esztendővel később engem Érczy doktor a kórházat parancsoló szovjet orvos, Petrovskijnek a gyermekek halálos kísérletéből mentett ki. Törzs Jenőt gyengült szívvel kézikocsiztatták próbáira, hogy Apáthi Imre rendezésében Csehov jelenetére, *A dohányzás ártalmasságára* készüljön. Csontos *A medvét* már csak ülve tudta játszani. Törzs és Csontos utoljára színpadon – mellettük a Kamara színi estjén: Madách *Civilizátora*; a németellenes szatíra az operettek ünnepeltjét, Rátkai Mártont avatta a Nemzeti tagjává (1945. V. 5.). Madách svábbogarái persze nemcsak a színpadon, hanem a nézőtéren is már az új idő lovagjaként büdösítették a színház légkörét. Fóthy János például, Csontos és Törzs élet-halál játékáról közölte: egyikük sem alkalmas a szerepre (*Kossuth Népe*, 1945/8).

Tímár József a nyilas börtön szököttjeként, törött karral, gyermeke súlyos betegségének aggodalmával jött a fényre. Az öreg Nemzeti két becsült tagját, Gál Gyulát és Ligeti Juliskát az ostrom halálba sorvasztotta. De hol van Jávor Pál, aki szobrát törte az időközben Ausztriában elfogott Kiss Ferencnek, a színészkamara urának? Már Jávor pusztulását is közölték lapok, de Sopronkőhidáról a nyilasok tovább vonatoztatták, majd csak július 14-én érkezett haza egy németországi lágerből. És Horváth Árpád? Halálát Sopronkőhidáról is hírelték, de vélhető: már Pesten meggyilkolták. Hevesi-tanítvány, tüneményes ember, a nemzeti kultúra avatottja, a színházi világ őt remélte a Nemzeti igazgatójának. Az ellenállás mélyébe tűnt színi emberek közül hogyhogy épp őt gyilkolták meg? Major és más emlékező azt mondja: Horváth nem ismert félelmet, nyíltan és bátran működött a söpredék uralta hónapokban. 1944. március 19-én reggel, próba előtt Major Tamást Horthy titkosrendőrségének embere várta a Nemzeti előtt, s figyelmeztette: tűnjön el, mert a németek megszállták az országot! Major munka nélkül, hamis orvosi igazolással lappangó védelmet is élvezhetett

a bujkálás hónapjaiban, október 15-éig mindenképp. Horváth Árpádot pedig védtelenül a cselekvés erkölcsi parancsa vezette. Talányos és végzetes eltűnésében sötét, hazai bolsevik harcok előjátéka is gyanítható.

A Magyar Színház épülete kevéssé szenvedett. A földszintre ugyan lovakat kötöttek, melyek éhükben felfalták a ruhatár pultjait. Kerületi és fővárosi kommunista gyűlések, párttoborzók színtere; a politikai, jótékonysági, ifjúsági matiné, délutánok, értelmiségi gyűlés – Himnusz-mentesen naponta itt bonyolódtak. Február 2-án pedig az Orosz Tábori Színház vendégszerepelt. A hatalmas Sztálin képpel ékesült színpad zenés varietéja: „tisztá művészet”, oly annyira, hogy a *Szabadság* névtelenje „szédelegve” jött ki a színházból (II. 4.). Keservesen mulatságos: 44 tavaszán Szeleczy Zita Petőfivel jaidította: „Jön a muszka!” Decemberben még Annuskát játszotta Gárdonyi darabjában, aztán a Dunántúlra menekült, majd túl a határon; a pesti lapok öngyilkosságát hírelték, és fasisztázták. Illyés Gyula számos népbíróági tárgyalás és a közhangulat tanulságaként írta naplójába: nem a tények tisztázása, hanem a rágalmak légköre uralkodik az ülésteremben és a közhangulatban is. Fedák Sári hazakerült; polkjárásának stációit nemrég előkerült memoárjából ismertük meg („Te most csak aludjál, Liliom”). Dr. Hosszú Zoltánról, a Nemzeti tagjáról és alkalmi pódiumok székelkedőjéről úgy tudták, hogy idővel Dél-Amerikába érkezett. Valójában holtáig, a hatvanas évek közepéig itthon, Bács-Kiskun megyei tanyákon bujkált.

Petőfi az 1945. március 15-ei ünnepen is! Révai József beszéde, Várkonyi Zoltán, Pásztor János és a később elhíresült Aczél György szavalata (!) után a közönség Majorral állva zúgta a „Talpra magyar” esküjét. Előbb február 11-én az Opera földszinti ruhatárában előadták Kodály Missa Brevisét, ezt megismételték, majd március 4-re „énekkari szerzemények”-et hirdettek. Az Opera hivatalos újrakezdésének dátuma: március 15. A *Bánkot* tervezték, de a gondolat az első két felvonásra zsugorodott. Kodály *Psalmus*ával kezdtek, majd Kállai Gyula beszéde következett, és Gobbi Hilda Adyval láttatta a vörös jeleket, és egy Puccini-jelenet után Borogyin *Polovec táncokja* emelte időszerűvé az eseményt. Az Opera kedves helye az új, hazai protokollnak és a szovjeteknek is. Heltai Jenő jegyezte fel naplójába (1945. IV. 1.): „Az Operából ma azért zavarták ki a közönséget, mert Malinovszkij nézte végig az előadást.”

Czímer Józseftől tudjuk (*Közjáték*): Majort a pártközpont naponta kereste, hívta; azt pedig Háty Gyula tudatja (*Született 1900-ban*): egy Antal Helén nevű harcos aktivista diktálta a művészi élet menetrendjét, aki majd a következő években is a pártvezetés névtelen ébere. Major gyakran emlegette a szovjetek, különösen egy Gurkin nevű őrnagy segítségét, aki 1956-ban gyarmatosításunk tartósítására kágébésként tért vissza. Hetvenöt év múlva is kérdés: valóban reménylettük a szabadságot 1945-ben? Az új élet láza és elvakult örömeinek vágyása komolyan ígérte a demokráciát és a szabad életet? A Magyar Nemzeti Bank trezorját a szovjetek kirabolták, emlékezett az első elnök Kárász Artúr (*Nyolcvan év a föld körül*) – érvnek ennyi is elég a történésznek gyarmatosításunk

tervszerűsítésére. Nyíltan is, de inkább még a kulisszák mögött a moszkovita pártvezetés, a szovjet hadsereg és titkosszolgálat (NKVD) a magyar politikai rendőrséggel és a Moszkvából exportált biztosokkal, itthoni lakáj-elvtársakkal népfrontos összhangban szervezte bolsevik gyarmatát gazdasági mellett színházi és szellemi téren is. Szabad lehetett-e az ország, ahol az Opera háromtagú vezetésének kinevezésén (Nádasdy Kálmán, Székely Mihály, Komáromi Pál) Csernyisov, a budapesti orosz katonai parancsnok neve is szerepelt? Változatos párthangoltságú lapok abban közösek: szovjeteket érintő kritikai gondolat az első pillanattól ki van zárva! Ahogy Márai írta: „S csakugyan, szabad mindent megírni, amit tegnap tilos volt, világgá kiáltani; csak a mai és holnapi napról nem szabad az igazat megírni” (*Napló*). Ha szovjet a darab, nincs esztétikai minimum: köszönteni az ébredő értelmiségit, Polezsájev professzort Lenin hívja telefonon (*Viharos alkonyat*) – az 1945-ös bemutatót követően (VI. 28.) a bolsevik giccs Majortól még 1970-ben is a Nemzeti „ünnepi” produkciója. Hatalmas színháték, politikai-történelmi bunda készülöben: kívül csicsásan ígéri a demokráciát; befordítom: a zsarnokság pállott, kénköves bűze terjeng...

KARNYÓNÉ, AVAGY... Említettük, a folytonos mozgalmárság okán a Magyar Színház épületében komoly munkára kevés esély és idő engedélyeztetett. A Nemzeti együttese az Andrásy úti kamaraszínházban (ma: Bábszínház) adta első életjelét: a Karnyónét mutatták be március 1-jén. Kárpáti Aurél a Vörös Hadsereg lapjában, az *Új Szóban* (1945. III. 4.) dicsérve Major rendezését, már igazodik, amikor a vásári stílust a Sztanyiszlavszkij hagyomány „méltó folytatásaként” vélte felfedezni. Gobbit és társait is éltetik a lapok, de kései tűnődésünk: Lázár deák szerepében Várkonyinak miért kellett szőke Hitler-paródiás magánszámot komponálni? A világ még viaskodik Európa legnagyobb bűnözőjével. Márai írja tíz évvel Chaplin *Diktátorának* elkészülte után, pesti élményként: „A végzet sohasem groteszk” (*Ami a Naplóból kimaradt*). Még Shakespeare-dráma méretű küzdelemben vajúdik Európa, itthon máris fölényeskedünk kabarista heccel. Május 1-jén a társulat lovaskocsival vonult a Ligetbe, s Pataki Jenő rikkancsként hírelte: „Itt van Karnyóné, itt láthatni csak! / Ez nem tetszett a Csorba bácsinak... / Itt látható a legnagyobb blamázs, / játszik ma a Major Tamás...” A polgármester bácsizása arra céloz, hogy a Csokonai-játék diákos-obszcn fordulatait a főváros vezetése az ifjúság ízlését óvandó, cenzúrázta volna. Mire a színház egy gyermeki stílusban fogalmazott levélben panaszkodott: a „haladó Ady Endre is mennyire szerette a Csokonai-darabot”. Major blöffje ez, mert 1911. január 1-jén, amikor *Nyugat* matinéján, a Vígszínházban a *Karnyóné* előtt elhangzott a *Vitéz Mihály ébresztése*, Ady ott se volt, mert Párizsban időzött. Továbbá: semmi nyoma, hogy a költő ismerte volna a Karnyónét.

Csokonait Molière követi a Kamarában. Major jutalomjátéka: a *Tartuffe* (III. 8.), melyet másfél évtizeden át többszáz estén éltetett egyre ripacsosodó stílusban. 1945 tavaszán Major már kész a szereppel, mert 1943 ősze óta Apáthi Imre rendezésében alakította a Nemzetiben, igaz, a felújítással a maga nevére átírta az előadás tulajdonlapját. Különös gondja volt, hogy az álszent lovag komédiája,

kellő egyházellenességgel, ne csak az Andrássy úton, hanem az Elzett Gyárban, az István-műhelyben és más Pest környéki üzemekben teherautós tájolóssal az új világra ébressze a munkásosztályt. Előadás után beszélgetést kezdeményeztek a közönséggel, de mint a tudósításokból kitűnik: a közönség közönye, riadtsága, némasága folytán a dialóguskedv hamarost' elapadt.

Major felesége, Beck Judit felidézte „az első szabad május elsejét” (*Van itt valaki*). Előző este Kádár János náluk aludt. Másnap együtt mentek a felvonulásra. „Kádár elvtársnak volt egy ilyen mondata: hát itt tartunk már. Mindenki, ő is azt hitte, hogy túl vagyunk a nehezén. Lubickoltunk a boldogságban, amikor néztük a felvonulást, a tömeg spontán lelkesedését.” Rákosi és Szakasits pártlovasok show-ját és a vonulást követően Szabó Zoltán már a ligeti estére emlékezett: „Major Tamás kódorgott még a fák alatt, számon is kérte, hogy mit szölok az első szabad május elsejéhez. Én azt szoltam, hogy nem látom azt a fel szabadulást. Akkor látnám, ha a munkások itt és most nem gubbasztanak, hanem táncolnának. Ahogy a párizsiak teszik július 14-én... Major a jó színész hozzáértésével ráncolta homlokát gondolkodásra, hogy ezt mire vélje. – Meglesz jövőre. Meglásd! – döntött, a Nemzeti Színház igazgatójaként vagy a központi bizottság tagjaként...” (*Terepfelverés*).

Egyébiránt Párizs Majornak ihlető kanyar elvtársi életrajzában. Mert a *Szabad Nép* az országgyűlésbe delegált képviselőinek sorába így ajánlotta: „színiakadémiaira került, majd Párizsba ment, ott ismerkedett meg a munkásmozgalommal...” (IV. 4.) Amiről hallgat, a legfontosabb, hogy Major 1930-tól a Nemzeti Színház tagja volt. Így aztán élete végéig pökhendi fölénytel minősítette nevelő otthonát „a világ legrosszabb színházanak”. Potomság, hogy sehol másutt a világban színházat nem látott. Párizsba pedig 1935-ben jutalompénzen utazott, s ott járt 1937-ben is – színházat nézni és nem mozgalmárkodni. Ami pedig a munkásvonalat illeti: nyolc évig együtt élt Olty Magdával, akinek nevelőapja: Bánóczi László, a régi Thália alapítója, szociáldemokrata, a zsidóüldözés éveiben az OMIKE művészeti ügyeinek gondozója, az említett ötös bizottság tagja (1945 júniusában elhunyt), ilyenképpen Major Párizs előtt és itthon megvilágosodhatott. Bizonyára anyuka, Papp Mariska rémületére, aki a bevonuló Horthy Miklóst virággal üdvözölte a Gellért téren (1919. XI. 16), majd klapanciás verses füzettel is lelkendezett a Kormányzóért, és egy felső bizalmi társasághoz tartozott. Egyébiránt Major későbbi vallomásaiban sehol nem olvasni a párizsi mozgalmi élményéről. A kommunista képviselők sorában Kádár János, Lukács György, Apró Antal és Major mellett „szabóként” a politikai rendőrség hírhedt tömeggyilkosa, Péter Gábor is szerepelt. Aki 1945 tavaszán Gobbi Hildánál lakott (ÁBTL 3.1.9. VI/21).

Ebből némely esemény következett Gobbi életében és a Nemzeti eljövendő éveiben, amiről máig kevés az értesülésünk. Azt tudjuk a megmaradt belügyi iratból: az emberszabász, az ország első pribékje, Péter művésznő-barátjának idővel autót ajándékozott, és lakását is rendbe hozatta az ÁVH kasszájából – amit Gobbi memoárjában feledett említeni (*Közben*). A Péter Gábori barátsággal más

irányú kérdések is élesebben exponálhatók. Gobbi nemét szerette, s mint Berek Kati emlékezéséből értesülünk (*Tájkép magammal*), a Nemzetihez érkező minden új, fiatal lányt megkísértett, és aki ellenállt, azt megbosszulta. Ahogy Raksányi Gellért mondta, ha ők kísértették az üdvöskét, „Hilda ránk szólt: Először az enyém!...” Ilyenképpen egy későbbi talány talán idézhető. 1946. szeptember 21-én Vörösmarty Csongor-játéka már főpróba hetéhez érkezett, amikor Tünde alakítóját, az akadémista Dévay Kamillát Péter Gábor bandája elhurcolta a színházból. Mint a *Magyar Nemzet*ből értesülhetünk: „állítólag nyilas múltja miatt rendőri felügyelet alatt állt. Dévay Kamilla bemutatta a rendőrségi határozatot, mely szerint a rendőri felügyeletet megszüntették” (1946. X. 2.). Munkáját végezte Dévay, akit az említett határozat mellett rendelet is védett, mert a *Rendőrségi Közlöny*ben Rajk László aláírásával, 1946. IV. 24-ei dátummal direktíva olvasható, miszerint: a felügyeletes személyek árnyalatosan kezelendők: „rendes foglalkozásában és keresetében a sükségen túl ne akadályozzák” (227.761/1946 IV.12 BM). A Vörösmarty-próba Mirigyének K-vonalas, szokásos Péter Gábor-i kapcsolatáról Varga Mátyás díszlettervező is emlékezett egykor (*Nemzeti lélekharang*): egy próbaszünetes csendben véletlenül meghallotta, hogy az ügyelőpultnál Gobbi telefonon Péter Gáborral beszélt, és tájékoztatta a színház eseményeiről. Egyébiránt a premieren Tündét Szörényi Éva játszotta, Dévay pedig nem térhetett vissza az előadásba. A kritikák szóba se kerítették, hogy váratlanul változott a címszereplő; akit előzőleg hirdettek, mintha mi sem történt volna eltűnt a szereposztásból.

HOL A NEMZET? Egy kései életvallomásban mondta Major: „Nem tudtunk mindenkit felvenni a Nemzeti Színházba” (*Lobogó*, 1979). Valóban sok a felső kegyből is pártfogolt, címzetes színész, aki csak az intézmény pénzét emésztette. Így okolt, és természetes a megújítás igénye, de azért feltűnő, hogy 1945 februárjától például megszüntette Dajka Margit, Kovács Károly, Ajtay Andor, Bessenyei Ferenc vagy az illegalitásában is Majornak a fizetését folyósító Németh Antal tagságát. Miközben szerződtette Gábor Andor feleségét, a kabarista Vidor Ferikét vagy az újpesti színpadon feltűnt dilettánsnak, Fellegi Tamásnak is jutott hely. Júliusi hazatérését követően Major Jávor Pált sem igényelte, a színész ezért távozott Amerikába. Majd újra itthon: a Nemzeti igazgatója az 1959. augusztus 1-jétől szóló szerződést Aczél utasítására Jávor halálos ágához szervírozta. Jávor két hetet élt még – a nyári szünetben. Rózsavölgyi Kálmánt, a nótárius-világ szerepeinek ünnepeltjét Németh Antal nem szerződtette 1935-ben, Major se 45-ben. Okkal, viszolyogták az öregúr cifrázkodó díszparasztságát. Mégis évtizedeken át Németh Antal zsidóellenességét Rózsavölgyi jegyében harsonázták; de mint annyi más, súlyos ügyben is, Major mentelmi jogot élvezett.

A *Szabad Népb*ben Major már programját nyilatkozta: „A Nemzeti Színház a nemzet színháza lesz” (1945. IV. 15.). És közli: „a fasiszmus kártékonyan fertőzte meg a közönség ízlését”. Majd: „bármilyen furcsán hangzik is, a haladó szelleműek is reakciósook voltak”. Amennyiben a „haladóok” is reakciósook,

kérdés: ki és hol a nemzet? És ki a nem-reakciós, „haladó” író? Nyilván, akit Moszkva exportált. Az ördögi észjárás már a szovjet útlevéllel érkezett Rákosit kísérte. Major kegyes csábhangja pedig imígyen szól: „Várjuk a magyar írókat.” Kit? A nemzet színházát ígérte, miközben Bródy Sándor, Füst Milán, Bíró Lajos, Molnár Ferenc darabjait nem igényelte. Ilyenképpen a Németh Antal indította új drámaíróhullám, Hubay Miklós, Németh László, Illés Endre, Márai „haladó szellemüként” is reakciónak minősült Major bolsevik teóriája szerint. Így hát az arzénes parasztasszonyok gyilkossága a példa: a kortársi szerzők jegyében a Nemzeti Háy Gyula *Tiszazug*-jával jegyezte indulását. A Nemzeti épülete további javításának kényszerében az előadást az önpiszkítás marxista mintadrámájaként ünnepelték a Magyar Színházban (1945. V. 18). Gábor Andor azért is dicsérte, mert Moszkvában íródott, márpedig: „Ilyen hely, pont, ahol szempont és az álláspont zavartalanul helyes lehet, csak egy van a világon: a Szovjetunió” (Szabadság V. 23.). Orcátlan önleszázalékolás. Sikeres vagy bukott Shakespeare- és Molière-előadások hullámában az élő magyar irodalom jegyében a Nemzeti háziszerzője: Háy Gyula. Aki hazatérve Révai utasítására a Magyar-Orosz Művelődési Tanács hoppmestere úgy, hogy a pártteóriás diktálja neki a vezetőséget is (Kodály, Zilahy...). A Tanács előkészítő bizottságának ülésén Háy még nincs itthon. A *Szabadság* tudósításából kitűnik: Kodály közölte a működés alapvetését: „szabad és független testületnek kell lenni” (1945. III. 8.). De nem őt tapsolták, hanem Szuszamanovics ezredest, aki nyilván a titkoszolgálat embereként az elvi irányt célozza, Kodály igénye szóra sem érdemes. Ez időtt jegyezte fel Kodály Rimay Jánosnak a Balassi fivérek halálára írt Epi-cédiumát: „Ő vezértől fosztott, / rossz tanácsra osztott / árva, pusztá hajlékom. / Reménységével csalt / bolondságtul tilt s ált / test nyugotó árnyékom. / Ha tér meg nyavalyád, / hol gondodhoz az lát, / ki nőtt fel csak játékon” (*Közélet, vallomások, zeneélet*).

Háy Gyula, családját Moszkvában marasztva, megérkezett Pestre, s titkár-nőül hívta az Antal Helén körében megismert Majoros Évát. Aki szeretője lett, mely Rákosit is felháborította. Aztán hivatalosan társsá fogadták egymást. Háy Gyula drámaíró, fordító, kritikus, főiskolai tanár, éberológus, a hazai szellemi élet egyik moszkvai hitelminősítője 1971-es német nyelvű memoárjának eme fejezetét erősen tényfogyatékosan prezentálta. Munkássága nem Kucsera elvtárssal kezdődött, inkább végződött (1956). Börtönt szenvedett, mert a kádári bosszú az értelmiségiek köréből főként az elvtársi árulókra csapta a zárka-ajtót. Évtizedek tanulsága: a bolsevik tegnapi voltának tanút kedvelt elszánt-sággal írta.

ÖRÖKÖS MINTA: az orosz-szovjet művészet. Sugallatos, hogy az igazság vézscsengőjét Somlay Artúr már 1945-ben megnyomta: „Itt jóideje már mindenki fél valamitől.” Továbbá: „Miért nem hirdetjük hangosan, hogy ez az orosz irodalom és művészet elsősorban és majdnem csakis nemzeti... Szeretjük az idegent majmolni, hagyjuk abba.” Összegezve pedig: „Az író, művész feladata: a nemzetet megmenteni az emberiségnek” (*Színház*, 1945/10). Somlay tűrte,

ameddig tűrhetette, még szövetségi vezetőként és békeharcosként is próbálta menteni kitelepitett kollégáit, vele az emberi és művészi becsületet. Aztán 1951. november 10-én a *Bánk bán* Petúr alakításának tapsrendjében meghajolt, a Corvin felső emeletének büféjében Dani szabójától egy pohár bor mellett elköszönt, hazament, és játékszíni mutatványát örökre bevégezte.

1945. január 30-án a *Szabadság* tudatta: „Az orosz katonai parancsnokság rendeletére ez évi január 25-től, éjfélről kezdve áttérünk az orosz időszámításra. Az órákat ennek megfelelően 25-én éjjel 22 órakor 24 órára tehát két órával előre kellett igazítani. A hivatalos szolgálati idő is ennek megfelelően szabályozódik.” Az orosz időszámítás tehát elkezdődött. Németh László szárszói jövendölése igazolódott. Írásunk homlokára jegyzett hamvasi gondolat, az üdvözülés kollektív esélye megsemmisült. A génusz azonban minden időben éltetni próbálja a közösség szellemét, tehát szenved a Hiányt is. Vagyis a krízist sorsává avatja, mert, ahogy Hamvas írja: „Minden nagy egzisztenciális lépés gyökereken új helyzetet teremt; minden sorsfordulat nem sejtett mélységeket tár fel... Az elhatározás értelme egészen más. A dolgok lelepleződnek; az igaz és hamis kettévált, most határozni kell. Mire? Hogyan? Miért? Mit? Hiszen éppen ez az. Senki nem fogja megmondani. Nem is mondja meg. Nem is lehet. Mégis kell és mindenkinek kell. Embernek, népnek, osztálynak, államnak” (*Krízis és katarzis*). A génusz viaskodik, és viseli a terhet, amíg viselheti. Költő, aki poéta sacer, magára vállalja a közösség feladatát és szenvedését, tudva vagy tudatlan az égi hivatást. Hamis, önáltatás pszichiátriai avagy élettani okokkal elhessentsük a végzetes döntést. Somlay előtt már férjével a halálba meneküléssel Bajor Gizi válaszolt. Aztán Soós Imre, Latinovits... – több mint félszázan hasonlóan; sehol ennyien a világ színészetében. A Hivatás Üdvösségének hívói, olyanok, akik a színházat templomnak tekintik, s a hiány megélt tragikumában megnyílik bennük a pap hivatása, „Isten országának” szolgálata. Alkat és a tűrésképesség persze változó. Olyik persze maga tetszésének csődjében roppant össze, más pedig egyre nyúzottabban húzta Thespis kordélyát. De a felismert vagy sejdített sugallat egyben drámai kérdés: a színház magyar lélekkel vezérelt, avagy magyar nyelven üzemel esténként? A hivatás dolgában Tamási Áront idézzük, aki Major Tamás véleményét vitatta: „...a válságot azzal avatja bölcsővé, hogy a munkás gyermekét ülteti bele. Ám én nem elégszem meg ennyivel, mert az Igazság gyermekét szeretném ebben a bölcsőben látni [...] mert az én igazságomat nem egy osztály hordozza, hanem egy nép; s nem a nemzetköziség, hanem az egyetemesség” (*Színház*, 1947. IV. 15.). Amely tehát nem osztályra célzottan és internacionálisan, hanem Krisztusra alapozottan emberi és magyar gondolatként ígért megváltást Thália szentélyében. Sorsunk misztériumát idézi fel tehát. Mert Tamási Lorcához hasonlóan úgy véli: a színház akkor tölti be hivatását, ha a társadalom, a nemzet hogylétének légsúlymérőjeként tud működni. Az pedig az Igazság képviselője: 1945-ben pedig a hazugság démona ült erre a kelet-európai tájra. A viaskodó hivatás tragikus: mert ha feladja égi Hivatását, akkor nem magyarul, legfeljebb magyar nyelven beszél.

SORSOK AZ IDŐBEN. Hetvenöt esztendeje, 1945. április 25-én Katona József *Bánk bán* című drámájának Magyar Színház-beli előadásával a Nemzeti Színház Himnusz-talanul újrakezdte az életét. Major Tamás rendezését dicsérték realisztikus német-ellenességét hangsúlyozva. Márkus László méltatásában „a magyar lélek” megmaradásának igényében így összegzett: „A mi ügyünk, a magunké, ami elsősorban magunkra tartozik” (*A reggel*, IV. 30.). Az orosz időszámítással „a mi ügyünk”, „egy másik ország” (Csoóri Sándor) látomása, vagyis a szabadság óhaja, az Igazság kényszerült illegalitásba.

A *Bánk* előadásáról (1945. IV. 25.) egy víg történet kering: II. Endre alakítója, Balázs Samu két kezével kardjára támaszkodott volna, de a kasírozott hüvelyre nehezedett, amely összetört. A király megrogyott, mire a közelében álló Gellért Endre (Solom mester) nevetőgörcsben tört ki. Az előadás színészeinek sorsát érdemes felidézni. Abonyi Gézát (*Bánk*), a Színészszakszervezet elnökét (!), a Nemzeti örökös tagját Major 1948-ban elbocsátotta, s a megrendült művész néhány hónap múlva elhunyt. Dávid Mihály (Tiborc) tagságát 1949-ben megszüntették, 1956-ban Párizsba távozott, s ott is halt meg. Szörényi Éva (Melinda) Kossuth-díjként a forradalom idején családjával elhagyta az országot. Gombaszögi Frida (Gertrudis) 1946-ban távozni kényszerült, majd 1953-ban Major felsőbb parancsra visszavette. Gábor Miklós (Ottó) párttitkárként ellehetetlenülve, 1954-ben a Madách Színházba távozott. Tímár József (Biberach) 1950 szilveszterén a *Szózat*tal Jobb kort remélt, ezért Major kirúgta, majd csak az Ügynök szerepében halni térhetett vissza (1959/60). A *Bánk*ban kacagó ifjú, majd másfél évtizeden át a Nemzeti művészi-emberi, erkölcsi tartóereje, Gellért Endre főrendező: hatvan éve, 1960. március 1-jén végzett magával. Íme az újrakezdett játékszín tényei a szovjet gyarmatosítás hajnalán. Vagyis: „a mi ügyünk”, sorsunk képviselője, a szellem és a becsület vágya káprázat maradt. Ilyenképpen megváltásunk esélye megsemmisülten, „egy másik ország” atlantiszi mélyének álmába hullott. Mert az Igazság: a krisztusi szeretetben fogant Szabadság. A Nemzeti sorsa a nemzet története is: a Zsarnokság, a Félelem démona végzetesen ránk telepedett 1945-ben...

Áldatlan újrakezdés.

Bp., 2020. március 11.–április 25.

IRODALOM

Ablonczy László: *Nemzeti lélekharang* (Codex Print K., 2007); Berek Kati: *Tájkép magammal*. (Lejegyezte: Ézsaiás Erzsébet. Papirosz book, 2004); Czímer József: *Közjáték* (Pátria K. 1992); Gobbi Hilda: *Közben* (Szépirodalmi K., 1982); Hamvas Béla: *Szarepta* (Medio K., é. n.); Hamvas Béla: *A láthatatlan történet*. (Sajtó alá r.: Kemény Katalin, bev.: Dúl Antal. Akadémiai K., 1988); Hamvas Béla: *Krízis és katarzis*. (Szerk., jegyz.: Palkovics Tibor. Medio K., 2019); Heltai Jenő: *Négy fal között* (naplójegyzetek, 1944–1945. Sajtó alá r., jegyz.: Tamás Zsuzsanna. Magvető, 2017); Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1946–1961*. (Vál., szerk.: Illyés Gyuláné. Szépirodalmi K.

1987); Kárpáti Aurél: *Főpróba után* (Magvető K., 1956); Kocsis L. Mihály: *Van itt valaki* (Minerva K., 1987); Kodály Zoltán: *Közélet, vallomások, Zeneélet.* (Vál., szerk., jegyz.: Vargyas Lajos. Szépirodalmi K., 1989); Koltai Tamás: Major Tamás (Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, 1986); Márai Sándor: *Ami a Naplóból kimaradt, 1945–1946* (Vörösváry, 1992); Szabó Zoltán: *Terepfelverés.* (Sajtó alá r., bev.: Czigány Lóránt. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem K., 1987); Tamási Áron színjátékai. (Szerk., jegyz.: Szalay Sándor és Ablonczy László. Szépirodalmi K., 1988); Tamási Áron: *Aranyos tekergetők* (Szerk.: Urbán V. László. Kertek K., 2000); *A színház nem szelíd intézmény.* Írások Major Tamástól. (Összeáll.: Antal Gábor. Magvető K., 1985); *A vallás és Közköztatásügyi Minisztérium Színházi iratai, 1945 február–1945. december* (Magyar Színházi Intézet, 1989).

Köszönöm Pócz Erzsébetnek, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára munkatársának a segítségét.

Török László: Előhívás III. Pilinszky János emlékére, 1982

A száműzetés, ez a vég nélküli álmatlan éjszaka...

Tahar Ben Jelloun és Tamás Menyhért „együtt” a száműzetésben

A számkivetettség, hontalanság, otthon- és identitáskeresés tematikája számottevő ihletforrásként jelenik meg Tahar Ben Jelloun marokkói származású francia író és Tamás Menyhért bukovinai származású magyar író műveiben. Azok a személyek, népcsoportok, akiket a történelem kibillentett szülőföldjükről, ilyen vagy olyan okból, gyógyíthatatlan sebeket vonszolnak magukkal: a kényszeres helyváltoztatás, fájdalmas utazás bőrükbe égetett hegeit. Ám a sérült lelkek sajátja, hogy vigaszt találnak az álomban, az énekben, a szavakban... Ez a gyötrelmes, kettős utazás a tudás, megismerés fő forrása is egyben. Egyrészt létezik a külső, térbeli helyváltoztatás. Másrészt a belső, időbeli utazás, amely által értelmet nyer az előbbi, eljuttatja őket a legbensőbb énjük megismeréséhez, hozzásegítheti őket a lelki egyensúly elnyeréséhez. A megtett út úgy jelentkezik, mint a személyi, kulturális identitás elvesztésének és újraépítésének a valósága.

A két kortárs író számtalan vonatkozásban „távol esik” egymástól: földrajzi tér, történelmi, társadalmi, kulturális, nyelvi háttér. Kísérletünk célja, hogy összekössük ezt két kulturális dimenziót, hangsúlyozva a tematika egyetemes jellegét. Míg Tamás Menyhért a bukovinai székelyek hármasszáműzetését elevevén fel az átok sújtotta Közép-Európán át, vég nélküli és siralmas „keservesben” ábrázolja egy hazájából több ízben elüldözött népcsoport kimondhatatlan szenvedéseit, Tahar Ben Jelloun a történelem periferiájára szorított észak-afrikai népcsoport, a marokkóiak, franciaországi identitáskeresésének traumáját idézi fel. Ám ez a tematika – egyetemes jellegénél fogva – megtalálható majd minden nép irodalmában. A történelem minden esetben úgy jelenik meg, mint a számkivetést, otthonkeresést kiváltó ok, az egyetemes Gonosz. A fő probléma egyetlen lehetséges megoldása volna: „otthont találni a szülőföldön”. Paradox módon azonban az anyaföld az exilium kiváltó oka is egyben. A számkivetés földje azonban ritkán válik anyaföldé, legtöbb esetben idegen marad... Életük végéig viselik a „hazátlan” bélyeget.

KIRÁLY IBOLYA (1941) a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem francia–magyar szakán végzett 1964-ben. A Genoble-i Stendhal Egyetemen 1993-ban modern francia irodalom magisztere fokozatot szerzett. Legutóbbi kötete: Tamás Menyhért: *Elfelé utak* [Au détour du chemin] (műfordítás, Orpheusz, 2019).

Tahar Ben Jelloun egyike, ha nem az egyetlen, azon kortárs francia íróknak, akikről a magyar olvasóközönség meglepően keveset tud. Fél évszázados irodalmi tevékenysége alatt, 1968-tól, számos költeményt, regényt, esszét, újságcikket közölt. 1987-ben a *La Nuit sacrée* (Szentséges éjszaka) című regénye irodalmi Goncourt-díjat nyert. Ő maga 2008-tól a Goncourt Akadémia tagja. Marokkói származású francia íróként későre érte el a magyar íróvilág, olvasóközönség ingerküszöbét annak ellenére, hogy ő a világon a legtöbb idegen nyelvre lefordított frankofon szerző! Irodalmi díjak, kitüntetések, konferenciák, író-olvasó találkozók, Dél-Amerikától Kínáig, jelzik írói, emberi, közéleti munkásságát.

El kellett jönnie a 21. századnak, hogy három alkotása magyar nyelven megjelenjen.

A Rasszizmus, ahogy a lányomnak elmagyaráztam (Bp., 2003, Ulpius-ház Könyvkiadó) Takács M. József fordítása; *A Szentséges éjszaka* (Goncourt-díj 1987-ben; Bp., 2007, József Műhely Kiadó) Hajós Katalin fordítása; *Anyámról* (Bp., 2009, József Műhely Kiadó) Hajós Katalin fordítása.

(Jómagam a 90-es évek elején ismerkedtem meg munkásságával a Grenoble-i Stendhal Egyetem modern francia irodalom kurzusain. És diplomadolgozatom témaként az ő regényeinek alapján – hozzákapcsolva Tamás Menyhért kisregényeit – választottam a „Terre natale – Terre d’exil”, lelkemhez közel álló témakört.)

Tahar Ben Jelloun csupán két regényét tesszük vizsgálatunk tárgyává: a nagy érdeklődésnek örvendő, az adott témakört a legkimerítőbben taglaló művét, a *Les Yeux baissés* (Lesütött szemmel, Paris, 1991, Ed. du Seuil) meg a *La Réclusion solitaire* című regényét (Magányba zártan; Paris, 1976, Ed. Denoël).

Arab képzeletbeli világ francia nyelven. „Az arab mesemondó, aki Molière nyelvén alkot”, jegyzi meg egyik méltatója (Lydie Helmy). Műveinek ihlető forrása a maghrebi szóbeli hagyományokban gyökerezik. A keleti mesevilág sajátos varázsa és kelepceje, a legendákból, rítusokból és mítoszokból táplálkozó írásai lebilincselik az olvasót. Tematikája a feldúlt és kifosztott gyermekkor, a férfi és nő viszonya, a tradíciók embertelensége, örültség és bölcsesség, vágy és kegyetlenség, röviden az élet erőszaktól sem mentes féktelensége. „Nőnek lenni természet adta fogyatékoság, mellyel mindenki egyetért. Férfinak lenni nem más, mint illúzió és erőszak, melyet minden igazol és privilegizál. Embernek lenni egyszerűen kihívás” – olvasható a *Les Yeux baissés* című regényében. A nő alapvető meghatározása „a lesütött szem” az apa, a férj és általában a férfiak előtt, az érzelmek eltitkolásának, a szeméremnek, a maghrebi macsó világnak a metaforája.

Fikció a valóság talaján. Álomképek, lidércnyomás, fantazmagória, fatalizmus, tradíció, babona, misztikumra való hajlam, végzet... Marokkóban mintha még most is a középkor törvényei uralkodnának – állítja Tahar Ben Jelloun. Regényeinek túlfűtött légkörét tompítja műveinek tagadhatatlan poézise, a valóság és álomszerű elemek egymást keresztezése. Az író Tahar Ben Jelloun, akár az arab mesemondó a tér közepén, a köréje gyűlt hallgatóság gyűrűjében,

mesélni kezd hol a kis pásztorlány-narrátor és az ő megsokszorozódott lidérces álomképei, hol számtalan más regényalak bőrébe bújva. Valós vagy képzeletbeli alakjai nemegyszer elorozzák előle a mese fonalát, új elemeket tesznek hozzá, igazolják vagy megcáfolják az események hitelességét. Műveinek legjellemzőbb sajátossága, a „mise en abyme”, vagyis a történetnek egy másik történetbe illesztése, a szövegen belüli szöveg. A kétértelműség és a paradoxon műveinek ugyancsak sajátos összetevői a tagadhatatlan poézis és egzotikus nyelvezet mellett.

Tamás Menyhértnek a témához szorosan kapcsolódó három kisregénye rímel a leginkább a francia író műveinek a világával:

Vigyázó madár (Budapest, 1983, Szépirodalmi Könyvkiadó; *Esőrácsok* (Budapest, 1984, Szépirodalmi Könyvkiadó), *Mérleges idő* (Budapest, 1985, Szépirodalmi Könyvkiadó).

A *Vigyázó madár* című kisregénye az „oknyomozó” szerző időbeli utazása a halálán levő apa múltjában, családja és földjei múltbéli emlékeiben. Hogy minél jobban megismerje népe kultúrájának rejtett dimenzióit, a Budapesten élő író visszatér a kiindulópontra, a bukovinai száműzetés idejére. Kutakodása, faggatózásai nyomán jut el a titok megfejtéséig: szemünk elé tárul az apa és az író identitásának újraépítése. Az *Esőrácsok*ban Tamás Menyhért a tér és idő, színhely és időpont egy fix pontján időzik: Bukovina és Erdély határállomásán, egyetlen magányos, álmatlan, esőverte éjszaka, a várakozás, bizonytalanság legmélyebb bugyrában: vajon hova repíti majd őket „a következő nagyhatalmi döntés?”. A menekülők tudatának legmélyén rejtőző emlékfoszlányok felszínre hozatalával, az írónak sikerül megragadnia a kimondhatatlant, a kisebbségi sors, a hazátlanná válás kínjait. A *Mérleges idő* kálváriájuk végét, a megérkezés újabb bonyodalmaktól sem mentes tényét ábrázolja. A Szerbiából menekülni kényszerülő székelyek a kitelepített svábok helyére kényszerülnek az anyaországban, otthonkeresésük végső stációjára. Az átélt borzalmak, a belső monológok „keserveseiből”, elejtett szavakból elevenednek meg. Időre, hosszú időre van azonban szükség, míg kicsomagolják a lelkükben felgyülemlett bizalmatlanságot és gyanakvást.

A két szerző tehát, áthidalva a térbeli távolságot, a történelmi, társadalmi, szociális különbségek ellenére, egyazon egyetemes témakör: a hazátlanság, honkeresés, identitáskeresés belső kínjait ábrázolja, meglepő módon szinte azonos nyelvi, irodalmi eszközökkel.

Tahar Ben Jelloun és Tamás Menyhért, hasonló/azonos képi, stiláris eszközökkel történő válaszadása nem lehet véletlen. Mindkettőjük nyelvezetére jellemző az emóciókkal és jelentéssel bíró stílusalakzatok, természeti elemek: föld, fa, égbolt, forrás (Tamás Menyhért) vagy sivatag, tenger, kövek, tűző napfény és egzotikus, rontó állatvilág (Tahar ben Jelloun) metaforikus használata, azok jelképes szövevénnyé szerveződése. Ezek az elemek az affektív tér emblémái,

a gyerekkor és a szülőföld létbiztonságához kapcsolódó jelképek, melyek egyben a helyváltoztatás/gyökervesztés szimbólumaivá is válnak.

A föld, a temető, a gyökerek a szülőháza szakrális jegyei, akárcsak az anya és a nyelv, melyekkel dialektikus egységet képeznek. Kötődésük a természeti elemekhez, a hagyományokhoz, az ősök által rájuk hagyott értékekhez közös vonás mindkét népcsoport esetében. Búcsút venni a temetőtől, ahol az ősök nyugszanak, minden esetben gyötrelmes. A marokkói és székely menekültek is magukkal visznek egy marék anyaföldet, mielőtt elhagynák otthonukat.

„Kivételes szelídség uralkodott ebben a kis temetőben. Felhajtotta felöltője gallérját, letérdelt és megcsókolta a sírhantot... Zsebéből elővett egy zsebkendőt, és telerakta földdel” – írja Tahar Ben Jelloun a *Les Yeux baissés* című művében. Tamás Menyhért *Esőrácsok* című kisregényében az anyaföld iránti nosztalgia együtt jelentkezik az identitás másik két lényeges elemének, a temető és tempom elvesztésének a keservével.

„...a templomot, a temetőt ezután ki gondozza? a templomot, ahol a keresztvíz alá tartottak, megbérmáltak, megeskettek, ahol útja volt a fohásznak, a hit-remény-szeretet hármasságának, ezután hol higgyünk benned, hol szeressünk?, hol bocsássunk meg azoknak, akik ellenünk vétettek?, ki gondozza a temetőt?, ahol röggé vált apám, röggé vált, anyám...”

A fa, mint az anyaföldhöz való ragaszkodás másik jelképe, úgyszintén emblematisztikus tulajdonságokkal rendelkezik. A bukovinai székelyek nehéz megélhetési viszonyai, a Kárpátok zord éghajlata, valamint a nyelvi, vallási különbségek – magyar identitás román többségi viszonyok, katolikus vallás ortodox környezetben – kevés beszédű, rezignált, egyenes jellemű és szolidáris emberekké alakította őket. Jellemük, igazul a fák természetéhez. A föld, a fák, a madarak, mint a szülőföld attribútumai, leitmotívként végigvonulnak a kisregényein.

„biztos, te is észrevetted, erdőközel majdnem mindenki a fák természetéhez igazul...” (*Esőrácsok*); „Vigyél magaddal a szüvedben néhány erős fát, meglátod, hasznát veszed még” (*Vigyázó madár*); „az erdős Kárpátok felett járhatnak haragos felhők vagy szelídek, fáik nem estek egymásnak, s ha egymáshoz értek sem lármázták fel a madarakat” (*Esőrácsok*).

A bükkfa, „bükkös Bukovina” emblematisztikus fája, egyenességüket, emberi méltóságukat szimbolizálja. Érdekes módon az argánfa, a marokkóiak mitikus fája, az erő, az életenergia jelképe, ugyanezt a szerepet tölti be, szívükben magukkal viszik ezt a hatalmas fát, mely védelmez és segít elviselni a száműzetést: „...nekünk, berbereknél, ez a fa, őseink jelképe. Nem nő sehol máshol” (*Les Yeux baissés*).

Tahar Ben Jelloun a *La Réclusion solitaire* című regényében a számkivetettek helyváltoztatását úgy ábrázolja, mint az anyaföldben gyökeret eresztett fa halódása: A kivándorló nem más, mint egy földből kitépott fa, melyben többé nem

áramlik az életerő, száraz leveleit elhullatja, gyökerei kiszáradnak, távol a nap éltető sugaraitól reménye sem marad, hogy újra gyökereket eressen! Teste, lelke kővé válik.

„Mint egy emberektől fátlanított ország, olyanok vagyunk. Földből kitépett, leltárba vett és hidegbe száműzött fák. Franciaországba érkezve, ágaink könnyűvé lettek, leveleink súlytalanok, halottak. Gyökereink elszáradtak és nem vagyunk szomjasak.”

A napfény, a csillagok, az égbolt Tamás Menyhért és regényalakjai nyelvezetének hol pozitív töltetű, hol negatív jelentéssel bíró jelképes tájelemei:

„Nincs annyi kékje az égnek, amennyi megvigasztalna” (*Vigyázó madár*);

„Hátát neki vetette az oszlopnak, és mintha külön dőga lett volna az égi s földi világgal, megosztotta magát a csillagokkal, földdé, fává, madárrá változott, mikor milyen vót a lelkülettje. Ült, mintha reja maradt vóna a mező vigyázása, a termés, a gyökerek, az eső, a tiszta ég vigyázása...” (*Vigyázó madár*).

A Magas-Atlasz hegység lábánál meghúzódó, eldugott kis falu, a szülőföldről való elvagyódás helye, a főhős lelkiállapota függvényében, a kétértelműség és opposíció színtere is egyben Tahar Ben Jelloun *Les Yeux baissés* című regényében. Hol úgy mutatkozik, mint „egy lapos pokol, ahol semmi nem változik”, kiszáradt, gyomos talaj, kövek és undorító állatok, dehidratált, beteg gyermekek, a nélkülvölés földje. Hol ragyogóan fényes, zöldellő, pozitív töltetű tájelemek kápráztatnak el: szellő, forrásvíz, gyümölcsöktől roskadozó fügefá, tenger.

„Átrepültem egy pipacsmező, majd egy virágzó napraforgó ültetvény, végül egy zöld búzamező fölött; rátelepedtem, mint egy veréb, egy gyümölcsöktől roskadozó fa ágaira.”

A száműzetés földje ugyancsak kétértelműségtől terhes: Párizs, a beton, a műanyag, az autópályák, plakátok, anyagi jólét világa, derűs pillanataiban felkapcsolja fényeit, és megmutatja káprázatos arcát. Az ambiguitás végig jelen van. Mert minden igaz, és az ellenkezője is az. Ezért fogadhatjuk el Jacques Madelain állítását: „Ha igaz könyvről van szó, soha semmiben nem lehetünk biztosak” (J. Madelain: *L'errance et l'itinéraire*, Paris, 1983, Ed. Sindbad).

Az ég és a napfény pozitív konnotációja: fény, melegség, világosság, transzparencia, beleértve a csillagvilág, „a vágy kék felhője” azonos jelentését, Tahar Ben Jelloun prózájában az otthonát veszített kivándorló nosztalgiáját nyomtatékosítják minden iránt, amit odahagyott, elvesztett:

„Ez a fény, ez az ünnepi ragyogás, a homoknak és kék égnek ez az éneke, nem lehet más, mint az én hazám, a szülőföldem dala”; „Te a Dél leánya vagy, ott, ahol az ész másodlagos, ahol a csend, a láthatatlan, az árnyék és az éjszaka, a víz és a fény maga az élet lényege” (*La Réclusion solitaire*).

A paradoxonnak, oppozíciónak, ambiguitásnak mindvégig értékhordozó jelentésük van Tahar Ben Jelloun műveiben. Az égbolt, a száműzetés földjén, nem más, mint egy halotti lepel, ahonnan hiányoznak a csillagok. Az eső, forrás vagy kutak vize, a tenger mindkét szerző műveiben egyszer pozitív, másszor negatív töltettel telítődik. Tahar Ben Jellounnál a víz – a szülőföld vonatkozásában – hiányként jelentkezik. Ám a tenger, a vízforrás a megvalósult álom, boldogság jelképe is lehet.

„Olyan nagy szükség errefelé a víz, hogy legédesebb álmaim közé tartozik, hogy egy forrás része lehessen. Úszni fogok, táncolni fogok, énekelni fogok benne, imádkozni, míg magam is a megszámlálhatatlan vízcseppek egyikévé nem válok. A forrás egyik ága leszek, és megöntözöm, elárasztom a falut vízzel.”

Tamás Menyhért lírai hangvételű kisregényeiben az esőszakadás felejthetetlen képei nyugozik le az olvasót. A szünni nem akaró eső a két ország határán várakozó, barakkokban éjszakázó kitelepítettek fantazmagóriáinak a jelképévé válik. Belső szorongásaikat a megállás nélkül zuhogó eső ritmusa tagolja. A kitartó esőzés, mint sötét rácsok az éjszakában, eltakarják előttük a horizontot és a reményt... Az eső félelmetes „suhogása”, szabályos, ütemes kopogása a barakktetőkön, lidérces légkört teremt, fokozza a kilátástalanság érzését.

„Alighanem halálunkig megmártóztat ez az éjszaka, fényét veszíti szemünk, kedvünk, ami marad fogyatkozó arcunknak szürkületre elegendő, szórtalan dologtevésre, ellenkezésre, a sodortatás ellenszegülésre, mégse úgy hulljunk ki a világból, hogy nem érint földet a lábunk, fát a kezünk, végleg elszakadunk a madarak látásától...” (*Esőrácsok*).

A felgyülemlett félelmek, ki nem mondott szavak úgy törnek fel a menekülő lelkiületéből, mint a gejzír. Egyedül a víz lenne képes elmosni/kimosni a sajgó sebeket:

„Sok víz kéne, sok és gyors folyású, vigye a port, vigye, minél messzebb vigye, s ne csak kívül, bévül se maradjon nyom..., mosódjon a kerékvágások nyoma, a kimerültségtől elejtett, pókás gyermekek sírása, a vakult esőzésben vánszorgó lámpásos szekerek világlása, a sodratott kompátkelés jajveszékelése, a »mi a rossebbet jöttek« lármája, az aluvást ébresztő bombadörgedelem, a szirénák hangja, az árokmartok vacogó szállása...” (*Mérleges idő*).

Bátortalan, vigaszt nyújtó, szolidáris vagy sebet ejtő dialógusok váltakoznak a belső monológok, a visszafojtott sérelmek emlékidéző hangjaival:

„esik, suhog a tető, patakzása sírássá sűrűsödik, síros a hangja, esik, esőzik, sírássá sűrűsödik, régtől gyülekező sírássá, sírásos a szalma, a barrakajtó, a gyermeki szuszogás, sírásos, hűvösen sírásos a sötét, a tetőzetet benépesítő tekintet...” (*Esőrácsok*).

Az ének, a népdal a bukovinai menekültek csüggedésének, bujdosásának elmaradhatatlan tartozékaként jelentkezik. A lélek mélységes sérüléseiből fakadó éneklés, mint a közösség kohéziós ereje, segíti őket az „ördögűzésben”, segíti felülemelkedni a kétségbeesésen.

„Az ének nem attól válik igazán énekké, hogy egymásra buzdítom a szavakat, hanem azzal, hogy lelket kap” [...] Ha éneklést, mintha ajándékot kapnék, ha dallammá áradok, mintha ajándékot adnék. Tanulj dalt a csillagoktól, mondogatta volt tanítóm... [...] azóta van bennem csillagzása minden dalnak, akár vágyódás, akár szomorúság húz” (*Mérleges idő*).

Az elakadt lélegzet, a légszomj, az elfojtás kínja „a szívemre kővárt raktál” (magyar népdal), vagy „a mellkason ugráló számár vagy varangyos békák” (maghrebi világ); a belső zűrzavar, szorongás, magára hagyatottság érzésének kifejezése, a félelem „a két szék között a pad alatt”, a szülőföld és száműzetés földjének bezárt kapui közötti bolyongás életérzése... közös mindkét szerzőnél.

A szavak, a kibeszélés, az írás mindkettőjük esetében segítenek felülemelkedni a gyötrelmeken. Az írás segít hozzá a harmadik, mitikus „hon” megelégséhez. A megosztás az egyedüli módja a megkönnyebbülésnek, a lélekben felhalmozódott malomkőszavak súlyos terhétől való megszabadulásnak. Mert kizárólag csak a lélek legmélyéről feltörő zokszavak menthetnek meg az exilium (paradicsomból való kiűzetés) gyötrelmeitől. „Parole d’exil c’est-à-dire parole qui sauve de l’exil” (Philippe Renard).

„Az írás hatalma elbűvöl. Minden alkalommal, amikor cselekednem kellene, hozzám menekülök. A szavak segítségével történő ördögűzés a védőpajzsom, a lepel, az otthonom és a szenvedélyem – vallja Tahar Ben Jelloun. Gyökereim talán ezekben a szavakban vannak, ebben a tintában, amely egy délvidéki domb sejtelmes színét utánozza... Gyökereim, meglehet, az a néhány személy, akit szeretek” (*L’écrivain public*).

Az anyaföldtől való elszakadás dialektikus viszonyban van a visszatérés örökös vágyalmával. Ám a szülőföldtől való elszakadás visszafordíthatatlan folyamat. Az idő beépül a térbe, a fájdalomba és a honvágyba. Az egyén kitörölheti magát egy adott helyről, de „a szülőföld nem múlik el; mi szoktunk kimúlni belőle” (Sütő András).

Az alapvető problematika közös aspektusai a tanulmányozott művekben, mindkét szerző esetében, a szülőföld-száműzetés földje ábrázolásának az oppozícióra és analógiára épülő percepciója, valamint az írás, a szavak szerepe az exilium exorcizálásában, mi több a lírai hangvétel, a képekben gazdag nyelvezet, a szimbolikus természeti elemek használata.

Írás technikájuk azonban különbözik.

Tamás Menyhért helyenként a dokumentumregények gyakorlata mellett, a nouveau roman technikáját alkalmazza: központosítás hiánya, hosszú felsorolások. Belső hangokat, lelkiismereteket szólaltat meg. Nyelvhasználatában

visszaforodul az ősforráshoz, tudatosan azonosul a 18. századból átmentett bukovinai székelység nyelvével. Stílusára tömörség, röviden szólás, ellentétekre és analógiákra támaszkodó archaizáló nyelvezet jellemző, amelytől nem áll távol a neologizmusok, az általa alkotott szavak és szófordulatok gazdagsága.

Tahar Ben Jelloun, két kultúra mezsgyéjén, az akkulturáció csapdájában, a megszakítás, a változatos, nem egyetlen nézőpontból történő megvilágítás, az álomszerű vagy csodaszerű elemek megjelenítésével az elvontság és a mitikus ábrázolásmód útjára lép.

„Emlékszem, valami nagyon szépet álmodtam, színekkel és fénnel teli világot: piros alma kékre festett asztalon, mésszel bemázolt olajfaág; kívül Berberia sokszínű és messziről világító fügefái. [...] Most láttam először a tengert. Nem kék volt, se zöld, hanem piros, mint a falunk földje; a hullámok fehérek voltak, mint talajon elszórt kövek” (*Les Yeux baissés*).

Paradoxon és ambiguitás, egyazon motívumoknak a változatos ismétlése, a regények fiktív vagy valós szereplői diskurzusának superpositionja, valamint az értékrendek dialektikus szövevénye teszik Tahar Ben Jelloun regényeit polifonikus művekké. Nyelvi, stílári eszközök – mise en abyme, chiazmus, zeugma, metaforák – gyakori használata, a marokkói francia író műveinek ez a sajátos, egyedi jellege elkápráztatja az olvasót!

Az az érzésünk, Tamás Menyhért és Tahar Ben Jelloun ténylegesen „együtt” volt a száműzetésben!

A számkivetés, az anyaföldtől való elszakadás valóban nem volna más, mint egy vég nélküli, magányba zárt, álmatlan éjszaka?

(A francia művekből átvett idézetek fordítója minden esetben Király Ibolya.)

Rendtartó fények

Török László (1948–2020) emlékezete

A XIX. század második felében – a fényképezés elterjedésének kezdetén – sokan hittek abban, hogy az ember retinája rögzíti a halál előtti utolsó pillanat külvilági képét. Verne Gyula egyik regényében e tévhit szervezte, íratta a gyilkost leleplező történetet.

Jó évtizede annak, hogy Török Lászlót közelebbről ismerem. Az utóbbi időben már-már baráti közelségből. Feleségével, Évával a szépségnek adott otthont Salföld peremén. Megteremtette a kortárs magyar fotóművészet zarándokhelyét: a Pajta Galériát. Udvarán az öreg parasztházba illesztett kiállítótér fényforrásaira szomjas vándor megpihenhet a diófa alatt. A fát Török László ültette jövőbe vetett bizalommal. Hadd nőjön az égig, mutassa világunk közepét. Őt az egyszer betérő vendég is úgy őrzi emlékeztében, hogy fonott karosszékében a Pajta Galéria bejárati ajtaja mellett ül kissé homlokába omló, de középen fegyelmezetten elválasztott őszes hajjal, világot fürkésző tekintettel, fehér ingben, a nyakán francia eleganciával megkötött fekete kendővel, kezében egy pikoló világgal. Én, Verne könyveinek örök kisfiúként álmélkodó olvasója is így őröm őt retinámon, aki, ha megszólalt, csak gondolataival hitelesített szavaiban mosolygott olykor-olykor. Utánozhatatlan kesernyés humor és önirónia jellemezte. Ösztönösen viszolygott a modernség mázával álcázott romlottságtól.

E mindnyájunk emlékezetében megörökített portréképen a fotózás Orbán Balázson túli világából megpihenni hazatért Szindbád ő, a külvárosi iparosfamília fia, aki filmgyári mindeneként 1973-ban egyik pillanatról a másikra világhírű fotóművész, vagyis szavait idézve: *fotografus* lett. A *Család* című fényképe tette ismertté, amely elnyerte a Word Press nagydíját. Mondani sem kell, hogy azt ugyanúgy nem vehette át személyesen, ahogy Rófusz Ferenc sem az Oscar-díjat *A légy* című rajzfilmjéért 1980-ban.

A „jó sors” tehát magasra tette Török László fotóművészi startvonalát fölött a lécet. „Dolgozni fogunk keményen dolgozunk” – írta Zalán Tibor egy krisztusi emberöltővel ezelőtt neki szentelt versében. Török Lászlót nem az 1973-as

kihívás készítette konok napi munkára, amelyet egyébként a világukban otthonosan eligazodó iparos-elődök is életelvül beléplántálhattak. Az serkentette, hogy a képzeletében, érzékeiben, lelkében összeálló képek, történetek hiteles megörökítésének eszközeit, technikai megvalósításuk formáit megteremthesse. Hogy milyen sikerrel, azt a *Fotópoézis* címmel 2018-ban, hetvenedik születésnapjára kiadott album bizonyíthatja. A Harnóczy Őrs fotóművész szerkesztette albumot Zalán Tibor mellett nevével jelző Kincses Károly képköltészetként határozza meg Török László művészetét. „Az áttűnések, képmódosulások következtében szellemalakká váló emberi lények (legtöbbször meztelen nők), a speciális turbull-kék szín, amit előszeretettel használ, a drapériák, málló kövek és falak mind-mind egy álomszerű, a valóságtól elemelt képi világot hoznak létre” – írja a „képköltő” látásmódjáról.

A *Salföldi-kisörsi anzix I.* című képen a homokbánya helyén támadt iszapsivatagot lezáró dombok vonulata ugyanazt a nyugalmat árasztja, mint az előtérben álompózban fekvő, iszappal borított vagy iszappal átitatott ruhában beburkolt nőalak, akinek arca földöntúli fényt sugároz. A kép egyszerre dokumentuma a mulandóságnak és az állandóságnak. Az ugyancsak 1996-ban készült *Salföldi anzix I.*-nek a Kőműves Kelemenné alcímet adnám, hiszen az áttetsző meztelen nőalak szinte beleolvad, belemeszesedik az omladozó kőfalba. Az idézett kép folytatásaként 2009-ben Balaskó Jenő emlékére készített *Salföldi anzix II.* című műve, a szikla-éllel torzójától elválasztott halotti maszkszerű arc a megmaradás drámaiságában mintha Ady Endre elpusztíthatatlan verseivel is üzenne...

Az 1996-ban megörökített *Salföldi ablak I.*, amelyen a szobába futó szederinda egy elhalt nyári villám elfásult fényét érzékelteti, lehangelő hitelességgel rögzíti az elhagyatottságtól huzatos, pusztuló otthon világát. De a kinyílt ablak-szárnyon leheletszerűen átderengő nőalak megjelenése remény arra, hogy a *hajós* hazatér és elfoglalja helyét az ablakpárkánytól visszabillentett széken. És olykor feláll, hogy utazóládájába nyúlva a kifehéredő falra akasszon egy-egy képet. A fotográfiáit.

Maga a *fotografus* Török László, a fényművészet Szindbádja az, aki helyére billenti a lét és nemlét ablakpárkányának döntött széket, amelyen mindnyájan elférünk és megpihenhetünk. És elgondolkodhatunk a Pajta Galéria falait meg-elevenítő világon. Világunkon. Hogy lelkünkben is helyreállhasson a rend...